Stosunki chińsko-amerykańskie w warunkach rozwoju nowoczesnych technologii

**Redakcja naukowa
Joanna Marszałek-Kawa
Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz**

Seria
Biblioteka Azji i Pacyfiku

Redaktor Serii
Joanna Marszałek-Kawa

Sekretarz Serii
Bartosz Płotka

Rada Serii
*Kamal M. Abdulla (Azerbejdżan), Daulet L. Baideldinov (Kazachstan),
Marceli Burdelski (Gdańsk), He Yaomin (Chiny),
Hassan A. Jamsheer (Łódź), Vasyl Marchuk (Ukraina),
Joanna Marszałek-Kawa (Toruń), Miao Huashou (Chiny),
Vladimir I. Nifadiev (Kirgistan), Ewa Oziewicz (Gdańsk),
Zdzisław Puślecki (Poznań), Akmal Saidov (Uzbekistan),
Grażyna Strnad (Kraków), Peter Vorel (Czechy)*

Recenzenci tomu
*prof. dr hab. Waldemar Czternasty
prof. dr hab. Zenon Trejnis*

Redaktor prowadzący: *Daniel Kawa*
Redakcja techniczna: *Ryszard Kurasz*
Korekta: *Zespół*
Projekt okładki: *Krzysztof Galus*

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek

Wszystkie prawa zastrzeżone. Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Żadna jej część nie może być reprodukowana jakimkolwiek sposobem – mechanicznie, elektronicznie, drogą fotokopii itp. – bez pisemnego zezwolenia wydawcy. Jeśli cytujesz fragmenty tej książki, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło

Toruń 2020

ISBN 978-83-8180-497-4

VII Międzynarodowy Kongres Azjatycki „Budowanie przyszłości państw: Tradycja, Teraźniejszość, Przyszłość” – zadanie dofinansowane w ramach umowy nr DNK/SP/4662466/2020 ze środków Ministra Edukacji i Nauki przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową:
tel. 56 664 22 35, marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek, ul. Lubicka 44, 87–100 Toruń
tel. 56 664 22 35, e-mail: info@marszalek.com.pl, www.marszalek.com.pl
Drukarnia, ul. Warszawska 54, 87–148 Łysomice, tel. 56 678 34 78

Spis treści

Wstęp	5
--------------------	---

Julia Szulc

Chiny kontra Zachód – o globalnej polityce, ekonomii i prawie	11
--	----

Igor Miasnikow

Czynniki wpływające na destabilizację obecnego gospodarczego systemu międzynarodowego Chiny–Stany Zjednoczone w ujęciu rywalizacji geopolitycznej	23
--	----

Ewa Cieślik

Relacje handlowe między Chinami a państwami Europy Środkowo-Wschodniej: wymiana towarowa	46
---	----

Rafał Ciastoń

Nowy START – kolejna ofiara rywalizacji amerykańsko-chińskiej?	70
---	----

Aleksandra Brzostek

Chińsko-amerykańskie teorie spiskowe. Falun Gong – studium przypadku	92
---	----

Marcin Przech

Sun Yat-sen, ojciec niepodległych Chin 112

Adam Paweł Olechowski

Siły Bezpieczeństwa Wewnętrznego Chińskiej
Republiki Ludowej 139

Zuzanna Kamykowska, Bartosz Oleszko-Pyka

Zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych
w Chinach 160

Magdalena Jursza

Triada informacja – sieć – cyberprzestrzeń.
Etymologiczny wymiar bezpieczeństwa
informacyjnego 181

Agnieszka Kędzierska

Lobbing sektora wydobywania ropy i gazu
a bezpieczeństwo energetyczne Stanów
Zjednoczonych 193

Dagmara Tomala

Współczesne cyberbezpieczeństwo w dobie nowych
zagrożeń 226

Wstęp

Drodzy Czytelnicy,

Kolejna publikacja w serii Biblioteka Azji i Pacyfiku stanowiąca wnioski i rekomendacje z Międzynarodowego Kongresu Azjatyckiego, zatytułowana „Stosunki chińsko-amerykańskie w warunkach rozwoju nowoczesnych technologii” to podejście w odbieraniu tej strony świata poprzez pryzmat rozwoju świata cyfrowego i pędzących nowych technologii. Internet zmienił cały świat, nakierowując jego działania na rozwój szeroko pojętych technologii cyfrowych. Czasy, w których głównym źródłem informacji była prasa niepowracalnie odeszły, poszukiwania nowych tożsamości i próby nowego porządku świata stały się faktami. Ogromny postęp i rewolucyjna zmiana dokonała się w momencie, gdy następuje radykalna zmiana w ustaleniach co do kwestii wolnościowych, poczynając od wolności słowa i wolności gospodarczej, tworząc nowe obszary funkcjonowania, gdzie użytkownik jest inicjatorem oraz konsumentem, bez wyraźnego podziału na usługodawcę i odbiorcę usług. Niematerialnym towarem stała się obecnie informacja, a jej kolebką jest społeczeństwo informacyjne. Charakteryzuje się ono wysokim rozwojem, jeśli chodzi o sektor usług i uważane jest za kolejny, zaraz po społeczeństwie przemysłowym, etap w rozwoju cywilizacyjnym, wobec czego nazywane jest również poprzemysłowym. Podstawami kształtowania się tego pojęcia są wiedza oraz informacja, które stanowią załączek

dla rozwoju w obszarze społeczno-gospodarczym. Jest to takie społeczeństwo, w którym obywatele mają technologię informacyjną i dostęp do wszelkiej informacji w zasięgu ręki. Nieprzerwanie trwają starania nad ciągłym pogłębianiem procesu cyfryzacji. Pojawiają się kolejne strategie oraz inne dokumenty normujące kwestie powiązane z siecią i wszystkim co jej dotyczy.

Zmiana społeczna w warunkach globalizacji jest kategorią zewnętrzną, wymaganą przez organizacyjne zasady rozwoju społeczeństwa sieci, podążające za przesłaniem kultu technologii, władzy przepływów i logice rynków. Bywa jednak, że to właśnie takie wartości mogą być wykorzystywane w sposób sprzeczny z zasadami demokracji i stanowić istotny argument na rzecz ograniczeń w zakresie np. prawa do pozyskiwania informacji i jej udostępniania. Przeobrażenia te przyczyniają się do kreowania nowej globalnej polityki kulturalnej, której podstawową przesłanką jest wielokulturowość i godzenie różnych tożsamości. Często przestrzenią tego działania stają się nowe media, gdzie istotne znaczenie mają wartości i problemy, wynikające z dziejowego doświadczenia i tradycji, które prowadzą do jednego wniosku, iż świat nie może istnieć w całkowitym oderwaniu od Azji. I to dotyczy także wielkich korporacji i wielkich mocarstw. Zacierają się granice państwowe, wpływy i oddziaływanie dokonują się w cyberprzestrzeni. To nowy obszar szans, ale także zagrożeń.

W naszej publikacji na uwagę zasługuje otwierająca cykl artykułów, koncepcja hegemonii ChRL wobec dotychczasowych światowych magnatów gospodarki i wiedzy. Zdaniem Józefa Fiszera, Jinping zamierza stworzyć państwo, łącząc „XIX-wieczną geopolitykę z XX-wieczną leninowską polityką, aby zdobyć przewagę w zglobalizowanym świecie

XXI wieku”. Stany Zjednoczone, będące światowym liderem gospodarczym stają się strategicznym partnerem dla Chin. Pojawia się pytanie o Unię Europejską i „starą Europę”. Ta myśl stanowi przewodnik po kolejnych analizach współautorów tomu. Czy faktycznie państwo i towarzyszące mu terytorium jest dzisiaj rozwiązaniem zapewniającym poczucie bezpieczeństwa? Zawsze w dobie konwergencji cyfrowej i w warunkach problemów z ustaleniem jurysdykcji terytorialnej, wpływów gospodarczych w przestrzeni cyfrowej i polityki zbrojeniowej, nie umniejszając znaczenia dezinformacji?

Kolejno interesująca wydaje się teza traktująca kształt i rozmiar terytorium państwa jako fundamentalne warunki w pomiarze siły oraz oddziaływania na arenie międzynarodowej. Według słów B. Kerremansa „Kultura jest wypadkową tożsamości, a tożsamość wynika z legitymacji suwerenności”¹. Dlatego w publikacji ciekawe studium przypadku odnosi się do praktyki Falun Gong w Chinach oraz związanych z nią chińskich i amerykańskich teorii spiskowych. Stałym elementem pojawiającym się w większości chińskich teorii spiskowych, mimo ich wielorakich wersji, jest rząd Stanów Zjednoczonych i jego działania uderzające w stabilność społeczną, kulturową i gospodarczą Chin. W tym przypadku analizie została poddana działalność Falun Gong, chińskiej praktyki duchowej zabronionej w 1999 r. przez Komunistyczną Partię Chin oraz teorie spiskowe z nią związane.

W tym kontekście warto zapoznać się z jednym z głównych problemów związanych z bezpieczeństwem. Podpisany w 2011 r. układ Nowy START stanowi fundament równowagi strategicznej w dziedzinie broni jądrowej pomiędzy Sta-

¹ Za M. Dragicevic-Sesić, B. Stojkovic, *Kultura: zarządzanie, animacja, marketing*, Warszawa 2010, s. 198.

nami Zjednoczonymi a Federacją Rosyjską. Podejmowane przez administrację prezydenta D. Trumpa próby wynegocjowania nowego, trójstronnego porozumienia z udziałem Chin mogły doprowadzić do pogrzebania strategicznej kontroli zbrojeń jako takiej. W publikacji podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, na ile taka strategia dotyczy nowej polityki wobec Chińskiej Republiki Ludowej.

Ciekawa wydaje się tu jednak możliwość efektywnej implementacji dotychczasowych instrumentów prawnych i regulacji na gruncie zmian związanych ze światem cyfrowym w gospodarce. W prezentowanej publikacji zwraca się uwagę, jak ważny obecnie jest przepływ pieniądza – „cyfrowych dolarów”, rozwój bankowości elektronicznej i dokonywanie transakcji bezgotówkowych przez masy konsumenckie.

Warto także wskazać na tą część publikacji, która odnosi się do strategii państwowej „Made in China 2025”, czyli przekształcenia Chin w państwo, którego rozwój zorientowany jest na innowację. Artykuł w sposób przekrojowy bada sytuację środowiska naturalnego w Chinach, identyfikuje działania ChRL podjęte na rzecz ochrony środowiska naturalnego oraz przedstawia plany chińskiego rządu na przeciwdziałanie skutkom kryzysu klimatyczno-ekologicznego. I tu natychmiast pojawia się kolejny wątek związany z bezpieczeństwem energetycznym, i teza, zgodnie z którą zwiększenie krajowego wydobycia ropy i gazu prowadzi do zbilansowania zapotrzebowania na surowce energetyczne przez rodzime źródła, a tym samym uniezależnienia od importu surowców z innych krajów, skutkiem czego jest wzmocnienie gospodarczej pozycji Stanów Zjednoczonych i zauważalna reorientacja amerykańskiej polityki zagranicznej wobec państw Bliskiego Wschodu. Dyrektor wykonawczy Międzynarodowej Agencji Energetycznej Fatih Birol

w marcu 2019 r. wymieniał niektóre z korzyści wynikające z amerykańskiej rewolucji łupkowej. Swoją wypowiedź zakończył stwierdzeniem: „Świat nie widział jeszcze pełnego wpływu rewolucji łupkowej – [ona] dopiero się zaczyna” a jak podkreśla Autorka publikacji, efekty tej rewolucji będą przedmiotem rozważań wielu naukowców, analityków i publicystów przez kilka następnych lat.

Kryzys w zakresie cyberbezpieczeństwa jest zjawiskiem postępującym, który można zaobserwować w tych państwach, gdzie krajowe ograniczenia mają istotny wpływ na wartości fundamentalne. Abstrahując od samego terminu, który pojawił się dopiero w drugiej połowie XX w. cyberprzestrzeń stała się kolejnym obszarem badawczym uznawanym powszechnie za interdyscyplinarny, ale który generuje jednocześnie wiele nowych wyzwań, w tym w szczególności z dziedziny szeroko pojętego bezpieczeństwa. Władze publiczne spotykają się jednak z licznymi trudnościami w procesie ograniczeń wolności słowa ze względu na specyfikę sieci teleinformatycznej, wielofunkcyjności coraz tańszych i coraz bardziej udoskonalonych urządzeń mobilnych. Cyfryzacja, która przeobraziła system funkcjonowania świata cyfrowego, stanowić może także uzasadnienie dla ograniczeń w zakresie wolnościowym. Można więc stwierdzić, iż cechą charakterystyczną rozwoju społecznego są zupełnie nowe procesy komunikacji. Ponieważ komunikowanie jest procesem społecznym, kluczowe wydaje się odniesienie do sytuacji mediów i wolności słowa w obszarze azjatyckim. W publikacji podkreśla się, że jednym z najgroźniejszych, jak dotychczas, ze względu na używane narzędzia, stanowi kluczowy determinant – cyberterroryzm. Jego szczególną różnicą od klasycznych form terroryzmu jest miejsce i skala podejmowanych działań. Polem walki jest świat wirtualny,

który oddziałuje ponad granice i umowne podziały. Ponadto wykorzystywanie przez terrorystów nowoczesnych technologii potęguje strach i wysoki poziom poczucia zagrożenia ludzi, instytucji czy firm prywatnych. Jak podkreśla Autorka publikacji „szybkość postępu technologicznego uniemożliwia w pełni skuteczną ochronę przed atakami w cyberprzestrzeni, że instytucje rządowe, ponadnarodowe i prywatne dążą do zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa, jednakże mierzalność oraz profilaktyka zjawiska są wciąż niekompatybilne ze społecznymi oczekiwaniami”.

Chińscy przywódcy przyznają, że odwiedzają sieć, żeby zorientować się, co naprawdę myśli lud, ale czy faktycznie tylko temu ma służyć ta interwencja? Być może jest to związane z potrzebami kontroli, stałego monitoringu i wpływu na sposób myślenia? Temu służy cały proces identyfikacji, tożsamości i kultury. Chińskie księgi internetowe mówią o „gromadzeniu mądrości publicznej”. „Chiny reprezentują tak kolosalny, gwałtownie rozwijający się rynek, że każda zachodnia firma telekomunikacyjna i medialna chciałaby się na nim znaleźć. Kwestia czy Facebook kiedykolwiek wejdzie do Chin – z nadzieją na zysk przeważającą nad lękiem o utratę reputacji – pozostaje, jeśli chodzi o wolność słowa, jednym z najistotniejszych pytań naszych czasów”. Niezależnie od tych trudności siła Chin rośnie mimo kreowania systemu terytorialnego, państwowego monitoringu intranetu – wspieranego także w przestrzeni międzynarodowej. Specyfika Azji, a zwłaszcza Chin niewątpliwie związana jest z filozofią życia, jakże inną niż ta, bliska światu zachodniemu.

Dobrej lektury,

Joanna Marszałek-Kawa

Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz

Julia Szulc

Uniwersytet Gdański

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0258-9552>

Chiny kontra Zachód – o globalnej polityce, ekonomii i prawie

Słownikowa definicja harmonizacji ukazuje to pojęcie jako wypracowywanie wspólnego stanowiska poprzez kompromisy. Samo słowo ma raczej pozytywny wydźwięk, bowiem harmonia funkcjonowała jeszcze w starożytności – w Grecji jako jedna z fundamentalnych zasad architektury oraz w Rzymie jako imię bogini, stanowiącej personifikację zgody, symetrii, ładu i porządku. Paradoksalnie, pojęcie to zaczęło później cieszyć się popularnością i zostało przywłaszczane przez socjalistycznych dyktatorów jako pewnego rodzaju eufemizm na krwawe tłumienie tych, którzy myślą inaczej, niżby na to zezwalał system.

We współczesnych Chinach na próżno szukać instytucji, która zostałaby chociażby zbudowana na podobieństwo wolności obywatelskich. Natomiast co innego wynika z chińskiej Konstytucji, która podkreśla w art. 35, iż obywatele Chińskiej Republiki Ludowej cieszą się wolnością słowa, publikacji, zgromadzeń, zrzeszenia się, przeprowadzania przemarszów i demonstracji ulicznych. Stoi to poniekąd w sprzeczności z art. 1 Konstytucji, w zasadzie jedynym przestrzegany, a fakt, iż jest on wymieniony jako pierwszy, może potęgować wrażenie jakoby był i najważniejszy. Według wspomnianego przepisu Chińska Republika Ludowa

jest państwem socjalistycznym, w którym panuje dyktatura ludu. Sabotaż systemu socjalistycznego jest kategorycznie zabroniony, co dotyczy zarówno organizacji, jak i każdego obywatela z osobna.

Nie znaczy to jednak, że sytuacja w Chinach zawsze tak wyglądała. Wydaje się, iż kluczową rolę z tej perspektywy odegrał 1978 r., kiedy to w Chińskiej Republice Ludowej władzę przejmuje Deng Xiaoping. Reformy, które zapoczątkowały otwarcie się Chin na Zachód, rozpoczęły się jeszcze za życia Mao Zedonga, ale to właśnie Xiaoping był ich propagatorem i kontynuatorem. Zachód przestał być traktowany jak wróg, przeszedł raczej do kategorii sojusznika w walce z ZSRR¹.

Zmiany, które zachodziły w Chinach, miały czysto ewolucyjny charakter, a przede wszystkim był to proces, nie rewolucja. Kluczowym punktem zachodzących przeobrażeń była konwersja dotychczasowego modelu gospodarczego, wobec czego należało porzucić system gospodarki upaństwowionej na rzecz rynkowej, w której funkcjonuje własność prywatna. Jak podkreśla Gawlikowski: „było to związane z odrzuceniem »komunizmu koszarowego« Mao, a ewolucją w kierunku »miękkiego systemu autorytarnego«, nieco anarchicznego, coraz bardziej pluralistycznego i w coraz szerszym zakresie opartego na rządach prawa”². Liczne reformy dotyczyły jednak nie tylko sfery gospodarczej, ale zmianom uległa również materia ideologiczna.

Późniejsza okcydentalizacja (ang. *westernization*), tak silnie widoczna zwłaszcza w latach 1978–2013, wpłynęła na zmianę postrzegania kraju na arenie międzynarodowej. Chiny prze-

¹ K. Gawlikowski, *Charakter i dynamika reform Deng Xiaopinga*, SWPS, 4.06.2014.

² Ibidem.

szyły wówczas drogę od państwa samoizolującego się do państwa, będącego niemal liderem procesów globalizacji, coraz chętniej współpracując w skali międzynarodowej. W 2009 r. zauważył to również David Miliband, były brytyjski minister spraw zagranicznych, który stwierdził, iż podczas jednej generacji kraj ten przeszedł z pozycji państwa peryferyjnego, nazywanego często „trzecim światem”, do mocarstwa świetnie odnajdującego się w systemie kapitalistycznym³.

Chińska aspiracja do izolacji nie jest zjawiskiem tylko współczesnym, choć silnie zauważalnym zwłaszcza od 2013 r. Jednakże kraj ten wykazywał podobne tendencje jeszcze na długo przed powstaniem Chińskiej Republiki Ludowej, czego najlepszym przykładem może być sam Wielki Mur Chiński, którego funkcją była nie tylko obrona przed zbrojnymi napaściami wroga, ale i wyalienowanie społeczeństwa od czynników zewnętrznych⁴. Swoistym współczesnym hołdem dla Wielkiego Muru Chińskiego jest zaporą internetowa, czyli Great Firewall, która ma na celu ponowną izolację kraju od wpływu złych czynników zewnętrznych.

Kilkukrotnie wspomniany już 2013 r. stanowi pewnego rodzaju granicę oddzielającą Chiny jako państwo coraz silniej zatracające się w świecie kapitalizmu oraz Chiny powracające do bezpiecznego, wypracowanego przez siebie już wcześniej modelu socjalistycznego. Bowiem wówczas do władzy dochodzi Xi Jinping, który krótko po objęciu stanowiska przystąpił do niszczenia „barwnych załączków społeczeństwa obywatelskiego, które coraz prężniej rozwijały się w poprzednich, ła-

³ J. Borger, *China at the Crossroads. David Miliband: China Ready to Join US as World Power*, „The Guardian”, 17.06.2009.

⁴ M. Rybicka, W. Wieszczycka, *Chiny – rosnące mocarstwo innowacyjności*.

skawszych latach”⁵. Xi podporządkował sobie nie tylko Internet i prasę, ale również intelektualistów oraz funkcjonariuszy partyjnych, przywracając tym samym władzę terroru. Strittmatter podkreśla też, iż wcześniej aparat represji funkcjonował jedynie w ukryciu, natomiast Komunistyczna Partia Chin (KPCh) nie tylko nie stara się kamuflować owego bezprawia, ale również chwali się własną bronią i możliwościami⁶.

Trzynaście lat wcześniej, a zatem niemal równo z początkiem XXI w., swoją prezydenturę rozpoczął inny socjalistyczny dyktator – Władimir Putin. Nowy najwyższy przedstawiciel Federacji Rosyjskiej podczas swojej pierwszej kadencji aspirował do pozycji nowego sojusznika Zachodu, ale tego słabego, upokarzanego. Z czasem jednak gospodarka zaczęła rozkwitać do tego stopnia, że Rosja weszła do grupy G8 – najbogatszych państw świata. Jednakże wraz z narastaniem napięć wobec prowadzonych przez Federację wojen – z jednej strony z Czeczenią, z drugiej z oligarchami – Rosję coraz częściej oskarżano o łamanie podstawowych praw człowieka, co z kolei rodziło coraz większą niechęć do Zachodu ze strony Putina.

Władimir Putin dokonywał licznych skomplikowanych manewrów politycznych, aby utrzymać się przy władzy – zmiana Konstytucji, „szarady” z Miedwiediewem, zza pleców sprawował faktyczne rządy. Ostatnia nowelizacja rosyjskiej Konstytucji miała miejsce 1 lipca 2020 r. i była z pewnością najdonioślejsza. Wedle stanu prawnego sprzed 1 lipca, a który obowiązywał od 1993 r., obecna kadencja Putina byłaby jednocześnie ostatnią, gdyż ustawa zasadnicza dopuszczała możliwość piastowania urzędu Prezyden-

⁵ K. Strittmatter, *Chiny 5.0. Jak powstaje cyfrowa dyktatura*, s. 45.

⁶ Ibidem, s. 46.

ta Federacji Rosyjskiej maksymalnie przez dwie kadencje z rządu. Wprowadzone zmiany dotyczyły zniesienia klauzuli „z rządu” oraz dodania nowego przepisu, wedle którego ograniczenie liczby dwóch kadencji nie dotyczy osoby sprawującej stanowisko prezydenckie w chwili wejścia poprawek w życie. Wobec tego, Putin będzie mógł ubiegać się o pozycję głowy państwa ponownie w wyborach w latach 2024 i 2030.⁷

Natomiast w Chinach od lat 90. XX w. można było sprawować funkcję prezydenta maksymalnie przez dwie kadencje. Limit ten wprowadzono za czasów Deng Xiaopinga, aby uchronić Chińską Republikę Ludową przed kolejnymi rządami dyktatorów i terrorem, jak miało to miejsce w Chinach Mao Zedonga. Jednakże 11 marca 2018 r. Xi Jinping ostatecznie uchwalił kilka poprawek do Konstytucji. Kluczową nowelizacją objęto art. 79 poprzez usunięcie sformułowania dotyczącego kadencyjności Przewodniczącego ChRL, znosząc tym samym wspomniany limit, dzięki czemu po 2023 r. Xi będzie mógł piastować to stanowisko bezterminowo⁸. Skutkiem wspomnianej zmiany jest fakt, iż Xi Jinping jako pierwszy przywódca od czasów Mao Zedonga doprowadził do zawarcia w ustawie zasadniczej własnej ideologii za swojego życia⁹. Co ciekawe, w 2024 r. KPCh stanie się najdłużej rządzącą partią komunistyczną w dziejach ludzkości, prześcigając tym samym siostrzaną Komunistyczną Partię Związku Radzieckiego.

⁷ A. Legucka, *Putin na zawsze? Głosowanie nad zmianami w rosyjskiej konstytucji*, „Komentarz PISM”, 3.07.2020.

⁸ I. Szpotakowski, *Konstytucyjne ramy systemu rządów w Chińskiej Republice Ludowej*.

⁹ M. Dargas-Draganik, *Chiński konstytucjonalizm – najnowszej zmiany w Konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej*.

Wobec powyższego można wnioskować, że Xi Jinping, mający poniekąd wiele wspólnego z Władimirem Putinem, przekroczył pewną granicę, na co ten drugi się nie odważył. Putin, jak wynika z powyższego, postępuje stopniowo, zachowując przy tym złudzenie państwa demokratycznego. Wynika to zapewne z położenia geograficznego Moskwy i Pekinu – Rosja, będąca bliżej Zachodu, buduje pozory państwa prawa, mając przy tym świadomość owej obłudy. Natomiast Chiny nie kreują takiego obrazu, gdyż KPCh wie, że w rzeczywistości ich państwo nigdy Zachodem się nie stanie.

Ponadto partia pragnie kontroli w niemal każdej sferze życia obywatela – orwellowska dystopia zaczyna się urzeczywistniać w ramach programu pilotażowego wdrożonego obecnie w kilku chińskich miastach. Program nosi nazwę *Social Credit System* i w prawie dwudziestopięciomilionowym Szanghaju obejmuje już każdego mieszkańca. „Za pomocą big data każdy obywatel otrzymuje stempel poświadczający ocenę, stempel, który staje się jego nową tożsamością, który zdecyduje o jego uczestnictwie w życiu i o dostępie do zasobów społecznych”¹⁰. Program funkcjonuje również w mniejszych miastach – między innymi w Rongcheng, gdzie każdy obywatel posiada indywidualne konto punktowe z początkową pulą tysiąca punktów. Ich liczba jest dodawana lub odejmowana w zależności od postępowania jednostki. Ponadto obywatele posegregowani są na kilka kategorii od AAA (wzór uczciwości; powyżej 1050 punktów) aż po klasę D (człowiek nieuczciwy; poniżej 599 punktów). Dane personalne osób zaklasyfikowanych do ostatniej kategorii podawane są do wiadomości publicznej,

¹⁰ K. Strittmatter, *Chiny 5.0. Jak powstaje cyfrowa dyktatura*, s. 262.

a oni sami stają się *obiektem otwartego nadzoru*¹¹. Jak zapisa-
no w dokumencie, stanowiącym swoistego rodzaju instruk-
cję tegoż programu – ma to na celu doprowadzić do pełnej
uczciwości narodu oraz *wspierać harmonijne społeczeństwo
socjalistyczne*¹².

Social Credit System nie dotyczy jednak tylko sfery mo-
ralności, ale przekłada się również na jakość życia codzien-
nego. Obywatele o mniejszej ilości punktów nie mogą uzy-
skać kredytu, ubezpieczenia czy kupić samochodu. Problem
jawi się również w kwestiach podróżowania – po utracie
odpowiedniego statusu zabronione jest przemieszczanie się
samolotami, szybkimi pociągami, możliwe jest również uzy-
skanie zakazu opuszczania Chin.

Co ciekawe, według obliczeń niemieckiego sinologa Ad-
riana Zenza, w 2017 r. budżet na bezpieczeństwo wewnątrz-
ne w ChRL przewyższył wydatki na cele militarne o 19%,
wobec czego można wnioskować, że państwo, a zatem par-
tia, bardziej obawia się wrogów wewnętrznych niż zagrożeń
z zewnątrz¹³.

Wolnościami obywatelskimi, co prawda ograniczony-
mi, społeczeństwo chińskie mogło cieszyć się zatem sto-
sunkowo niedługo. Interesującym jest fakt, iż Chiny pod
tym względem tak znacząco różnią się od pobliskich Korei
Południowej czy Tajwanu, które w rzeczywistości przebyły
podobne stadia rozwojowe, ostatecznie wybierając drogę
demokratyzacji. Zdaniem Strittmattered Nowe Chiny, wy-
kreowane na podobieństwo leninowskiej dyktatury, będą
próbowały skolonizować świat, dysponując przy tym potęż-

¹¹ Ibidem, s. 264.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, s. 44–45.

ną gospodarką. Zachodnie demokracje, pierwszy raz od ich powstania, zostaną zmuszone do konfrontacji z tak szybko rozwijającym się państwem w obliczu licznych kryzysów wewnętrznych¹⁴.

Należy pamiętać, iż dotychczasowi światowi hegemoni mierzą się obecnie z licznymi kryzysami. Unia Europejska walczy z zagrożeniami w swoim najbliższym sąsiedztwie, czego najlepszym przykładem są kwestie ukraińskie czy białoruskie. Ponadto boryka się z problemami wewnątrzspółnotowymi – brexit i destabilizacja sytuacji politycznej w Polsce. Do tego dochodzi również wciąż nierozwiązana materia kryzysu migracyjnego. Natomiast Stany Zjednoczone nadal walczą z prześladowanymi je problemami na tle rasowym i przywódczym.

Wobec licznych niepowodzeń, których Chiny doświadczyły na przełomie XX i XXI wieku, obecna polityka partii rządzącej może okazać się sukcesem. Jak zauważa Józef Fiszer, ChRL wyciąga wnioski z własnego postępowania i zamierza dokonać przewrotu w obecnym, znanym porządku międzynarodowym, wyprzedzając tym samym Stany Zjednoczone, Unię Europejską czy Japonię, by następnie uzyskać rangę supermocarstwa. „Kierując się własnymi interesami narodowymi i aspiracjami międzynarodowymi, Chiny chcą wyprzedzić te kraje pod każdym względem, a zarazem udowodnić własnemu społeczeństwu i całemu światu przewagę chińskiego modelu społeczno-politycznego, gospodarczego i kulturowego”¹⁵. Autor jednocześnie zauważa, iż jesteśmy świadkami ponownych narodzin chińskiego imperium, którego cel stanowi przejście wiodącej roli na arenie międzynarodowej.

¹⁴ Ibidem, s. 18.

¹⁵ J. Fiszer, *Stosunki Unia Europejska – Chiny w XXI wieku*.

Tempo rozwoju chińskiej gospodarki stanowi precedens. Reformy gospodarcze, jak już zostało zresztą wspomniane, zapoczątkowano w grudniu 1978 r. Do końca 2012 r. przyniosły one przeciętny roczny wzrost PKB rzędu 9,8%. Żadne państwo nie odnotowało dotychczas tak wielkich sukcesów przez równie długi okres w najnowszych dziejach świata¹⁶.

Jawi się tutaj pytanie, co może być powodem tak spektakularnych dokonań. Chińska polityka wewnętrzna wpisuje się w coraz to większą liczbę procesów i zdarzeń, które zwiastują malejącą rolę reguł i instytucji charakteryzujących liberalny ład międzynarodowy wzorowany na zachodnich demokracjach. Państwa zachodnie zobligowane są przestrzegać praw człowieka, które często stoją na przeszkodzie do szybszego rozwoju. Przyczyną powodującą takie ograniczenia może być również skomplikowana biurokracja. Chiny natomiast nie zważają na normy narzucone przez prawo międzynarodowe dotyczące między innymi wolności obywatelskich, zatem nie mają żadnych ograniczeń – liczy się tylko cel.

Podsumowując powyższe wywody, należy stwierdzić, że ChRL prześcignie w niedługim czasie dotychczasowych światowych hegemonów. Zdaniem Józefa Fiszer, z którym ja się *notabene* zgadzam, Jinping zamierza stworzyć państwo, łącząc „XIX-wieczną geopolitykę z XX-wieczną leninowską polityką, aby zdobyć przewagę w zglobalizowanym świecie XXI wieku”¹⁷.

Stany Zjednoczone, będące pierwszą światowym liderem gospodarczym nieprzerwanie od zeszłego stulecia, z pewnością nie dadzą się z łatwością wyprzeć, stając się w końcu

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

strategicznym partnerem dla Chin. Wobec tego można snuć jedynie domysły, jaką rolę w tym precedensie odegra słabnąca Unia Europejska.

Bibliografia

Literatura przedmiotu

Borger J., *China at the Crossroads. David Miliband: China Ready to Join US as World Power*, „The Guardian”, 17.06.2009.

Dargas-Draganik M., *Chiński konstytucjonalizm – najnowszej zmiany w Konstytucji Chińskiej Republiki Ludowej*.

Fiszer, J. *Stosunki Unia Europejska – Chiny w XXI wieku*.

Gawlikowski K., *Charakter i dynamika reform Deng Xiaopinga*, SWPS, 4.06.2014.

Legucka A., *Putin na zawsze? Głosowanie nad zmianami w rosyjskiej konstytucji*, „Komentarz PISM”, 3.07.2020.

Rybacka M., Wieszczycka W., *Chiny – rosnące mocarstwo innowacyjności*.

Strittmatter K., *Chiny 5.0. Jak powstaje cyfrowa dyktatura*.

Szpotakowski I., *Konstytucyjne ramy systemy rządów w Chińskiej Republice Ludowej*.

Literatura podmiotu

Konstytucja chińska.

Abstrakt

Przedmiotem referatu będzie omówienie problematyki związanej z szeroko rozumianą chińską polityką, prawem i ekonomią, a także

ich powiązaniami względem siebie. W swojej wypowiedzi skupię się także na zestawieniu wspomnianych kwestii w państwie chińskim z normami zachodnich demokracji, wykazując silne antagonizmy, będące powodem tak szybko zachodzących zmian w Chinach.

W 1978 r. władzę w Chinach przejął Deng Xiaoping, zaczynając następnie budować nowe społeczeństwo chińskie, które tym razem zamiast bać się Zachodu, zaczyna z nim współpracować. Rozkwit szeroko rozumianej wolności trwa jednak jedynie 35 lat, bowiem w 2013 r. do władzy doszedł Xi Jinping, który ponownie rozpoczął epokę chińskiej alienacji.

Xi Jinping znowelizował następnie Konstytucję chińską, uzurpując sobie możliwość dożywotniego sprawowania władzy w ChRL, o czym milczą chińskie media. Poszedł on zatem o krok dalej niż Władimir Putin, który to stopniowo wydłuża sobie możliwość sprawowania władzy, dokonując przy tym „szarad” z Miedwiediewem.

Ponadto ChRL obecnie dąży do wprowadzenia systemu inwigilacji na miarę Orwella, w kilku chińskich miastach wystartował już program pilotażowy, który zostanie przeze mnie dokładniej omówiony w ramach referatu.

W ramach swojego wystąpienia wykażę również obecne szanse i zagrożenia dla Zachodu (skupiając się na Unii Europejskiej) oraz ChRL na arenie międzynarodowej oraz ich wzajemne relacje. Natomiast ostatnim punktem mojego referatu będzie weryfikacja hipotezy, która współcześnie lansowana jest przez wielu badaczy, a która zakłada, że XXI w. będzie wiekiem Azji, czyli *de facto* Chin.

Słowa kluczowe: polityka międzynarodowa, prawo, okcydentalizacja, Chiny, rozwój gospodarczy

Abstract

The problematic of the Chinese politics, laws and economy, as well as the connections between them, were described in this research paper. The stress has been put mostly on the antagonisms differing aforementioned country from the norms observed in the East. The aim of this article is to emphasise the effect it has had on the constantly evolving People's Republic of China.

The change has come with 1978 with the new Chairman of the People's Political Consultative Conference of China – Deng Xiaop-

ing. Channels of communication between the East have been created. 35 years of partial liberation from the strict regime was interrupted by Xi Jinping in 2013.

The Chinese constitution has been novelized by the new General Secretary to grant him the lifelong right to rule over his country. This information failed to be provided by media to the citizens. Therefore, Xi Jinping chose to move one step further, than the Prime Minister of Russia, Vladimir Putin.

Moreover, China is about to introduce a more focused invigilation system. Some of the Chinese cities have already been introduced to a pilot program that is to be described further.

On the pages of this research paper, opportunities and potential threats for the Eastern world will be analyzed. The relationship between China and the international arena will be examined. Lastly, the hypothesis, claiming that the XXIst century is expected to be the century in which Asia (essentially China) is to be the emperor of the world, will be verified.

Keywords: nternational politics, law, westernization, China, economic development

Czynniki wpływające na destabilizację obecnego gospodarczego systemu międzynarodowego Chiny–Stany Zjednoczone w ujęciu rywalizacji geopolitycznej

Kształt i rozmiar terytorium państwa są fundamentalnymi warunkami w pomiarze siły oraz oddziaływania państw na arenie międzynarodowej. Każde z państw dąży do maksymalizacji swojej siły w globalnej grze mocarstw ze względu na obawy przed pojawieniem się konkurencyjnego mocarstwa zagrażającego interesom narodowym państwa. Samo terytorium państwa tworzy istotny element składowy potencjalnego konfliktu, ponieważ albo będzie ono teatrem działań lub będzie znacząco wywierać na niego wpływ. Kształt terytorium państwa informującym o sile sprawowania władzy przez państwo, jest wynikiem sprzężeń działalności i aktywności społeczeństwa na danej przestrzeni oraz w czasie. Zasoby jakimi dysponuje państwo na swoim terytorium służą do zabezpieczania własnych interesów narodowych oraz wynikających z nich potrzeb.

Stany Zjednoczone przez cały okres trwania zimnej wojny rozbudowywały system sojuszy w euroazjatyckim *Rimlandzie* opartych o bazy militarne realizując doktrynę powstrzymywania ekspansyjnej globalnej polityki Związku Radzieckiego nakreśloną przez George'a Kennana na łamach „Foreign Affairs” w artykule *The Sources of Soviet Conduct* z 1949 r.

Podczas okresu sprawowania urzędu prezydenckiego przez Richarda Nixona, Amerykanie wykorzystali trwający od 1960 r. rozłam ideologiczny pomiędzy Związkiem Radzieckim i Chinami. W 1972 r. doszło do tzw. manewru Nixona–Kissingera, który zdołał odwrócić Chiny od współpracy ze Związkiem Radzieckim oferując m.in. stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ONZ, nawiązanie stosunków dyplomatycznych, dostęp do międzynarodowej wymiany handlowej drogą morską (ograniczony dostęp), wycofanie wojsk USA z Tajwanu oraz uznanie polityki jednych Chin (*One-China Policy*). Doszło ówczesnie do wydania wspólnego tzw. komunikatu szanghajskiego (*Shanghai Communiqué*), w którym to pada stwierdzenie „Wszystkie narody, małe czy duże, powinny być równe; duże narody nie powinny nadużywać swojej pozycji wobec mniejszych, a silne narody nie powinny zastraszać słabszych. Chiny nigdy nie będą supermocarstwem i sprzeciwiają się hegemonii oraz polityce siły wszelkiego rodzaju” oraz „(...) mając na myśli powyższej zasady stosunków międzynarodowych oba państwa stwierdzają: „(...) żadne [z obu państw – przyp. I.M.] nie powinno szukać hegemonicznej pozycji w regionie Azji i Pacyfiku oraz obie strony sprzeciwiają się każdemu z państw lub grupie, która dąży do ustanowienia takiej hegemonii”¹. Zostało utworzone pole do negocjacji i w 1978 r. Deng Xiaoping ogłosił

¹ Original: „*All nations, big or small, should be equal; big nations should not bully the small and strong nations should not bully the weak. China will never be a superpower and it opposes hegemony and power politics of any kind*” oraz (...) „*with these principles of international relations in mind the two sides stated that: (...) neither should seek hegemony in the Asia–Pacific region and each is opposed to efforts by any other country or group of countries to establish such hegemony*”, The Historian of the U.S. Department of State. 203. *Joint Statement Following Discussions With Leaders of the People’s Republic of China*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v17/d203> [dostęp: 11.12.2020].

otwarcie Chin na świat. Nastąpiły radykalne zmiany wewnętrzne kraju w wyniku przeprowadzonych tzw. reformy Deng Xiaopinga w 1978 r., które zostały przedstawione na XI Zjeździe KPCh. Reformy opierały się na pięciu filarach: wzrostu gospodarczego (do 2012 r. chińska gospodarka rozwijała się w średnim tempie 9% PKB rocznie); eksport jako główny silnik rozwoju gospodarczego, utworzenie specjalnych stref ekonomicznych wraz z programami subsydiów; priorytetowe znaczenie posiadają projekty infrastrukturalne (porty, lotniska, kolej, drogi); reformowanie sektora agrarnego i utrzymanie taniej siły roboczej; otwarcie Chin na Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne².

W 1988 r. Chiny skierowały swoją uwagę na rozwój przemysłu i usług w obszarach przybrzeżnych, zmieniając strukturę państwa i nastawiając się na eksport. Osiągnięcie postawionych przed sobą celów eksportowych było możliwe dzięki otwarciu się również na import zagranicznych fabryk poprzez nadanie 234 miastom prawa specjalnej strefy ekonomicznej. Poprzedzone to było stworzeniem w 1987 r. jednej wielkiej specjalnej strefy ekonomicznej, wyspie Hainan wzorowanej na modelu panującym w Honkongu. Rozpoczęto również reformy chińskich przedsiębiorstw³ oraz budowę dzisiejszych marek, takich jak Huawei. Był to okres przygotowania chińskiej polityki *Going Global*. Po upadku Związku Radzieckiego pojawiła się w wielu obszarach próżnia strategiczna, sprzyjająca rozszerzaniu się wpływów Stanów Zjednoczonych. Zmęczeni obietnicami Zachodu na poprawę dobrobytu, Chiny oraz Rosja w drugiej połowie lat

² Rozmowa z ambasadorem RP Bogdanem Góralczykiem, grudzień 2016 r.

³ He Yaomin, *Drogi ekonomicznego rozwoju Chin*, Toruń 2015, s. 76–88.

90. XX w. rozpoczęły promowanie działań nakierowanych na formowanie świata wielobiegunowego. Jewgienij Primakow ukuł ideę strategicznego trójkąta współpracy Moskwa–Pekin–Delhi, zwaną doktryną Primakowa. To on odpowiadał za „rosyjski zwrot ku Azji” podpisując w kwietniu 1996 r. rosyjsko-chińską deklarację „strategicznego partnerstwa ukierowanego ku XXI wiekowi”, opierającą się na pięciu zasadach pokojowego współistnienia: poszanowaniu integralności terytorialnej i suwerenności państw; nieingerencji w sprawy wewnętrzne państw trzecich; nieagresji; zasadzie wzajemnych korzyści i równości; pokojowym współistnieniu⁴. Spuścizna Deng Xiaopinga przestała obowiązywać w 2013 r., kiedy to Xi Jinping sformułował koncepcję „pasa gospodarczego na Jedwabnym Szlaku” w Kazachstanie oraz „Morski Jedwabny Szlak XXI w.” w Indonezji. Koncepcja potocznie nazywana jest *One Belt One Road* (OBOR) lub *Belt and Road Initiative* (BRI). Oficjalnym celem jest stworzenie nowych sieci infrastruktury transportowej, takich jak: drogi, autostrady, połączenia kolejowe, koleje wysokich prędkości, huby intermodalne, lotniska, infrastrukturę telekomunikacyjną, infrastrukturę przesyłu danych, utworzenie infrastruktury energetycznej, tworzenie infrastruktury portowej i kolejowej. Projekty OBOR są finansowane m.in. poprzez Azjatycki Bank Inwestycji Infrastrukturalnych (*Asian Infrastructure Investment Bank* – AIIB), Fundusz Nowego Jedwabnego Szlaku (*The Silk Road Fund*), *New Development Bank*.

⁴ I. Miasnikow, *Przemiany polityczno-gospodarcze w Rosji po upadku Związku Radzieckiego*, <https://historycznyambasador.com/2017/07/15/przemiany-polityczno-gospodarcze-w-rosji-po-upadku-zwiazku-radzieckiego> [dostęp: 11.12.2020].

Rysunek 1. Planowane połączenia infrastrukturalne w ramach *Belt and Road Initiative*

Źródło: Mercator Institute for China studies, Mapping the Belt and Road initiative: this is where we stand, <https://www.merics.org/en/bri-tracker/mapping-the-belt-and-road-initiative> [dostęp: 11.12.2020].

Czas przewozu towarów jest kluczową zaletą transportu lądowego względem kosztów taniego, aczkolwiek wolniejszego transportu morskiego lub znacznie szybszego, jednakże droższego frachtu lotniczego. Na trasie Chiny–Europa czas transportu towarów statkiem wynosi pomiędzy 37 a 50 dniami, używając taboru kolejowego pomiędzy 15 a 19 dniami, a frachtem lotniczym od 5 do 9 dni. Im dalsza odległość punktu docelowego towaru importera od portu morskiego tym konkurencyjność i atrakcyjność warunków dostawy towarów używając transportu kolejowego rośnie w stosunku do transportu morskiego⁵. Chiński rząd w obecnej fazie rozwoju połączeń lądowych subsyduje wymianę handlową. Średnie opłaty za korzystanie z połączeń kolejowych oscy-

⁵ J. Jakóbski, K. Popławski, M. Kaczmarek, *Kolejowy Jedwabny Szlak. Połączenia kolejowe UE–Chiny: uwarunkowania, aktorzy, interesy*, Warszawa 2018, s. 8.

lują między 2500–3500 USD za kontener⁶. Zasobność taboru kolejowego na trasie Europa–Chiny podczas jednego przejazdu wynosi około 80 tys. TEU. W porównaniu z transportem morskim, transport kolejowy jest również dwa-trzy razy droższy. Państwa lądowe są zmuszone do budowania infrastruktury drogowej i kolejowej w sposób ciągły.

Jest to niezwykle kosztowny proces, ponieważ należy nieustannie podtrzymywać dobry stan tras na całej ich długości. Nie posiadają przywileju mocarstw morskich, które są zmuszone do wybudowania jedynie portu oraz statku, by się bogacić na handlu, ponieważ korzystają z bezpłatnej autostrady jakim jest ocean bądź morze. Szacuje się, że lądowymi szlakami przewozi się około 1,4% ilości towarów w stosunku do wolumenu transportowego drogą morską⁷.

Państwo, które nie potrafi zmobilizować wewnętrznych zasobów państwa, by przezwyciężyć naturalne przeszkody dzięki technologii, logistyce lub przy użyciu armii, aby panować nad podbitym terytorium (szeroko rozumianymi wpływami lub przy użyciu siły militarnej) i połączyć go z rdzeniem, zostanie podbity przez inne państwo/państwa.

Według Michała Lubiny, Nowy Jedwabny Szlak jest genialną chińską zagrywką *public relations* w celu globalizacji swojej gospodarki. Chiny wmówiły całemu światu, że tworzą Nowy Jedwabny Szlak, chwytliwie nawiązując do czasów imperiów lądowych i rywalizując pomiędzy sobą o względy Chin, które nie posiadają pieniędzy na budowę *Belt and*

⁶ J.E. Hillman, *The Rise of China-Europe Railways*, <https://www.csis.org/analysis/rise-china-europe-railways> [dostęp: 12.12.2020].

⁷ P. Behrendt, *Nowy Jedwabny Szlak – projekt polityczny*, <https://nowakonfederacja.pl/nowy-jedwabny-szlak-projekt-polityczny/> [dostęp: 12.12.2020].

*Road Initiative*⁸. Z kolei Radosław Pyffel twierdzi, że *Belt and Road Initiative* to narracja wyjścia Chin na globalne rynki z atrakcyjnym modelem gospodarczym oraz inwestycjami, które tworzą nowy ład międzynarodowy. Globalizacja rozwija się wtedy, gdy imperia chronią szlaki handlowe a ginie, gdy przestaje się je chronić albo same imperia tracą taką zdolność. Deglobalizacja lub jak ją określa autor, zjawisko *dyfuzji globalnego łańcucha dostaw*, powoduje, że małe i średnie przedsiębiorstwa osiągają coraz gorsze wyniki, a duże przedsiębiorstwa z międzynarodowym doświadczeniem rosną dalej konsolidując swoją rynkową pozycję niezależnie od globalizacji. Dążą one do osiągnięcia pozycji monopolisty lub oligopolu.

Zdaniem autora Chiny wykorzystują stan niskiej zamożności swoich obywateli w połączeniu ze strachem utraty swojego majątku na rzecz innego obywatela poprzez grabież. Niski stan zamożności większości Chińczyków powoduje, że społeczeństwo jest skłonne do oddania części swojej wolności i prywatności na rzecz silnego hierarchicznego organizmu państwowego, który zagwarantuje przede wszystkim bezpieczeństwo, a w konsekwencji wzrost dobrobytu (rozwój) jednostki. Według Thomasa Hobbesa, taka umowa społeczna istnieje jedynie pomiędzy członkami społeczności a władcą, który znajduje się poza tym układem i pozostaje wolny od zobowiązań w stosunku do swoich obywateli, kształtując formę funkcjonowania podległemu mu społeczeństwu⁹. W ten sposób naród jednoczy się przeciwko wrogowi zewnętrznemu. Podobnie funkcjonuje

⁸ Rozmowa z Michałem Lubiną, wrzesień 2018 r.

⁹ T. Hobbes, *Leviathan: The Matter, Form, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*, 1651, s. 493, 832.

społeczeństwo rosyjskie oraz większość narodów zamieszkujący eurazjatycki *Heartland*. Tym samym władcy Chin, Rosji, Turcji, Iranu czy inne państwa lądowe posiadają silny mandat społeczny do prowadzenia polityki rewizjonistycznej przeciw międzynarodowemu łaadowi stworzonemu przez Stany Zjednoczone. Dodatkowo należy przytoczyć słowa minister spraw zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec Heiko Maasa, który wprost napisał, że należy podjąć działania mające na celu wzmocnienie niezależności Europy, kreując niezależne kanały rozliczeń od Stanów Zjednoczonych, stworzyć Europejski Fundusz Monetarny oraz niezależny system rozliczeń międzybankowych od SWIFT. Niemcy zdają sobie sprawę z kształtującego się wielobiegunowego świata i rozumieją, że muszą współpracować z Francją. Według Heiko Maasa kształtujący się nowy ład ma być oparty o współpracę międzynarodową i rządy prawa¹⁰. Następuje proces dezintegracji systemu międzynarodowego. Powodem jest wzrost asertywności państw regionalnych o względnie silnej gospodarce narodowej, tworząc współpracę na podstawie koalicji balansującej hegemonia. Swoje działania opierają na tzw. *Voter-based Disintegration*, czyli procesie, w którym państwo członkowskie międzynarodowego systemu dąży do jednostronnego wypowiedzenia umowy bądź jej zakończenia ze względu na posiadanie silnego mandatu (poparcia) społecznego¹¹. Państwa rewizjonistyczne zdają sobie sprawę, że istnieją przyczyny nieekonomiczne. Zakładają one, że ludzie chcą kulturowej oraz społecznej spójno-

¹⁰ H. Maas, *Making plans for a new world order*, <https://www.handelsblatt.com/today/opinion/heiko-maas-making-plans-for-a-new-world-order/> [dostęp: 12.12.2020].

¹¹ S. Walter, *The Mass Politics of International Disintegration*, Zurych 2019, s. 4.

ści, która gwarantują stabilność. W konsekwencji państwa te odwołują się do swoich tradycji¹².

Xi Jinping w 2012 r. ogłosił dwie kluczowe daty dla procesu „odrodzenia chińskiego narodu”. Przewodniczący Xi zapowiedział, że do 2021 r., a więc w rocznicę stulecia KPCh, Chiny stworzą społeczeństwo umiarkowanego dobrobytu. Natomiast celem na 2049 r. (stulecie powstania Chińskiej Republiki Ludowej) będzie stworzenie nowoczesnego państwa socjalistycznego o chińskiej specyfice¹³. Chiny doprowadzą do wzmocnienia i modernizacji rolnictwa jako podstawy ich gospodarki swoją orientację chcą skoncentrować na popycie wewnętrznym, aby budować zasobne społeczeństwo z coraz większą stopą życia swoich obywateli oraz ich celem pozostanie doskonalenie socjalistycznej gospodarki rynkowej przy aktywnym prowadzeniu polityki fiskalnej i wyważonej polityki walutowej, aby zapewnić racjonalny wzrost gospodarczy¹⁴. Opublikowany w 2015 r. plan dziesięcioletni zakładał, że do 2025 r. Chiny będą dominującą potęgą w sferze *high-tech*¹⁵. Plan ten został nazwany „*Made in China 2025*”. Chińczycy pragną, aby osiągnąć 70% poziom autarkii w przemyśle *high-tech*, a w 2049 r. być dominującą potęgą. Chiny kreują 60% światowego popytu na półprzewodniki, samemu odpowiadając za 13%¹⁶.

¹² W. Ropke, *International Economic Desintegration*, Londyn 1942, s. 93–94.

¹³ Xi Jinping, *Innowacyjne Chiny*, Warszawa 2015, s. 54.

¹⁴ Ibidem, s. 128.

¹⁵ Zobacz więcej: „*Made in China 2025*” plan issued, http://english.www.gov.cn/policies/latest_releases/2015/05/19/content_281475110703534.html [dostęp: 14.12.2020].

¹⁶ J. McBride, A. Chatzky, *Is ‘Made in China 2025’ a Threat to Global Trade?*, <https://www.cfr.org/backgrounder/made-china-2025-threat-global-trade> [dostęp: 14.12.2020].

Półprzewodniki są kluczowe dla rozwijania całego przemysłu technologicznego Chin, a sektor ten jest kontrolowany przez zachodnie korporacje, a więc są instrumentem nacisku w wojnie handlowej.

Geografia zachodniego Pacyfiku jest problemem dla Chin. Są zamknięte przez system sojuszy USA w regionie wypracowany podczas trwania zimnej wojny. Dotyczy to tak zwanego pierwszego i drugiego łańcucha wysp. Pierwszy łańcuch wysp rozciąga się od Okinawy, wyspy Senkaku, Cieśninę Tajwańską, Filipiny oraz Borneo, natomiast drugi rozciąga się od Youkosuki przez Guam do Mikronezji. Chiny jednak wypracowały skuteczne strategie antydostępowe (A2AD), które pozwalają im na dominację w basenie Morza Południowochińskiego stwarzając nową strefę identyfikacji powietrznej w tym regionie zależnym od Chin (*Air Defence Identification Zone* – ADIZ). Chińska armia próbuje zmienić *status quo* na Morzu Południowochińskim poprzez rozbudowę pełnoceanicznej floty, tworząc platformy umożliwiające elastyczność w prowadzeniu jednocześnie działań przybrzeżnych oraz długodystansowych działań projekcji siły. Rozbudowują i modernizują każdy aspekt sił powietrznych, wojsk lądowych, marynarki wojennej, zdolności działań w cyberprzestrzeni oraz rozwijają zdolności raketowe. Rozbudowywane są hangary oraz magazyny dla chińskich sił powietrznych na Morzu Południowochińskim, które będą zwiększały ich możliwości operacyjne z Wysp Spartly, chcąc rozszerzyć ten perymetr aż do Oceanu Indyjskiego, sięgając baz w Gwadarze i Djioutubi¹⁷. Należy pamiętać o rozbudowywaniu samych sztucznych wysp na obszarze ar-

¹⁷ U.S. Office of the Secretary of Defense, *Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China* 2019, 2019, s. 59–62.

chipelagi Sparty oraz rozstawianiu na nich systemów przeciwookrętowych *YJ-12B* o zasięgu rakiet powietrze–woda do 550 km i przeciwlotnicze systemy *HQ-9* o zasięgu rakiet do 200 km. Jest to realizacja strategii dziewięciu linii (*nine-dash line strategy*). Pekin pragnie przewyciężyć dylemat Malakki (*Malacca dilemma*).

Rysunek 2. Zdolności A2/AD w strategiach Chińskiej Republiki Ludowej

Źródło: „The Economist”, The odds on a conflict between the great powers, <https://www.economist.com/special-report/2018/01/25/the-odds-on-a-conflict-between-the-great-powers> [dostęp: 14.12.2020].

Według UNCTAD przez tę cieśninę przepływa ponad 90% światowych dostaw ropy naftowej, odpowiada za 80% światowego handlu pod względem ilości oraz 70% wartości handlu morskiego¹⁸. Przez tę cieśninę przepływa 39,5% han-

¹⁸ The Maritime Executive, *Strait of Malacca Key Chokepoint for Oil Trade*, <https://www.maritime-executive.com/article/strait-of-malacca-key-chokepoint-for-oil-trade> [dostep: 16.12.2020].

dlu morskiego Chin, ponad 5,7% morskiego handlu USA, 19% handlu morskiego Japonii, 11,8% handlu morskiego Wielkiej Brytanii, 30% handlu morskiego Indii, 23,8% handlu morskiego Brazylii i 9% handlu morskiego Niemiec¹⁹. Przez tę cieśninę przepływa 80% zapotrzebowania na zasoby energetyczne Japonii, Korei Południowej oraz Tajwanu – czołowych innowacyjnych gospodarek²⁰. Kierownictwo chińskie pragnie ten problem przezwyciężyć przez realizowanie projektów zarówno drogą morską, jak i lądową. Po pierwsze, należy patrzeć obiektywnie na wolumen handlu, jaki jest dokonywany drogą morską i lądową. Handel drogą morską jest o wiele bardziej dochodowy i przetransportuje się znacznie więcej tonażu niż inną metodą transportu. Z tego powodu Chiny, pomimo szumnych zapowiedzi budowy lądowego *Belt and Road Initiative*, będą traktować Morski Jedwabny Szlak priorytetowo. Do 2030 r. szacuje się, że popyt na surowce energetyczne wzrośnie o 50%, a za jego połowę będą odpowiadały Chiny oraz Indie. Między innymi jest to argument, który wskazuje, że akwen Indo-Pacyfiku będzie najistotniejszą magistralą handlu światowego w XXI w.²¹

Transport surowców energetycznych, mineralnych i towarów z Bliskiego Wschodu i Afryki będzie spinać Ocean Indyjski, prowadząc do rynków Zachodniego Pacyfiku. Jest to obszar, na którym nakłada się rywalizacja Chin z USA, Chin z Indiami Stanów Zjednoczone walcząc z islamskim

¹⁹ Canadian Security Intelligence Service, *How much trade transits the South China Sea?*, <https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/> [dostęp: 18.12.2020].

²⁰ J.-P. Rodrigue et al., *The geography of transport system*, New York 2013, s. 38.

²¹ R.D. Kaplan, *Monsun. Ocean Indyjski i przyszłość amerykańskiej dominacji*, Wołowiec 2012, s. 21–23.

terroryzmowi na Bliskim Wschodzie, próbują ograniczać polityczne aspiracje Iranu poprzez swoją projekcję siły znad bliskowschodnich baz oraz wyspy Diego Garcia, aby kontrolować przestrzeń powietrzną Iraku i Afganistanu²². Chiny realizują nie tylko strategię dziewięciu linii jako podporządkowania sobie najbliższego otoczenia jak to zrobiły Stany Zjednoczone z Morzem Karaibskim, a dodatkowo realizują strategię sznura pereł (*string of pearls strategy*). Poprzez budowę Kanału Kra Chiny chcą ominąć cieśninę Malakki poprzez cieśninę Kra w południowej Tajlandii łącząc Morze Południowochińskie z Morzem Adameńskim w Zatoce Bengalskiej osiągając dostęp do Oceanu Indyjskiego, a dalej do Zatoki Perskiej, Afryki i Europy przez Kanał Sueski. W celu zabezpieczenia szlaków morskich przed strefami zagrożenia pirackiego Chiny rozpoczynają rozbudowę infrastruktury portowej w strategicznych miejscach.

Chińczycy wykupując pakiet kontrolny portów lub przejmują je w podobny sposób jak port Hambantota na Sri Lance, jako element tzw. *debt diplomacy*. Port ten ma stanowić stację bunkrową, przystosowaną do warunków ropy naftowej. W Birmie Chiny rozbudowują Korytarz Ekonomiczny Chiny–Birma (*China-Myanmar Economic Corridor – CMEC*) ze Specjalną Strefą Ekonomiczną na wybrzeżu Kyauk Phu powiększając infrastrukturę kolejową oraz centra przemysłowe²³. ChRL buduje i modernizuje porty podwójnego przeznaczenia na Oceanie Indyjskim, tworzący kanały, drogi i rurociągi łączące Zatokę Bengalską z Junnan. Na Wyspach Kokosowych Chińczycy rozbudowali systemy

²² Ibidem, s. 23–24.

²³ Nan Lwin, *China's Six Belt and Road Projects in Myanmar to Watch in 2019*, <https://www.irrawaddy.com/specials/chinas-six-belt-road-projects-myanmar-watch-2019.html> [dostęp: 23.12.2020].

radarów, a w Bangladeszu rozbudowują port kontenerowy zapewniający im dostęp do Oceanu Indyjskiego²⁴. ChRL jest zainteresowana obecnością na Malediwach, które to liczą na restrukturyzację zaciągniętych długów i być może podzielić los Sri Lanki wydzierżawiając port na 99 lat Chinom, które przeznaczoną go dla okrętów podwodnych²⁵. Najistotniejszy jest jednak port w Gwadarze, który będzie rozwijany jako port podwójnego przeznaczenia, jednak ze stałą obecnością chińskiej floty. Będzie on również służyć jako stacja nasłuchowa, z której będzie można obserwować ruch statków w cieśninie Ormuz. Daje on wyjście Chinom na Ocean Indyjski poprzez Chińsko-Pakistański Korytarz Gospodarczy (*China–Pakistan Economic Corridor – CPEC*), w którego wchodzi Specjalne Strefy Ekonomiczne, sieci autostrad (m.in. *Karakoram Highway*), kolei (m.in. *Karachi–Peshawar Railway Line* czy *Southern Xinjiang railway*) oraz rurociągów do Chin, a także wspierać budowę irańsko-pakistańskiego terminalu LNG *Gwadar-Nawabshah*. Jest to punkt zwrotny handlu morskiego z Afryki i Morza Południowochińskiego, a także z lądowych szlaków *Belt and Road Initiative*, czyli z Chin, Azji Centralnej, Afganistanu czy Iranu. Jest to ważny krok w rozwoju korytarza gospodarczego zwanego *The Bangladesh, China, India and Myanmar Economic Corridor* (BCIM EC) pozwalający na ograniczanie amerykańskich wpływów. BCIM EC współdziała na płaszczyźnie międzynarodowych forum gospodarczych mających za zadanie promowanie tworzenia liberalnych wspólnych zasad wymiany handlowej, takich jak *ASEAN Free Trade Area*,

²⁴ R.D. Kaplan, op.cit., s. 25–26.

²⁵ S. Mundy, *The Maldives counts the cost of its debts to China*, <https://www.ft.com/content/c8da1c8a-2a19-11e9-88a4-c32129756dd8> [dostęp: 23.12.2020].

ASEAN-India Free Trade Area czy *ASEAN-China Free Trade Area*. Lądowy BRI będzie przebiegać m.in. przez Chińsko-Pakistański Korytarz Gospodarczy, czyli przez Kotlinę Fergańską, prowincję Xinjiang, następnie przez Korytarz Gansu i Nefrytowe Wrota, które strzegą wstępu do Chin na zachód od Dunhuangu²⁶. Chińsko-Pakistański Korytarz Gospodarczy jest kolejnym punktem wejścia Chin do rosyjskiej bliskiej zagranicy – Azji Centralnej – i jej bardzo bogatych zasobów naturalnych, w tym energetycznych m.in. Morza Kaspijskiego. W celu ochrony od północy swoich interesów Chinę zdecydowały się na precedens w relacjach z Rosją, tworząc bazę wojskową w Górskim Bandachszenie (południowo-wschodniej części Tadżykistanu) w odległości 30 km od granicy z Chinami oraz 12 km od granicy z Afganistanem. Jest to miejsce Kotliny Fergańskiej, która łączy historyczne (i obecne) szlaki handlowe Jedwabnego Szlaku ze wschodniego Afganistanu i Chin zachodnich granicząc z Kirgistanem w górach Pamiru. Kotlina Fergańska w latach 30. XX w. została podzielona w taki sposób przez elity sowieckie, że jest obecnie strefą konfliktów państw Azji Centralnej, ponieważ przebiegają przez nią istotne cieciki wodne oraz szlaki komunikacyjne (linie kolejowe oraz drogi). ChRL swoją politykę w tym regionie argumentują obawą przed napływem islamskich radykałów do swoich prowincji, w szczególności do Xinjiang ze względu na tzw. kwestię ujgurską. Chiny uważają, że posiadają swobodę i mogą same decydować o podejmowanych działaniach wobec Ujgurów, a społeczność międzynarodowa nie będzie podnosić tej kwestii, uznając, że jest to wewnętrzna sprawa Chin. Będzie to odwzajemnienie relacji z Chinami, które

²⁶ P. Frankopan, *Jedwabne Szlaki. Nowa historia świata*, Warszawa 2018, s. 27, 125.

nie ingerują w sprawy wewnętrzne innych państw. Ruch ten jest podyktowany tym, że Chiny, aby się rozwijać i zapewnić sobie wzrost gospodarczy na pożądanym poziomie muszą szukać zysków w projektach infrastrukturalnych rozbudowy połączeń (*connectivity*) w niezagospodarowanych interiorze Eurazji, realizując swoją strategię wyrównania jakości życia w interiorze samych Chin. *Belt and Road Initiative* maskuje główne słabości Chin, zmniejszając ryzyko wystąpienia niepokojów społecznych i niestabilności politycznej poprzez gwarantowanie wzrostu zamożności, budując silną klasę średnią. Chiny pragną zbudować *prosperity* swojego kraju nie na zasadzie prowadzenia *dyplomacji kanonierek*, a na ekspansji na nowe rynki²⁷.

Podczas rozwijania *Belt and Road Initiative* Chiny muszą liczyć się z najistotniejszym graczem jakim są Indie. Łańcuch górski Himalajów sprawia, że Indie oraz Chiny mogą zwiększać swoją współpracę. Jednak istnieją kwestie sporne dotyczące Tybetu, który kontrolowany jest przez Chiny. Jest to obszar o kluczowym znaczeniu militarnym, dającym przewagę państwu, który go kontroluje. Chiny przypominają Indiom, że każda ingerencja w sprawie Tybetu wywoła chińską ingerencję w sprawy Nepalu. Dodatkowo ChRL rości prawa do hinduskiej prowincji Arunaćal Pradeś ze względów strategicznych. Prowincja ta graniczy z Chinami, Birmą i Buthanem²⁸. Rośnie rywalizacja indyjsko-chińska o zasoby energetyczne, które są kluczowe do podtrzymania wysokiego wzrostu gospodarczego energochłonnych gospodarek. Indie od 1991 r. realizują politykę *Look East Policy*, która miała na

²⁷ Canadian Security Intelligence Service, *Rethinking Security: China and the Age of Strategic Rivalry*, 2018, s. 58.

²⁸ T. Marshall, *Więźniowie geografii. Czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce*, Poznań 2017, s. 263–265.

celu zwiększenia wpływów w Azji Południowo-Wschodniej i być przeciwwagą dla Chin w tym regionie. Obecnie Narendra Modi realizuje *Act East Policy* wraz ze strategią *Look-East Connectivity*, która ma zbudować większą interakcję gospodarczą poprzez budowę połączeń infrastrukturalnych, takich jak *East-West Economic Corridor*. Indie są sceptycznie nastawione na całkowitą i otwartą współpracę ze Stanami Zjednoczonymi, ponieważ nadal żyje w nich pamięć o kolonializmie brytyjskim (kultura anglosaska). Jednak w wielobiegunowym świecie Indie mają podstawy do współpracy z USA, które są bardzo zainteresowane w zacieśnianiu relacji z Indiami, aby blokować chińskie inicjatywy. Zniesienie autonomii Kaszmiru przez Indie i podporządkowanie go hinduskiemu prawodawstwu zwiększa nacisk Indii na Pakistan oraz Chiny. Poprzez ten ruch Indie zagrażają bezpieczeństwu wodnemu Pakistanu, ponieważ Indie kontrolując całkowicie Kaszmir, nadzorują źródło tej rzeki, która ma swój początek w tybetańskiej części Himalajów. Bez dostępu do wody przemysł bawełniany oraz inne filary gospodarki pakistańskiej mogą upaść²⁹.

Chiny poczyniły znaczne postępy w zakresie zreorganizowania globalnych łańcuchów dostaw. W zamian za korzystne porozumienia proponują atrakcyjne profity w przyszłości. Chiński model jest oferowany jako nowa alternatywna opcja dla pozostałych państw, które pragną przyspieszyć swój rozwój zachowując niezależność. Równoległe z rozbudową *połączoności* Eurazji poprzez budowę sieci transportowych promują wolny handel na równych zasadach. Aby tego dokonać ChRL będzie musiała rozbudowywać sieć „posterunków”, czyli baz wojskowych, aby

²⁹ Ibidem, s. 252.

gwarantować ustanowione zasady oraz dbać o bezpieczeństwo wolnego handlu. Jest to jeden z powodów wyjaśniających dlaczego obecnie chińska armia jest drugą najczęściej partycypującą armią na świecie w misjach pokojowych pod parasolem ONZ, aby w przyszłości w swoim systemie samemu zbudować takie mechanizmy. Kontrolowanie zasobów infrastruktury krytycznej będzie służyć jako dźwignia ekonomiczna przez Pekin. Chiny nie chcą wojny, pragną złotego renesansu, który jest rozpisany do 2049 r. Jeśli będzie wojna to spowodują ją Amerykanie, ponieważ tracą przewagę nad Chinami. Należy pamiętać, że na geopolityczną zmianę ładu światowego nakłada się również rewolucja technologiczna. Państwo, które nie potrafi zmobilizować wewnętrznych zasobów państwa, by przezwyciężyć naturalne przeszkody dzięki technologii, logistyce lub przy użyciu armii, aby panować nad podbitym terytorium (szeroko rozumianymi wpływami lub przy użyciu siły militarnej) i połączyć go z rdzeniem, zostanie podbity przez inne państwo/państwa. Nowe technologie prowadzą do wewnętrznych przemian społeczno-ekonomiczno-politycznych w kraju. Cywilizacja Zachodu nadal pozostaje najpotężniejszą spośród innych, jednak rośnie coraz większa presja ze strony cywilizacji islamskiej oraz konfucjańskiej, które chcą rozszerzać swoją potęgę gospodarczą i wojskową, by rozwijać się samodzielnie. Centralną osią współczesnej międzynarodowej polityki jest interakcja władzy oraz kultury Zachodu z potęgą i kulturą cywilizacji niezachodnich³⁰.

Analizując konflikty z okresu zimnej wojny do chwili obecnej nasuwa się spostrzeżenie wskazujące na to, że międzynarodowe konflikty toczyły się na terytoriach państw

³⁰ S.P. Huntington, *The Clash of Civilizations*, New York 2011, s. 46.

dysponujących złożami energetycznymi lub przez które przebiegają/w przyszłości mogą przebiegać gazo – i ropociągi. Pamiętać należy o wzrastającym znaczeniu strategicznym zasobów wody pitnej oraz o wzrastającej demografii państw rozwijających się i kurczącej się strukturze demograficznej państw wysoko rozwiniętych. USA nie mogą prowadzić polityki izolacjonizmu, ponieważ dolar amerykański w relatywnie krótkim okresie straciłby pozycję decydującej waluty w handlu międzynarodowym, a w konsekwencji uzyskiwania zysków od umiędzynarodowienia swojej waluty. Hegemon posiada przywilej, że jego waluta jest najbezpieczniejszym źródłem przechowywania rezerw walutowych, ponieważ on gwarantuje bezpieczeństwo handlu i dostaw w globalnym łańcuchu dostaw. Dopóki dolar będzie walutą rezerwową, dopóty USA będą posiadać deficyt. Rewolucja łąpkowa spowodowała, że Stany Zjednoczone są w posiadaniu silnej karty ekonomicznej i aby odgrywać rolę wiernego mocarstw na arenie międzynarodowej potrzebują dostępu do rynków zbytu, by eksportować surowce energetyczne. USA muszą drukować dolary, ponieważ w inny sposób ich waluta będzie bardzo silna i mało konkurencyjna na rynkach światowych. Ważny jest przepływ pieniądza w gospodarce (*velocity of money*), czyli częstotliwość gotówkowych transakcji, która po kryzysie z 2007 r. zmalała, ponieważ w gospodarkę światową wpompowano „cyfrowe dolary”, a rozwój technologii internetowej spowodował powstanie bankowości elektronicznej i dokonywania transakcji bezgotówkowych przez masy konsumenckie. Z tego powodu tak istotny jest system *SWIFT*. Problemem jakie napotykają rynki jest to, że na nich jest bardzo mało gotówki i występuje problem z płynnością finansową. W wojnie handlowej Chiny, w przeciwieństwie do USA, mają przewagę, ponieważ

są postrzegane jako gospodarka nierynkowa, a więc posiadają swobodę w nakładaniu ceł. *Dollar Diplomacy* znajduje się obecnie w chaosie. Niebezpieczeństwo jakie następuje w łańdźie międzynarodowym jest takie, że USA wycofują się z roli globalnego dostawcy dóbr publicznych, powodując możliwość zaistnienia pułapki Kindelbergera. Powoduje to, że zbliża się świat policentryczny w gwarantami i stabilizatorami dóbr publicznych którym będą regionalni gracze.

Bibliografia

- Behrendt P., *Nowy Jedwabny Szlak – projekt polityczny*, <https://nowakonfederacja.pl/nowy-jedwabny-szlak-projekt-polityczny/>.
- Canadian Security Intelligence Service, *How much trade transits the South China Sea?*, <https://chinapower.csis.org/much-trade-transits-south-china-sea/>.
- Canadian Security Intelligence Service, *Rethinking Security: China and the Age of Strategic Rivalry*, 2018.
- Frankopan P., *Jedwabne Szlaki. Nowa historia świata*, Warszawa 2018.
- He Yaomin, *Drogi ekonomicznego rozwoju Chin*, Toruń 2015.
- Hillman J.E., *The Rise of China-Europe Railways*, <https://www.csis.org/analysis/rise-china-europe-railways>.
- Hobbes T., *Leviathan: The Matter, Form, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*, 1651.
- Huntington S.P., *The Clash of Civilizations*, New York 2011.
- Jakóbowski J., Popławski K., Kaczmarek M., *Kolejowy Jedwabny Szlak. Połączenia kolejowe UE–Chiny: uwarunkowania, aktorzy, interesy*, Warszawa 2018.

- Kaplan R.D., *Monsoon. Ocean Indyjski i przyszłość amerykańskiej dominacji*, Wołowiec 2012.
- Nan Lwin, *China's Six Belt and Road Projects in Myanmar to Watch in 2019*, <https://www.irrawaddy.com/specials/chinas-six-belt-road-projects-myanmar-watch-2019.html>.
- „*Made in China 2025*” plan issued, http://english.www.gov.cn/policies/latest_releases/2015/05/19/content_2814751107_03534.html [dostęp: 14.12.2020].
- Marshall T., *Węźniowie geografii. Czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce*, Poznań 2017.
- Maas H., *Making plans for a new world order*, <https://www.handelsblatt.com/today/opinion/heiko-maas-making-plans-for-a-new-world-order/>.
- McBride J., Chatzky A., *Is 'Made in China 2025' a Threat to Global Trade?*, <https://www.cfr.org/background/made-china-2025-threat-global-trade>.
- Mercator Institute for China studies, *Mapping the Belt and Road initiative: this is where we stand*, <https://www.merics.org/en/bri-tracker/mapping-the-belt-and-road-initiative>.
- Miasnikow I., *Przemiany polityczno-gospodarcze w Rosji po upadku Związku Radzieckiego*, <https://historycznyambasador.com/2017/07/15/przemiany-polityczno-gospodarcze-w-rosji-po-upadku-zwiazku-radzieckiego>.
- Mundy S., *The Maldives counts the cost of its debts to China*, <https://www.ft.com/content/c8da1c8a-2a19-11e9-88a4-c32129756dd8>.
- Rodrigue J.-P. et al., *The geography of transport system*, New York 2013.
- Ropke W., *International Economic Desintegration*, Londyn 1942.
- The Historian of the U.S. Department of State. 203. *Joint*

- Statement Following Discussions With Leaders of the People's Republic of China*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v17/d203>.
- The Maritime Executive, *Strait of Malacca Key Chokepoint for Oil Trade*, <https://www.maritime-executive.com/article/strait-of-malacca-key-chokepoint-for-oil-trade>.
- U.S. Office of the Secretary of Defense, *Annual Report to Congress. Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2019*, 2019.
- Walter S., *The Mass Politics of International Disintegration*, Zurych 2019.
- Xi Jinping, *Innowacyjne Chiny*, Warszawa 2015.

Abstrakt

Kształt i rozmiar terytorium państwa są fundamentalnymi warunkami w pomiarze siły oraz oddziaływania państw na arenie międzynarodowej. Każde z państw dąży do maksymalizacji swojej siły w globalnej grze mocarstw ze względu na obawy przed pojawieniem się konkurencyjnego mocarstwa zagrażającemu interesom narodowym państwa. Samo terytorium państwa tworzy istotny element składowy potencjalnego konfliktu, ponieważ albo będzie ono teatrem działań lub będzie znacząco wywierać na niego wpływ. Kształt terytorium państwa informującym o sile sprawowania władzy przez państwo, jest wynikiem sprzężeń działalności i aktywności społeczeństwa na danej przestrzeni oraz w czasie. Zasoby jakimi dysponuje państwo na swoim terytorium służą do zabezpieczania własnych interesów narodowych oraz wynikających z nich potrzeb. Niniejsza praca zawiera analizę takich czynników w kontekście rywalizacji geopolitycznej między Chińską Republiką Ludową a Stanami Zjednoczonymi.

Słowa kluczowe: Chiny, Stany Zjednoczone, geopolityka, rywalizacja, międzynarodowy system gospodarczy

Abstract

Size and other physical properties of a state are fundamental conditions for measuring power and impact on other states on the international arena. Each state strives for maximizing its power in global struggle of powers due to the fear of emerging a competitive power endangering a state's national interests. State territory itself is a crucial element for a potential conflict because either it will be a theater of activities or will significantly impact them. Boundaries of a state informs about strength of rules exerted by a government and is an outcome of activities and operations of society on a given space in a given time. State's resources available on a given territory serve securing own national interests and satisfying resulting needs. The paper analyzes such factors within the geopolitical competition between the People's Republic of China and the United States.

Keywords: China, the United States, geopolitics, competition, international economic system

Ewa Cieřlik

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7230-8480>

Relacje handlowe między Chinami a państwami Europy Środkowo-Wschodniej: wymiana towarowa¹

Wprowadzenie

W połowie 2011 r. Chińska Republika Ludowa (ChRL) zaproponowała ideę formatu „16+1”, który miał zacieřnić współpracę między nią a szesnastoma państwami Europy Środkowej i Wschodniej (EŚW), w tym jedenastoma państwami będącymi członkami Unii Europejskiej (UE) oraz pięcioma bałkańskim państwami. Formuła miała zintensyfikować kooperację regionu EŚW z Chinami w wielu wymiarach, a szczególnie w zakresie relacji handlowych i inwestycyjnych będących wielce asymetrycznymi na korzyść Chin². Chociaż format „16+1”

¹ Artykuł stanowi rezultat projektu badawczego pt. „Chińska strategia Nowego Jedwabnego Szlaku: implikacje dla powiązań produkcyjnych między Chinami a krajami Europy Środkowo-Wschodniej” finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, nr umowy UMO-2016/23/D/HS4/02748.

² W artykule skoncentrowano się na państwach EŚW, stąd w dalszych analizach świadomie pominięto Grecję, która stała się 17. członkiem formatu „16+1” zmieniając jego nazwę na „17+1”. Jednak geograficznie Grecja nie może zostać zaklasyfikowana do regionu EŚW. Podobna sytuacja obserwowana jest w przypadku Włoch, które oficjalnie włączyły się do BRI w marcu 2019 r. W chińskich dokumentach rządowych Włochy i Grecja nie zostały wskazane, jako kraje leżące wzdłuż korytarzy ekonomicznych BRI (jednak umacniają Morski Nowy Jedwabny Szlak XXI w. oraz mogą w przyszłości stać

stanowi innowacyjną formułę multilateralnej współpracy regionalnej, to narosło wokół niego wiele kontrowersji nie tylko o charakterze gospodarczym. Inicjatywa współgra z ogłoszoną oficjalnie w 2013 r. przez władze chińskie re-aktywacją Jedwabnego Szlaku, nazywaną zarówno Nowym Jedwabnym Szlakiem, *One Belt One Road* czy *Belt and Road Initiative*. Państwa EŚW znalazły się bezpośrednio lub pośrednio na trasach korytarzy Nowego Jedwabnego Szlaku: Nowego Eurazjatyckiego Mostu Lądowego, Korytarza Ekonomicznego Chin – Mongolia – Rosja oraz Korytarza Ekonomicznego Chin – Azja Centralna – Azja Zachodnia.

Ze względu na ograniczoną objętość artykułu, jego cel zawężono do prezentacji zmian zachodzących w zakresie towarowej wymiany handlowej między ChRL a Europą Środkowo-Wschodnią w latach 1995–2018. Podjęto próbę odpowiedzi na dwa pytania: 1) czy wprowadzenie formuły „16+1” poskutkowało zmniejszeniem deficytu handlowego państw EŚW z Chinami oraz 2) czy na skutek zainicjowania formatu „16+1” znacząco zmieniła się struktura towarowa wymiany handlowej między Chinami a EŚW.

Za obszar badawczy przyjęto gospodarki należące do formatu „16+1”, czyli Chiny oraz państwa będące członkami UE (Bułgarię, Czechy, Chorwację, Estonię, Litwę, Łotwę, Polskę, Rumunię, Słowację, Słowenię oraz Węgry) i spoza Wspólnoty (Albanię, Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę, Macedonię Północną i Serbię).

Artykuł podzielono na trzy części, wprowadzenie i zakończenie. W pierwszej części wskazano na wybrane for-

się przedłużeniem Nowego Eurazjatyckiego Mostu Lądowego). Ponadto oba państwa, a szczególnie Włochy, znacznie przewyższają pod względem intensywności stosunków gospodarczych z ChRL indywidualne państwa EŚW, stąd dołączenie ich do badania mocno zniekształciłoby wyniki.

my współpracy w ramach formatu „16+1”. W kolejnej sekcji skoncentrowano się na ogólnych miernikach charakteryzujących wymianę handlową między ChRL a EŚW. W ostatniej części zaprezentowano zmiany w strukturze wymiany handlowej między Chinami a Europą Środkowo-Wschodnią.

Wybrane podstawy instytucjonalne relacji między Chinami a Europą Środkowo-Wschodnią

Kiedy Chiny zacieśniały relacje z Europą, koncertowały się na państwach UE-15, natomiast region Europy Środkowo-Wschodniej nie był postrzegany jako ważny dla nich partner. Współpraca gospodarcza ChRL z EŚW była bardziej incydentalna, co potwierdzały niskie wartości obrotów handlowych i przepływów kapitałowych, podobnie jak dialog polityczny. Jednak z czasem region stawał się coraz istotniejszy dla strategii Chin w Europie. Z jednej strony ChRL potrzebowała nowych rynków zbytu i dostępu do Europy Zachodniej, co zapewniały jej państwa będące członkami UE. Z drugiej strony EŚW potrzebowała bardziej zbalansowanej wymiany handlowej z Chinami oraz napływu kapitałów, które Państwo Środka mogło zapewnić. Przełomem dla relacji między Chinami a EŚW okazały się dwa wspomniane wcześniej wydarzenia – utworzenie formuły „16+1” oraz ogłoszenie Nowego Jedwabnego Szlaku obejmującego swym zasięgiem EŚW.

Początek idei inicjatywy „16+1” datuje się na czerwiec 2011 r., kiedy chiński premier podczas forum gospodarczego w Budapeszcie ogłosił plany ożywienia stosunków gospodarczych z EŚW³. W kwietniu kolejnego roku Wen Jiabao

³ Ministry of Foreign Affairs of the PRC. Wen Jiabao zai Zhong-

złożył oficjalną wizytę w Polsce⁴. Podczas wizyty w Warszawie premier ChRL spotkał się z piętnastoma szefami rządów państw Europy Środkowo-Wschodni (Albanii, Bośni i Hercegowiny, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Estonii, Węgier, Macedonii, Czarnogóry, Łotwy, Litwy, Rumunii, Serbii, Słowacji i Słowenii) oraz wziął udział w II Forum Ekonomicznym Chiny–Europa Środkowo-Wschodnia, podczas którego wygłosił przemówienie z propozycjami wzmocnienia relacji z regionem. Stąd kwiecień 2013 r. uważa się za oficjalną datę zapoczątkowania działalności formatu „16+1”⁵. Podczas spotkania wydano także ważny dokument „China’s Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries” (w skrócie „12 działań”), który w sposób ramowy ujmował współpracę na linii Chiny–EŚW.

„12 działań” stało się najważniejszym dokumentem scalającym formułę „16+1” i jednocześnie głównym rezultatem spotkań w Warszawie. Dokument w pełnym brzmieniu znajduje się na stronach internetowych chińskiego MSZ⁶. Skierowany jest on do wszystkich państw. Sformułowano w nim krótko- i średnioterminowe cele kooperacji. Znaczna część

guo-Zhongdong Ou guojia jingmao luntan shang de zhici (quanwen) [Wen Jiabao delivered a speech at the China-CEE countries economic and trade forum, 2011, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ [dostęp: 18.12.2020].

⁴ Była to pierwsza taka wizyta od czasu podróży premiera Zhao Ziyanga do Warszawy w 1987 r.

⁵ Ministry of Foreign Affairs of the PRC. Wen Jiabao zai di er jie zhongguo-zhongdongguo guojia jingmao luntan shang de zhici [Wen Jiabao delivered a speech at the second China-CEE countries economic and trade forum], 2012 [dostęp: 15.12.2020].

⁶ Ministry of Foreign Affairs of the PRC. China’s Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries, 2012, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/wjbispg_665714/t928567.shtml [dostęp: 20.12.2020].

deklaracji dotyczyła współpracy gospodarczej (np. obietnica linii kredytowej o wartości 10 mld USD), ale znalazły się także obietnice spoza sfery gospodarczej, m.in. współpraca kulturowa, edukacyjna czy turystyczna⁷.

Kolejnym krokiem w kierunku zacieśnienia stosunków była inauguracja przez chińskie MSZ organu *Secretariat for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries* (w skrócie Sekretariat „16+1”) we wrześniu 2012 r. Powołanie takiej instytucji zostało zasygnalizowane już w „12 działaniach”. Zadaniem organu była koordynacja chińskich instytucji zaangażowanych w tę formułę oraz nawiązanie kontaktów z państwami Europy Środkowo-Wschodniej. Każde państwo wyznacza swojego koordynatora, najlepiej na wysokim szczeblu, np. ministerialnym⁸. Sekretarzem generalnym jest Qin Gang, będący wiceministrem spraw zagranicznych.

Zarządzanie formułą „16+1” przejawia się w częstych szczytach i spotkaniach wyższego i niższego szczebla, kilkom sektorowymi mechanizmami koordynacji w EŚW oraz lokalnej współpracy między państwami Europy Środkowo-Wschodniej a chińskimi miastami i prowincjami. Ponadto ChRL utrzymała intensywne stosunki dwustronne, co wynika to głównie ze znacznych różnic między państwami EŚW.

⁷ Zasadniczym problemem „12 działań” był brak konsultacji z państwami, do których kierowano dokument. Wątpliwości budził także klucz, według którego dobierano państwa do formuły „16+1”. Oficjalnie ChRL argumentuje, że uzasadnieniem utworzenia tej grupy był fakt, że wszystkie z nich to były państwa socjalistyczne, które prowadzą relacje dyplomatyczne z Chinami od 1949 r. Jednak istnieją także inne państwa socjalistyczne spełniające powyższy warunek (np. Ukraina), które jednak nie zostały zaproszone do formuły.

⁸ W przypadku większości państw faktycznie koordynatorami są osoby pełniące wysokie stanowiska. Polskę, w momencie pisania książki, reprezentowała Katarzyna Kacperczyk – pracownik MSZ.

Ponadto wszystkie kraje opracowały indywidualne plany współpracy z ChRL.

Pomimo istnienia formuły „16+1”, stosunki EŚW z Chinami nie są formalnie koordynowane. Trudno też mówić o nieformalnej ich synchronizacji. Inicjatywa podniosła rangę państw Europy Środkowo-Wschodniej w polityce Chin, jednak odwrotne zjawisko występuje w znacznie mniejszym stopniu. Podpisywane z ChRL umowy o partnerstwie tylko nieznacznie zostały skorygowane przez członków formuły. Państwa EŚW, szczególnie te będące członkami UE, traktują Chiny bardziej jako konkurenta (zgodnie z oficjalną narracją UE) niż partnera⁹. Nie bez znaczenia są naciski ze strony państw UE-15, które z niepokojem przyglądają się formule „16+1” oraz związanymi za nią działaniami i planami. Niektóre instytucje unijne, jak i członkowie części członków UE-15 wyrażają obawy dotyczące działalności Chin w EŚW. Faktycznie rośnie intensywność wymiany handlowej i przepływów inwestycyjnych na linii Chiny–Europa Środkowo-Wschodnia, jednak wartości te nadal odbiegają od powiązań państwami EŚW z UE-15, natomiast kwestie politycznej spójności UE i jednomyślności względem ChRL są dość dyskusyjne.

W ramach formuły „16+1” powołano lub planuje się utworzyć szereg instytucji mających wspierać współpracę EŚW z Chinami. Wśród takich instytucji należy wymienić m.in.: China-CEEC Business Council, Sekretariat dla Contact Mechanism for the Investment Promotion Agencies, Silk Road Institute, Center for Dialogue and Cooperation on Energy Projects 16+1, Regional Center of the China National Tourism Administration, Coordination Mechanism

⁹ A. Garcia-Herrero, J. Xu, *Countries' Perceptions of China's Belt and Road Initiative: A Big Data Analysis*, Bruegel 2019.

on Forestry Cooperation, Association for the Promotion of Agricultural Cooperation between China and CEE Countries, China-CEE Institute, Virtual "16+1" Cooperation Technology Transfer Centre, CEEC-China Secretariat on Logistics Cooperation Information Platform, Coordinating Secretariat for Maritime Issues, China-CEEC Cultural Cooperation Coordination Centre, China-CEEC Interbank Association, SME Coordination Mechanism czy China-CEEC Global Partnership Center.

Poza wymienionymi wyżej instytucjami promującymi współpracę między ChRL a Europą Środkowo-Wschodnią, a także wspierającymi Nowy Jedwabny Szlak, można wymienić jeszcze takie, których utworzenie zostało zasygnalizowane w oficjalnych dokumentach, ale dotąd jeszcze nie powstały (stan na koniec 2019 r.), m.in. Association on Transport and Infrastructure Cooperation, która ma funkcjonować w Serbii, China-CEEC Customs Information Centre na Węgrzech, China-CEEC Smart City Coordination Center w Rumunii, China-CEEC Blockchain Center of Excellence na Słowacji, China-CEEC Creative Hub w Czarnogórze, China-CEEC Network of Women Entrepreneurship w Rumunii czy China-CEEC Energy Cooperation Dialogue¹⁰.

Próbując ocenić formułę „16+1” można stwierdzić, że pomimo licznych instytucji ułatwiających współpracę między ChRL a EŚW, stosunki pozostają asymetryczne, a państwa europejskie są zbyt słabe gospodarczo i politycznie, aby mogły w pełni realizować swoje interesy względem Chin.

¹⁰ Ministry of Foreign Affairs of the PRC. The Dubrovnik Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, 2019, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t1655224.shtml [dostęp: 3.12.2020].

Przykładowo, ich wspólny PKB stanowił w 2018 r. niespełna 13% chińskiej produkcji, skumulowany napływ inwestycji bezpośrednich do 2018 r. – niecałe 53% napływów kapitałów do Chin, a całkowity eksport w 2018 r. to niespełna 39% chińskiego eksportu¹¹. Większość działań w ramach formatu „16+1” podjęto z inicjatywy Chin i to one nadają dynamikę tej formule. Ponadto stosunki utrudnia spore zróżnicowanie państw w poglądach dotyczących UE i ich powiązań z rynkiem unijnym.

Chociaż obecna forma formatu „16+1” nie jest zinstytucjonalizowana, jednak nie należy umniejszać roli, jaką może ona spełniać w intensyfikacji współpracy. Chociaż obecnie trudno wskazać na wiele wymiernych skutków jej działania, to jednak motywuje państw Europy Środkowo-Wschodniej do dyskusji nad rolą Chin w świecie i ich gospodarkach, zmian w postrzeganiu swojej roli w gospodarce światowej oraz chroni przed marginalizacją w relacjach z ChRL. Dodatkowo podejmowane są wysiłki zmierzające do większego sformalizowania kooperacji z ChRL, zarówno w wymiarze bilateralnym, jak i multilateralnym. Różne organy czy mechanizmy kontaktowe, zrzeszenia stanowią tego wyraz. Chociaż są one zróżnicowane i dotyczą nie tylko sfery gospodarki, to aktywizują współpracę i w dłuższej perspektywie mogą okazać się ważne w kształtowaniu wzajemnych stosunków.

Chiny stają się coraz ważniejsze strategicznie jako partner dla państw EŚW. Współpraca z nimi stanowi ważny element polityki dążącej do dywersyfikacji międzynarodowej współpracy gospodarczej. Zmieniło się także postrzeganie roli ChRL po ostatnim kryzysie finansowym i gospodar-

¹¹ UNCTAD, 2020, <https://unctadstat.unctad.org/EN> [dostęp: 3.12.2020].

czym, kiedy to gospodarki unijne spowalniały, a państw EŚW silnie z nimi powiązane handlowo i inwestycyjnie wyraźniej odczuwały to spowolnienie. Stąd proces integracji Europy Środkowo-Wschodniej z Chinami w obliczu wprowadzanego Nowego Jedwabnego Szlaku obejmującego nie może zostać zignorowany. Nawiązywanie i zacieśnianie współpracy z Chinami nie oznacza, iż proces integracji z UE zostanie odsunięty na dalszy plan – pozostanie on z pewnością centralnym elementem polityki gospodarczej i zagranicznej większości państw EŚW, szczególnie tych, które już są członkami UE.

Dyskusyjne jest natomiast podejście ChRL do formatu. Z jednej strony obszar traktowany jest jako całość, o czym świadczą powołane instytucje usprawniające współpracę. Z drugiej strony Chiny różnicują podejście do poszczególnych państw lub mniejszych ich grup w ramach formatu. Dodatkowo Chiny są świadome roli i nacisków ze strony UE-15, na gospodarkę i politykę państw EŚW. Dlatego starają się działać (przynajmniej częściowo) w poszanowaniu polityki i przepisów Wspólnoty¹².

Faktycznie pomimo sporego uzależnienia państw Europy Środkowo-Wschodniej od Unii Europejskiej, starają się one znaleźć równowagę między UE a Chinami. Ponadto zintensyfikowanie dwustronnych stosunków gospodarczych z Chinami pozwala zmniejszać zależność gospodarek EŚW od UE i wspiera proces nadrobienia zaległości w rozwoju gospodarczym za państwami UE-15. Złożoność w stosunkach EŚW i Chin utrudnia działania na rzecz współpracy, jednak państwa EŚW postrzegają format „16+1” jako szansę na lepszą i głębszą integrację regionalną.

¹² S. Istenič, *China-CEE Relations in the 16+1; Format and Implications for Taiwan; 14th Annual Conference on “China-EU Relations and the Taiwan Question”*, Shanghai, 19–21.10.2017.

Ogólne tendencje w handlu zagranicznym Europy Środkowo-Wschodniej z Chinami

W analizie towarowej wymiany handlowej między państwami objętymi formatem „16+1” za okres badawczy przyjęto lata 1995–2018. Na przestrzeni lat obserwowana jest coraz większa różnica między importem towarów z Chin do państw Europy Środkowo-Wschodniej a ich eksportem – na korzyść tego pierwszego. Od końca lat 90. XX w. saldo handlowe omawianych krajów z Chinami pozostawało ujemne i pogłębiało się prawie rokrocznie, z nielicznymi latami z pomniejszającym się deficytem, np. 2009 r. Najgłębszy deficyt handlowy dotąd zrealizowano w 2018 r. (wykres 1). Wszystkie analizowane państwa charakteryzują się deficytem handlowym z ChRL. Najgłębszą nierównowagę w 2018 r. można zauważyć w przypadku: Polski (28,5 mld USD deficytu), Czech (23,5 mld USD) oraz Rumunii (4,3 mld USD). Pozostałe państwa charakteryzują się mniejszymi ujemnymi saldami w bilansach handlowych z Chinami. Najbardziej zrównoważony handel towarami można zaobserwować w przypadku Czarogóry (niespełna 0,3 mld USD deficytu)¹³.

Biorąc pod uwagę rolę Chin wśród partnerów handlowych państw Europy Środkowo-Wschodniej formatu „16+1” w większości przypadków obserwuje się wzrost ich znaczenia. Dla wielu krajów Chiny nie są aż tak ważnym rynkiem eksportowym, jednak bardzo ważnym źródłem importu. Największe wzrosty udziału eksportu do Chin w całkowitym eksporcie między 1995 a 2018 r. obserwowano w Bułgarii, na Węgrzech i Słowacji. Jednak wzrosty te nie były równie wysokie jak

¹³ UNCTAD, op.cit.

w przypadku importu i kształtowały się w przedziale 1,5%––1,7%. W przypadku importu widać znacznie wyższe przyrosty w analizowanym okresie. Największy wzrost uzależnienia importu od Chin obserwowano w Czechach (aż o 13,3%). W latach 2013–2018 w większości omawianych przypadków rosła pozycja Chin wśród partnerów handlowych. Wyjątek stanowiły Albania i Macedonia Północna (tabela 1).

Wykres 1. Obroty towarowe państw Europy Środkowo-Wschodniej i Chin w latach 1995–2018 (mld USD)

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie danych UNCTAD.

Jednak trudno jednoznacznie określić czy wzrosty uzależniania państw EŚW od chińskiego importu wynikały z wprowadzenia formatu „16+1”, czy raczej były naturalną tendencją obserwowaną w większości państw w świecie. Ponadto można zauważyć, iż nieznacznie maleje rola Chin w eksporcie państw EŚW, które starają się o akcesję do UE. Państwa te, na skutek podpisywanych umów przedakcesyjnych, coraz ściślej współpracują z rynkami unijnymi, tym samym często zmniejszają udziały ChRL w swoim całkowitym eksporcie, np. Albania, Macedonia Północna.

Tabela 1. Udział Chin wśród partnerów handlowych państw formatu „16+1” w latach 1995, 2013 i 2018 (handel towarami)

	Udział Chin w eksporcie			Udział Chin w imporcie		
	1995	2013	2018	1995	2013	2018
Albania	bd	7,4%	3,0%	0,2%	6,8%	8,4%
Bośnia i Hercegowina	0,0%	0,3%	0,8%	0,0%	3,1%	3,8%
Bułgaria	0,9%	2,9%	2,6%	0,6%	3,0%	4,1%
Chorwacja	0,6%	0,6%	0,9%	0,6%	3,5%	3,4%
Czechy	0,4%	1,2%	1,3%	0,8%	10,9%	14,1%
Estonia	0,1%	0,9%	1,3%	0,3%	5,4%	5,9%
Węgry	0,2%	1,8%	1,9%	0,8%	5,4%	5,4%
Łotwa	0,0%	0,8%	1,2%	0,1%	2,7%	3,1%
Litwa	0,0%	0,4%	0,7%	0,0%	2,2%	2,8%
Czarnogóra	bd	1,0%	3,6%	bd	8,1%	10,1%
Macedonia Północna	0,0%	2,5%	0,9%	0,3%	5,7%	5,8%
Polska	0,2%	1,0%	1,0%	1,6%	9,4%	11,6%
Rumunia	2,3%	1,0%	1,1%	0,9%	3,6%	5,3%
Serbia	bd	0,1%	0,5%	bd	7,3%	8,4%
Słowacja	0,2%	2,5%	1,7%	0,7%	7,5%	5,8%
Słowenia	0,1%	0,5%	0,8%	0,6%	4,4%	5,3%

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie danych UNCTAD.

W 2018 r. Chiny były ważnym rynkiem eksportowym dla: Albanii, Bułgarii, Czech i Czarnogóry – znajdowały się w pierwsze dziesiątkę odbiorców eksportu. Natomiast najwyższe udziały w całkowitym eksporcie omawianych państw osiągały w przypadku Czarnogóry, Albanii i Bułgarii. W związku z faktem, iż wszystkie państwa Europy Środkowo-Wschodniej posiadają deficyt handlowy z ChRL nie może dziwić znacznie wyższy udział kraju w całkowitym imporcie omawianych państw w 2018 r. W przypadku większości państw Chiny plasowały się w pierwszej dziesiątce, często i piątce najważniejszych źródeł importu. Najmniej uzależnione od chińskiego importu pozostawały kraje bałtyckie. W 2018 r. najwyższy

udział importu z Chin w całkowitym imporcie obserwowano w Czechach, Polsce i Czarnogórze¹⁴.

Natomiast dla Chin omawiane państwa nie są ważnymi partnerami handlowymi. Wszystkie państwa formatu „16+1” odpowiadały w 2018 r. tylko za 2,37% chińskiego eksportu. Najwyższe udziały występowały w przypadku Polski (0,84%), Czech (0,48%) i Węgier (0,26%). Dwa pierwsze państwa zanotowały też najwyższy wzrost udziałów w chińskim eksporcie po 2013 r. (odpowiednio o 0,27% i 0,17%). Omawiane państwa odpowiadają za 1,16% wartości towarów sprowadzanych do Chin, co jest wartością znikomą i pozwalałoby Chinom szybko i łatwo zastąpić te dostawy innymi rynkami¹⁵.

Spoglądając na eksport państw formuły „16+1” do Chin widać silne wzrosty od drugiej połowy lat 90. XX w. Między 1995 a 2018 całkowity eksport zwiększył się prawie 29-krotnie. W 2018 r. wynosił on 12,30 mld USD, z czego najwyższy udział w eksporcie do Chin obserwowano w przypadku Czech (21% udział w całkowitym eksporcie badanych państw), Polski (20%) oraz Węgier (19%). Najniższym udziałem charakteryzowała się Czarnogóra (0,1%). To znaczna przebudowa w strukturze geograficznej, gdyż w 1995 r. głównym eksporterem do Chin z EŚW była Rumunia (42% udział w całkowitym eksporcie), a za nią z dużo niższymi udziałami uplasowały się Czechy (22%) i Bułgaria (11%). Wysoka pozycja Rumunii wśród chińskich partnerów handlowych w regionie wynikała głównie z wczesnego nawiązania przez państwa relacji ekonomicznych w latach 70. i 80. XX w.¹⁶

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ L. Popescu, A. Brinză, *Romania-China Relations. Political and Economic Challenges in the BRI Era*, „Romanian Journal of European Affairs” 2018, nr 18 (2).

Jednak od połowy lat 90. rumuński eksport do Chin załamywał się w szybkim tempie¹⁷.

Biorąc pod uwagę wzrosty eksportu do Chin od 1995 r. najwyższe zanotowały Bośnia i Hercegowina oraz Łotwa. Mimo tych wzrostów państwa te nie realizują wysokich wartości eksportu do Chin. Czechy, Polska i Węgry – najważniejsi eksporterzy do Chin – odnotowały wzrosty odpowiednio: 27-krotny, 71-krotny i 108-krotny. Generalnie dynamika eksportu kierowanego z krajów EŚW do Chin była bardzo zmienna w okresie 1995–2018. Oscylowała między ponad – 30% a niespełna 80%. Odchylenie standardowe wynosiło aż 28%. Wysokie fluktuacje świadczą o raczej doraźnym traktowaniu ChRL jako rynku eksportowego oraz częstych zmianach w polityce krajów EŚW względem Chin¹⁸.

Analizując import krajów formuły „16+1” z Chin, podobnie jak w przypadku eksportu, obserwowany jest gwałtowny wzrost od drugiej połowy lat 90. XX w. Między 1995 a 2018 rokiem całkowity import zwiększył się prawie 78-krotnie. W 2018 r. wynosił on 85,46 mld USD (w 1995 r. wynosił on niespełna 1,1 mld USD). Najwięcej z ChRL sprowadzały: Polska (36,2% udział w całkowitym imporcie badanych krajów z Chin) i Czechy (30,5%). Na trzecim miejscu uplasowały się Węgry ze znacznie niższym udziałem – 7,5%. Najmniej spośród krajów „16+1” importowano z Chin do Bośni i Hercegowiny (0,5%). W przeciwieństwie do eksportu, obserwu-

¹⁷ W 1995 r. udział eksportu Rumunii do Chin stanowił wspomniane wcześniej 41,7% eksportu wszystkich państw „16+1”, w 1996 r. zmalał do poziomu 30,6%, w 1997 r. do 21,6%, a w 1998 r. wynosił tylko 12,1%. Na początku lat 90. Rumunia eksportowała do Chin głównie maszyny i wyposażenie transportowe oraz produkty przemysłu chemicznego i ich pochodne. Z czasem produkcja maszyn i wyposażenia transportowego skoncentrowała się w państwach Grupy Wyszehradzkiej.

¹⁸ UNCTAD, op.cit.

jemy tutaj niewielką przebudowę w strukturze geograficznej rynków EŚW, do których eksportują Chiny. W 1995 r. głównym importerem z Chin wśród krajów „16+1” była Polska. Do 2018 r. kraj utrzymał pozycję lidera (42%). Na kolejnych miejscach plasowały się wówczas Czechy (19%) i Węgry (12%). Generalnie w przypadku wszystkich badanych państw w latach 1995–2018 bardzo wyraźnie zwiększyła się wartość sprowadzanych z Chin towarów. Dla wielu z tych państw ChRL jest bardzo ważnym źródłem importu¹⁹.

Największe wzrosty importu z Chin od 1995 r. zaobserwowano w Bośni i Hercegowinie. Jednak nadal udział tego państwa w całkowitym imporcie z ChRL do formatu „16+1” jest niewielki. Znaczne wzrosty zanotowała także Litwa, która podobnie jak Bośnia i Hercegowina nie odgrywa znaczącej roli jako partner Chin w EŚW. Państwa będące najważniejszymi odbiorcami chińskiego importu także zanotowały znaczne wzrosty – Polska 67-krotny, Czechy – 124-krotny, a Węgry – 51-krotny²⁰.

Wahania importu z Chin nie są aż tak znaczne jak w przypadku eksportu. Kształtowały się one w przedziale między – 20% a niespełna 50%. Jednak 20% spadek obserwowano tylko raz – w okresie kryzysu finansowego i gospodarczego. Odchylenie standardowe wynosiło 19%²¹.

Wprowadzenie formatu „16+1” nie można postrzegać jako przełomowego dla kształtowania się salda bilansu obrotów handlowych Europy Środkowo-Wschodniej z Chinami. W przypadku całego regionu EŚW nie zanotowano nagłego wzrostu wartości eksportu do Chin, co równoważyłoby

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

choć częściowo rosnący import z ChRL. Średnie tempo wzrostu eksportu państw EŚW do Chin w latach 1995–2012 wynosiło 23%, natomiast w okresie 2013–2018 –5%. Z kolei średnie tempo wzrostu importu państw EŚW z Chin w latach 1995–2012 wynosiło 27%, natomiast w okresie 2013–2018 – tylko 8%. Ponadto w większości omawianych państw wzrosło ich uzależnienie od chińskiego importu podczas, gdy kierowany na rynek chiński eksport stanowi niewielki udział w całkowitym wywozie towarów z omawianych państw. Stąd nie można twierdząco odpowiedzieć na pytanie badawcze dotyczące pozytywnego wpływu wprowadzenia formatu „16+1” na bilans handlowy państw EŚW.

Struktura towarowa handlu między Chinami a Europą Środkowo-Wschodnią

Analizując strukturę towarową eksportu państw należących do formatu „16+1” do ChRL widać dominację grupy towarowej maszyny i wyposażenie transportowe (tabela 2). W 2018 r. udział tej grupy towarowej w całkowitym eksporcie do Chin wynosił 52,8%, a więc w porównaniu z 1995 r. zwiększył się o 5%. Głównymi dostawcami tych produktów w 2018 r. były państwa z Grupy Wyszehradzkiej – Węgry (24,7% udział w całkowitym eksporcie tej grupy towarowej trafiającym z analizowanych państw do Chin), Czechy (24,3%) oraz Słowacja (22,2%). Polski eksport tej grupy towarowej stanowił tylko 13,1%. Pozostałe państwa nie odgrywały znaczącej roli w sprzedaży maszyn i wyposażenia transportowego do Chin. Na drugiej pozycji w eksporcie państw EŚW do Chin znalazły się produkty przemysłu przetwórczego (17,5%). Jednak udział tej grupy towarowej rokrocznie zmniejsza się. W 2018 r. największym dostawcą

produktów z tej kategorii była Polska (37,6% udział w całkowitym eksporcie tej grupy pochodzącym z badanych państw i trafiającym do Chin), a na drugiej pozycji ułokowała się Bułgaria (30,4%). W przypadku pozostałych państw udziały były niewielkie. Trzecią lokatę zajęły różne artykuły przemysłu przetwórczego (12,3%), których eksport w 2018 r. zdominowały trzy państwa – Czechy (27,4%), Polska (25,2%) oraz Węgry (20%). Praktycznie wcale nie eksportowano do Chin olejów i tłuszczów zwierzęcych i roślinnych²².

Spoglądając na zmiany w strukturze wysyłanych do Chin towarów w latach 1995–2018 trudno mówić o znacznej przebudowie. Największego spadku udziałów doświadczyły produkty przemysłu chemicznego i pochodne, bo aż ponad 27%. W latach 90. XX w. ta grupa towarowa odpowiadała za około 1/3 eksportu badanych państw trafiającego do ChRL. Zwiększyły się natomiast udziały różnych artykułów przemysłu przetwórczego (11,1% wzrost) i surowców z wyjątkiem paliw (8,8% wzrost). W przypadku pozostałych grup towarowych zmiany nie były większe niż 5%. Znaczny spadek udziału produktów przemysłu chemicznego i pochodnych spowodowany był głównie spadkami eksportu pochodzącego z Rumunii²³.

Analizując strukturę towarową importu państw należących do formatu „16+1” z ChRL widać, że została zdominowana, podobnie jak struktura eksportu, przez grupę maszyny i wyposażenie transportowe (62,1%). W porównaniu z 1995 r. udział ten zwiększył się o 46% (tabela 3). Głównymi odbiorcami tej grupy produktów w 2018 r. były Czechy (38,7% udział w całkowitym imporcie tej grupy towarowej trafiającym do analizo-

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

wanych państw z Chin) i Polska (30,8%). Pozostałe państwa nie odgrywały znaczącej roli wśród importerów maszyn i wyposażenia transportowego z ChRL. Na drugiej pozycji w imporcie państw EŚW z Chin, jednak już ze znacznie niższym udziałem, znalazły się różne produkty przemysłu przetwórczego (21%). Jednak udział tej grupy towarowej zmniejsza się rokrocznie. W 2018 r. największym odbiorcą produktów z tej kategorii była Polska (48,7% udział w całkowitym imporcie tej grupy trafiającym do badanych krajów z Chin), a na drugiej pozycji ułożyły się Czechy (19%). W przypadku pozostałych państw udziały były niewielkie. Trzecią lokatę w imporcie z Chin zajęły produkty przemysłu przetwórczego (10,9%), których import w 2018 r. zdominowała Polska (42,5%), a za nią uplasowały się Czechy (16,4%). Pozostałe grupy produktowe posiadały znikomy udział w imporcie z ChRL²⁴.

Spoglądając na zmiany w strukturze wysyłanych z Chin towarów do państw formuły „16+1” w latach 1995–2018 można wskazać na bardzo wyraźne ukierunkowanie się w handlu. Największego spadku udziałów doświadczyły różne produkty przemysłu przetwórczego, bo aż ponad 26%. W latach 90. XX w. ta grupa towarowa odpowiadała za prawie połowę chińskiego importu kierowanego do badanych państw (47,1%). Zmniejszył się także import surowców z wyjątkiem paliw i produktów przemysłu chemicznego i pochodnych (spadki o prawie 7%). Poza wspomnianym gwałtownym wzrostem udziału importu maszyn i wyposażenia transportowego, prawie żadna z grup towarowych nie zwiększyła swojej partycypacji²⁵. Tabela 2. Struktura towarowa eksportu krajów Europy Środkowo-Wschodniej należących do formatu „16+1” kierowa-

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

nego do Chin w latach 1995–2018 (%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
żywność i zwierzęta żywe	0,3	0,3	2,5	2,0	2,2	2,6	2,4	1,5	1,1	0,7	0,9	1,0	0,9	0,6	0,5	0,6	0,8	1,4	2,4	2,9	2,7	2,5	2,1	2,0
napoje i wyroby tytoniowe	0,0	0,1	1,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3
surowce z wyjątkiem paliw	0,5	1,6	1,9	6,3	21,4	20,9	18,3	10,3	7,3	6,8	12,5	14,5	10,3	7,9	8,9	8,7	8,4	9,1	11,1	10,2	8,8	8,8	9,2	9,3
paliwa mineralne, smary i pochodne	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	1,0	0,3	1,3	1,6	0,3	0,5	0,4	0,6	0,6	0,6	0,8
oleje i tłuszcze zwierzęce i roślinne	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
produkty przemysłu chemicznego i pochodne	32,1	32,4	32,4	14,6	9,6	13,8	10,4	8,1	11,1	11,7	13,5	8,4	8,5	6,2	8,3	6,5	5,0	4,5	4,0	4,0	5,1	4,8	4,3	4,9
produkty przemysłu przetwórczego	17,6	16,7	17,8	29,3	23,6	22,1	18,6	31,0	37,6	24,1	22,1	15,7	14,6	18,8	17,4	17,8	18,9	21,3	19,4	18,2	20,5	14,7	16,9	17,5
maszyny i wyposażenie transportowe	47,8	47,0	41,0	43,7	40,1	34,5	45,6	44,3	39,2	53,1	46,4	56,4	60,0	58,6	57,3	57,7	57,8	55,5	54,2	54,1	50,3	56,1	55,0	52,8
różne artykuły przemysłu przetwórczego	1,2	1,3	2,4	2,5	1,9	5,6	4,1	4,5	3,0	3,0	3,8	3,3	4,7	6,4	6,8	7,1	7,2	7,6	8,2	9,7	11,5	12,0	11,6	12,3
inne surowce i transakcje	0,5	0,5	1,0	1,2	0,9	0,4	0,6	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,6	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,3	0,0	0,0	0,1	0,1

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie danych UNCTAD.

Tabela 3. Struktura towarowa chińskiego importu trafiającego na rynki krajów Europy Środkowo-Wschodniej należących do formatu „16+1” w latach 1995–2018 (%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
żywność i zwierzęta żywe	5,0	3,7	3,8	3,8	3,6	3,8	3,2	2,1	2,1	1,6	1,4	1,3	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7
napoje i wyroby tytoniowe	0,4	0,6	0,7	0,6	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1
surowce z wyjątkiem paliw	7,5	6,9	6,1	5,0	4,0	3,4	2,5	1,9	1,9	1,7	1,3	1,2	0,9	1,0	0,9	0,8	0,9	0,8	0,7	0,7	0,6	0,5	0,6	0,7
paliwa mineralne, smary i pochodne	1,9	2,5	1,7	0,8	0,6	0,2	0,4	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
oleje i tłuszcze zwierzęce i roślinne	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
produkty przemysłu chemicznego i pochodne	10,5	7,6	8,1	7,3	5,6	5,1	3,8	3,7	3,3	3,3	3,2	3,1	2,6	2,7	2,5	2,5	3,0	3,4	3,5	3,5	3,3	3,2	3,4	3,7
produkty przemysłu przetwórczego	9,8	8,7	9,0	9,4	10,0	10,3	9,3	9,0	9,2	10,4	10,8	11,5	13,8	12,5	9,6	9,3	10,3	10,6	10,6	11,1	10,3	10,9	11,0	10,9
maszyny i wyposażenie transportowe	16,2	22,0	26,7	35,0	40,8	46,6	55,3	60,0	61,6	60,1	59,0	59,9	60,0	59,8	61,9	66,2	64,3	63,9	64,6	62,6	64,6	62,0	61,9	62,1
różne artykuły przemysłu przetwórczego	47,1	47,0	43,1	37,2	34,2	30,3	25,1	23,1	21,5	22,5	22,9	22,5	20,9	22,2	22,8	19,3	20,0	19,8	19,2	20,3	19,9	21,7	21,5	21,0
inne surowce i transakcje	1,6	0,9	0,8	0,9	0,8	0,1	0,3	0,1	0,1	0,1	1,2	0,4	0,3	0,5	1,0	0,7	0,3	0,4	0,3	0,7	0,4	0,7	0,7	0,6

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie danych UNCTAD.

Podobnie jak w przypadku eksportu, trudno doszukiwać się przebudowy w strukturze towarowej importu państw „16+1” z Chin po wprowadzeniu formuły. Raczej został utrzymany dotychczasowy trend, a żadna z grup towarowych nie odnotowała większego wzrostu lub spadku udziału po wejściu w życie formuły. Stąd, podobnie jak w przypadku eksportu, trudno mówić o bezpośrednim wpływie utworzenia formatu „16+1” na zmianę struktury importu.

Podsumowanie

Badając zmiany zachodzące w obrotach handlowych ogółem oraz analizując strukturę towarową wymiany handlowej Europy Środkowo-Wschodniej z Chinami nie znaleziono potwierdzenia dla hipotez, że format „16+1” wywołał znaczące zmiany w wymianie handlowej. Obserwowano kontynuację dotychczasowych tendencji w handlu (wyższa dynamika importu z Chin niż eksportu na rynek chiński oraz utrzymanie struktury towarowej na zbliżonym poziomie w latach 2013–2018), co wskazuje na niewielką rolę formuły w kształtowaniu wymiany handlowej. Podważa to jeden z głównych celów formuły „16+1” – bardziej zrównoważony handel. Okazuje się, że znacznie większe znaczenie dla wymiany handlowej między omawianymi państwami miała akcesja ChRL do Światowej Organizacji Handlu czy kryzys gospodarczy i finansowy z 2008 r. niż multilateralne porozumienie Chiny–EŚW. Stąd można wnioskować, że format „16+1” w obecnej formie zbyt słabo oddziałuje na relacje między ChRL a EŚW i wymaga fundamentalnej przebudowy.

Jednak należy mieć na względzie pewne ograniczenie powyższego wnioskowania – analizie poddano tylko sześć lat od wprowadzenia formuły „16+1”. Możliwe że w kolejnych

latach tendencja się odwróci i eksport EŚW na rynek chiński znacznie przyspieszy. Istnieje też prawdopodobieństwo, że w miarę zmian strukturalnych w gospodarkach Europy Środkowo-Wschodniej poprawi się zaawansowanie technologiczne eksportu, a Chiny staną się ważnym odbiorcą towarów produkowanych w EŚW. Ponadto strukturę handlu badano na określonym poziomie szczegółowości. Możliwe że analiza oparta na bardziej szczegółowej klasyfikacji produktowej wykazałaby większe zmiany w strukturze wymiany handlowej po wprowadzeniu formuły „16+1”.

Bibliografia

Garcia-Herrero A. Xu, J., *Countries' Perceptions of China's Belt and Road Initiative: A Big Data Analysis*, „Bruegel Working Paper” 2019, nr 1.

Istenić S., *China-CEE Relations in the 16+1; Format and Implications for Taiwan; 14th Annual Conference on „China-EU Relations and the Taiwan Question”*, Shanghai, 19–21.10.2017.

Ministry of Foreign Affairs of the PRC. Wen Jiabao zai Zhongguo-Zhongdong Ou guojia jingmao luntan shang de zhici (quanwen) [Wen Jiabao delivered a speech at the China-CEE countries economic and trade forum, 2011, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/].

Ministry of Foreign Affairs of the PRC. China's Twelve Measures for Promoting Friendly Cooperation with Central and Eastern European Countries, 2012, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/wjbispg_665714/t928567.shtml.

Ministry of Foreign Affairs of the PRC. Wen Jiabao zai dier jie

zhongguo-zhongdongou guojia jingmao luntan shang de zhici [Wen Jiabao delivered a speech at the second China-CEE countries economic and trade forum], 2012.

Ministry of Foreign Affairs of the PRC. The Dubrovnik Guidelines for Cooperation between China and Central and Eastern European Countries, 2019, https://www.fm-prc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/t1655224.shtml.

Popescu L., Brință A., *Romania-China Relations. Political and Economic Challenges in the BRI Era*, „Romanian Journal of European Affairs” 2018, 18(2).

UNCTAD, 2020, <https://unctadstat.unctad.org/EN/>.

Abstrakt

Celem artykułu jest prezentacja zmian w zakresie towarowej wymiany handlowej między Chinami a Europą Środkowo-Wschodnią w latach 1995–2018. Podjęto próbę odpowiedzi na dwa pytania badawcze: 1) czy wprowadzenie w formuły „16+1” spowodowało zmniejszenie deficytu handlowego państw EŚW z Chinami oraz 2) czy na skutek zainicjowania formatu „16+1” znacząco zmieniła się struktura towarowa wymiany handlowej między Chinami a Europą Środkowo-Wschodnią. Analiza nie pozwoliła odpowiedzieć twierdząco na powyższe pytania. Wpływ wprowadzenia formatu „16+1” nie znalazł odzwierciedlenia w poprawie salda obrotów handlowych państw EŚW z Chinami. Nie wpłynął także w widoczny sposób na struktury eksportu i importu omawianych państw.

Słowa kluczowe: Chiny, Europa Środkowo-Wschodnia, handel zagraniczny, format „16+1”

Abstract

The aim of the article is to present changes in the scope of trade between the PRC and CEE in the years 1995–2018. An attempt was

made to answer two research questions: 1) whether the introduction of the „16 + 1” formula reduced the trade deficit of the CEE countries with China, and 2) whether the trade structure by product category between China and CEE changed as a result of the initiation of the „16 +1” format. The analysis did not allow to answer the questions positively. The impact of introducing the „16+1” format did not reflect the reduction in the negative balance of the CEE trade turnover with China, nor in the visible changes in the structure of exports or imports of these countries.

Keywords: China, Central and Eastern Europe, foreign trade, “16+1” format

Rafał Ciastoń

Akademii Sztuki Wojennej

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9581-2914>

Nowy START – kolejna ofiara rywalizacji amerykańsko-chińskiej?

Układ Nowy START to ostatni z serii traktatów dotyczących systemów balistycznych szczepła strategicznego pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Rosją (a wcześniej Związkiem Radzieckim). Jeśli nie zostanie on przedłużony, lub też w jego miejsce nie zostanie podpisane nowe porozumienie układ ten wygaśnie w lutym 2021 r. Prowadzonym negocjacjom nie sprzyjał kalendarz wyborczy w Stanach Zjednoczonych. Administracja D. Trumpa od początku była niechętna traktatowi, zaś zmiana w fotelu prezydenckim, która nastąpi w styczniu 2021 r. pozostawi niewiele czasu na nowe negocjacje. Głównym powodem niechęci prezydenta Trumpa do Nowego START-u wydaje się być fakt, że jest on układem dwustronnym, którego zapisy nie ograniczają arsenału chińskiego. W połowie października pojawiły się wprawdzie informacje, że układ może zostać o rok przedłużony, jednak do końca 2020 r. nie nastąpił w tej sprawie żaden przełom. Poniższy artykuł będzie stanowić próbę odpowiedzi na pytanie na ile podejście administracji D. Trumpa i jego osobiście znajdowało uzasadnienie w rzeczywistym strategicznym potencjale jądrowym Chińskiej Republiki Ludowej, na ile zaś było kolejnym przejawem niechęci prezydenta do dwustronnej, amerykańsko-rosyjskiej kontroli zbrojeń jako takiej, a także wyrazem nowego podejścia do wyzwania chiń-

skiego, wzorowanym być może na reaganowskiej idei nakręcania wyścigu zbrojeń ze Związkiem Radzieckim.

Uwarunkowania traktatowe i stany posiadania

Nowy START jest jak dotąd ostatnim z serii układów limitujących, a następnie redukujących liczbę posiadanych przez dwa supermocarstwa pocisków międzykontynentalnych, bombowców strategicznych i przypisanych im głowic jądrowych. Pierwszym tego rodzaju układem był podpisany w 1972 r. SALT, następnym SALT II (1979 r.), który nigdy nie wszedł w życie, kolejnym był podpisany w 1991 r. układ START. Dwa lata później podpisano START II, który również nie wszedł w życie, zaś w 2002 r. układ SORT, który wprowadzał wprawdzie nowe limity, nie definiował jednak mechanizmów weryfikacji i kontroli i został zastąpiony bardziej szczegółowym traktatem z 2010 r. Zgodnie z jego postanowieniami dwójka sygnatariuszy może posiadać nie więcej niż 1550 głowic rozmieszczonych na lądowych (ICBM) i morskich (SLBM) międzykontynentalnych pociskach balistycznych, a także bombowców strategicznych (każdy bombowiec liczony jest jako jedna głowica). Ponieważ traktat nie zabrania posiadania i rozmieszczania systemów wielogłowicowych (MIRV), ogranicza łączną liczbę pocisków i bombowców – 800 szt. jeśli liczyć systemy rozmieszczone i nierozmieszczone, 700 szt. jeśli liczyć wyłącznie systemy rozmieszczone¹. Na dzień 1 marca 2020 r. Stany Zjednoczone posiadały 1373 rozmieszczone głowice i 655 rozmieszczonych środków ich przenoszenia (łączna liczba rozmieszczonych i nierozmiesz-

¹ *New START Treaty*, <https://www.state.gov/new-start/> [dostęp: 27.10.2020].

czonych nosicieli wynosiła 800). Rosja posiadała wówczas 1326 rozmieszczonych głowice oraz 485 rozmieszczonych środków ich przenoszenia (łącznie liczba rozmieszczonych i nierozmieszczonych nosicieli wynosiła 754)². Jeśli doliczyć również głowice szczelbła operacyjno-taktycznego oraz przechowywane jako rezerwowe liczby te wyniosą ok. 3800 i 4290 szt., obydwie mocarstwa posiadają także po ok. 2000 szt. głowic wycofanych z użycia, oczekujących na utylizację.³ Jak na tym tle prezentuje się arsenał chiński?

Według danych publikowanych w „Bulletin of the Atomic Scientists” Pekin posiadał w 2019 r. ok. 290 głowic, z czego za strategiczne trzeba uznać 152 z nich⁴. Podobne dane całościowe znajdujemy w roczniku Sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pokojem (SIPRI) – 290 głowic w 2019 r., 320 w 2020 r.⁵ W 2010 r., a więc w roku podpisania Nowego START-u wg „Bulletin of the Atomic Scientists” Chi-

² *The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions*, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R41219.pdf> [dostęp: 27.10.2020].

³ H.M. Kristensen, M. Korda, *United States nuclear forces, 2020*, s. 47, „Bulletin of the Atomic Scientist” 2020, vol. 76, nr 1, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2019.1701286#aHR0cHM-6Ly93d3cudGFuZGZvbmxpbmUuY29tL2RvaS9wZGZYvMTAuMTA4MC8wMDk2MzQwMi4yMDE5LjE3MDEyODY/bmVlZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==> oraz eadem, *Russian nuclear forces, 2020*, s. 104, „Bulletin of the Atomic Scientist” 2020, vol. 76, nr 2, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2020.1728985#aHR0cHM6Ly93d3cudGFuZGZvbmxpbmUuY29tL2RvaS9wZGZYvMTAuMTA4MC8wMDk-2MzQwMi4yMDIwLjE3Mjg5ODU/bmVlZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==> [dostęp: 25.10.2020].

⁴ Eadem, *Chinese nuclear forces, 2019*, „Bulletin of the Atomic Scientist” 2019, vol. 75, nr 4, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00963402.2019.1628511?needAccess=true> [dostęp: 28.10.2020].

⁵ *Nuclear weapon modernization continues but the outlook for arms control is bleak: New SIPRI Yearbook out now*, <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/nuclear-weapon-modernization-continues-outlook-arms-control-bleak-new-sipri-yearbook-out-now> [dostęp: 25.10.2020].

ny posiadały ok. 175 głowic, z czego za strategiczne należałoby uznać 94 z nich, przy czym 36 z nich było przypisanych do pocisków, które nie osiągnęły jeszcze gotowości operacyjnej; dostępnych było zatem jedynie 58 głowic⁶. Dane SIPRI za 2010 r. różnią się dość znacząco – wg tego ośrodka było to 240 głowic, w tym ok. 200 rozmieszczonych i ok. 40 w rezerwie⁷. W obydwu ww. opracowaniach podkreślany jest fakt unowocześniania środków przenoszenia wszystkich szczebli (strategicznego, operacyjnego i taktycznego), zastępowania starszych pocisków raketowych na paliwo ciekłe nowymi konstrukcjami napędzanymi stałym paliwem, zwiększenie celności rakiet (tzw. CEP, *Circular Error Probability*) itd.

Do powyższych danych można podejść na dwa sposoby. W ujęciu bezwzględnym między 2010 a 2019/2020 r. Chiny zwiększyły swój arsenał o 80 do 165 głowic, w ujęciu względnym mamy do czynienia z wzrostem o ok. trzydzieści (porównując wyłącznie dane SIPRI) lub niemal 100% (jeśli porównany krzyżowo dane „Bulletin of the Atomic Scientists” i SIPRI). Liczba systemów strategicznych wzrosła w tym okresie również o ok. 60%. Dynamikę rozbudowy chińskiego potencjału jądrowego należy zatem uznać za wysoką. W omawianym okresie Chiny stały się trzecim mocarstwem jądrowym, prześcigając pod tym względem Francję. Jednocześnie dynamika wzrostu arsenału chińskiego jest niższa niż ma to miejsce w przypadku Indii i Pakistanu (wg

⁶ R.S. Norris, H.M. Kristensen, *Chinese nuclear forces, 2010*, „Bulletin of the Atomic Scientist” 66 (6), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1177/0096340210387046#aHR0cHM6Ly93d3cudGFuZGZvbmx-pbmUuY29tL2RvaS9wZG9yMTAuMTE3Ny8wMDk2MzQwMjEwMzg-3MDQ2P25lZWRYB2Nlc3M9dHJ1ZUBAQDA=> [dostęp: 25.10.2020].

⁷ SIPRI Yearbook 2010, rozdział 8 „World Nuclear Forces”, <https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB201008.pdf> [dostęp: 25.10.2020].

danych SIPRI w latach 2010 i 2020 w przypadku Indii liczby te wynosiły odpowiednio 60–80 oraz 150 szt., w przypadku Pakistanu zaś 70–90 i 160 szt.). Należy jednak podkreślić, że państwa te rozbudowują arsenał szczebla operacyjno-taktycznego, nie strategicznego⁸.

Oczywiście należały również zwrócić uwagę na proces unowocześnienia chińskich nośników strategicznych. W 2010 r. na 58 pocisków międzykontynentalnych za nowoczesne należałoby uznać jedynie 21 należących do typu DF-31/DF-31A. Pociski bazowania morskiego typu JL-2, do których przypisanych było wspomnianych wcześniej 36 niedostępnych operacyjnie głowic, uzyskały gotowość dopiero ok. 2016 r. Z kolei w 2019 r. za nowoczesne należałoby uznać wspomniane 152 głowice, przypisane do 127 nośników (DF-31/DF-31A/DF-31AG, JL-2 oraz DF-5B). Co istotne, w opracowaniu znajdują się kolejne typy pocisków balistycznych – DF-5C, DF-41 oraz morski JL-3, które nie uzyskały jeszcze gotowości operacyjnej. W omawianym okresie do służby trafiły również pierwsze chińskie pociiski wielogłowicowe (MIRV). Ponadto w budowie znajdują się kolejne dwa strategiczne okręty podwodne typu Jin, co w przyszłości zwiększy liczbę pocisków JL-2 z obecnych 48 do 72 szt. Wedle przewidywań Departamentu Obrony USA w drugiej połowie obecnej dekady do służby trafią także strategiczne okręty podwodne nowego typu (typ 096), przy czym do 2030 r. ChRL może dysponować nawet ośmioma strategicznymi nuklearnymi okrętami podwodnymi⁹. Roz-

⁸ Liczebność arsenału jądrowego Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej została celowo pominięta, częściowo z uwagi na znaczące rozbieżności danych prezentowanych przez różne ośrodki, częściowo zaś z uwagi na brak wiarygodnych danych dotyczących 2010 r. Wg SIPRI w 2020 r. KRL-D dysponowała 30–40 głowicami.

⁹ *Military and Security Developments Involving the People's Repu-*

wijany jest również program bombowca strategicznego, którego wprowadzenie do służby znacząco wzmocni zdolności Sił Powietrznych Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej, nadając im prawdziwie strategiczny charakter¹⁰.

Powyższe dane uprawniają do dwóch wniosków, tj.:

- Chiny systematycznie rozbudowują i unowocześniają swój arsenał jądrowy, kładąc zauważalny nacisk na systemy szczebla strategicznego;
- tempo rozbudowy jest wprawdzie niższe niż miało to miejsce w przypadku supermocarstw w czasie zimnej wojny (szczególnie w dekadzie lat 60.), jednak mając na uwadze fakt, że Stany Zjednoczone nie tylko nie rozbudowują, ale przez lata również nie unowocześniały swej triady strategicznej, wywołuje to ich obawy.

Należy tu podkreślić także, że dla Stanów Zjednoczonych źródłem niepokoju są nie tylko chińskie systemy szczebla strategicznego. W zasięgu pocisków operacyjno-taktycznych, w tym również pocisków przenoszonych przez obecnie wykorzystywane bombowce H-6, znajduje się szereg amerykańskich baz w regionie. Jednocześnie USA nie posiadają obecnie systemów o charakterze niestrategicznym, w których zasięgu znajdowałyby się Chiny. Chiński arsenał pocisków krótkiego, średniego i pośredniego zasięgu (do 5500 km), był jednym z powodów wycofania się Stanów Zjednoczonych w 2019 r. z układu INF. Jakkolwiek bezpośrednio przyczyną czy też pretekstem był prawdopodobny

blic of China 2020, s. 45, <https://media.defense.gov/2020/Sep/01/2002488689/-1/-1/1/2020-DOD-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT-FINAL.PDF> [dostęp: 25.10.2020].

¹⁰ R. Farley, *Is China's Stealth Bomber Due to Make an Appearance Soon?*, <https://thediplomat.com/2020/05/is-chinas-stealth-bomber-due-to-make-an-appearance-soon> [dostęp: 25.10.2020]/.

rozwój zakazanych traktatem systemów uzbrojenia przez Federację Rosyjską, szereg ekspertów, wojskowych i polityków zwracało uwagę właśnie na kontekst chiński¹¹.

Podsumowując, z punktu widzenia Stanów Zjednoczonych dystans jaki dzieli arsenały strategiczne USA i ChRL, jakkolwiek wciąż olbrzymi, ulega systematycznemu zmniejszaniu się. Biorąc pod uwagę redukcję liczby głowic strategicznych po stronie USA na przestrzeni dekady Chiny zwiększyły swój stan posiadania z 4,3 do 11% arsenału amerykańskiego¹². Pamiętając o zasygnalizowanym wcześniej fakcie rozwoju nowych systemów uzbrojenia (pocisk balistyczny DF-41, bombowiec strategiczny H-20, strategiczny nuklearny okręt podwodny typu 096 wraz z pociskami JL-3), Stany Zjednoczone mają uzasadnione prawo obawiać się, że w ciągu kolejnej dekady wzrost ten będzie jeszcze bardziej znaczący, stąd też zainteresowane są wciągnięciem Chin do reżimu kontroli zbrojeń strategicznych.

Traktat, ale jaki?

Podpisywane w dobie zimnej wojny traktaty limitujące, a następnie redukujące poszczególne kategorie systemów uzbrojenia (SALT, ABM, INF, START) były traktatami dwustronnie równoprawnymi. Dwa supermocarstwa posiadały zbliżoną liczbę głowic, przede wszystkim zaś ustanawiany nimi pułap był dla obu stron jednakowy. Tak więc nawet jeśli

¹¹ R. Ciastoń, *Układ INF – zimnowojenny fundament bezpieczeństwa europejskiego*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2019, nr 3.

¹² Obliczenia własne na podstawie: R.S. Norris, H.M. Kristensen, *Chinese nuclear forces*, 2010, op.cit.; H.M. Kristensen, M. Korda, *Chinese nuclear forces*, 2019, op.cit. oraz *The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions*, op.cit.

w przypadku układu INF Związek Radziecki dokonywał liczbowo większej redukcji swojego arsenału niż miało to miejsce w przypadku Stanów Zjednoczonych, to skalę korzyści należy uznać za tożsamą. W przypadku Chin, jak zostało to opisane powyżej, sytuacja prezentuje się zgoła inaczej. Układ dotyczący broni strategicznej, którego stronami byłyby Federacja Rosyjska, USA i ChRL musiałby być układem nierównoprawnym. W historii traktatów rozbrojeniowych możemy doszukać się podobnej sytuacji – podpisany w 1922 r. i ratyfikowany rok później traktat waszyngtoński, limitujący poziom zbrojeń morskich, był układem proporcjonalnym i nierównoprawnym właśnie. Pięć ówczesnych mocarstw, tj. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Japonia, Francja i Włochy ustanawiały limity tonażu swoich marynarek wojennych w stosunku 5:5:3:1,75:1,75. Aspirująca wtedy do grona mocarstw morskich Japonia nie była zadowolona z tych zapisów i dążyła do ich zmiany, co doprowadziło ostatecznie do porzucenia traktatowych ograniczeń w drugiej połowie lat 30. Anegdotą dobrze opisującą japońskie myślenie na temat nierównoprawnych ograniczeń są słowa przyszłego adm. I. Yamamoto, wypowiedziane w czasie obiadu podczas konferencji londyńskiej: „Widzi pan, jestem niższego niż pan wzrostu... Ale czy dlatego mam się zadowolić zjedzeniem tylko trzech piątych obiadu?”¹³. Parafrazując zatem: czy istnieją dziś jakiegokolwiek przesłanki, które mogłyby świadczyć o chińskiej gotowości zjedzenia 3/5 obiadu?

Odpowiedź na powyższe pytanie może być tylko jedna – oczywiście nie. Dzisiejsze, fasadowo komunistyczne Państwo Środka, buduje poczucie dumy i jedności narodowej w dużym stopniu na nacjonalizmie i hasłach odbudowy

¹³ W. Kurpis, *Ostatni lot admirała*, Warszawa 1988, s. 19.

teżę dumy po stuleciu hańby i upokorzeń, jak określany jest okres od wojen opiumowych do końca wojny domowej i proklamowania 1 października 1949 r. Chińskiej Republiki Ludowej. Nierównoprawne traktaty kojarzą się bezpośrednio z traktatami narzucanymi przez XIX-wieczne mocarstwa i nie ma dziś najmniejszych szans na wdrożenie tego rodzaju zapisów. Jak zresztą zostało to powiedziane przez szefa Departamentu Kontroli Zbrojeń w chińskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych Pekin chętnie przystąpi do rozmów, jeśli amerykański arsenał zostanie zredukowany do chińskiego poziomu.¹⁴ Należy również zauważyć, że Stany Zjednoczone nie zaprezentowały, przynajmniej oficjalnie, żadnej wizji trójstronnego układu. Działania USA ograniczają się w zasadzie do twierdzenia, że Chiny powinny stać się sygnatariuszem trójstronnego paktu ograniczającego poziom arsenałów nuklearnych, bez tego bowiem niemożliwe jest osiągnięcie strategicznej równowagi, jak ujął to ówczesny sekretarz obrony USA M. Esper¹⁵. Jednak Esper mówił również, że układ powinien obejmować również rosyjską broń niestrategiczną¹⁶. W podobnym tonie wypowiadał się także M. Billingslea, specjalny wysłannik prezydenta Trumpa ds. kontroli zbrojeń, a przy tym główny negocjator podczas toczących się w Wiedniu amerykańsko-rosyjskich negocjacji. Według tej interpretacji nowy układ powinien obejmować broń nuklearną wszystkich szczebli, tj. strate-

¹⁴ *China says would join nuclear talks if U.S. reduces arsenal*, <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/07/08/asia-pacific/china-says-join-nuclear-talks-u-s-reduces-arsenal/> [dostęp: 25.10.2020].

¹⁵ A. Mehta, *Arms control decisions by Trump administration could be 'imminent'. Will China be involved?*, <https://www.defensenews.com/pentagon/2020/02/26/arms-control-decisions-by-trump-administration-could-be-imminent-will-china-be-involved/> [dostęp: 25.10.2020].

¹⁶ Ibidem.

gicznego, operacyjnego i taktycznego¹⁷. Gdyby tak miało być trudno wyobrazić sobie możliwość wynegocjowania jakiegokolwiek układu, również z Federacją Rosyjską. Nie bez powodu podczas zimnej wojny skupiano się na negocjowaniu odrębnych układów dotyczących różnych kategorii uzbrojenia i różnych ich szczebli (SALT/START; ABM; INF). Próba ujęcia wszystkich systemów w jednym traktacie musiałaby skończyć się fiaskiem, a i sam układ stałby się zbyt skomplikowany, by móc go skutecznie wdrożyć w życie. Takie stanowisko USA wydaje się więc dziś przeciwnie, tym bardziej w przypadku układu trójstronnego.

Jednak słowa M. Billingslea dobrze odzwierciedlają jedno ze źródeł niepokoju USA, o którym wspomniano już powyżej. Są nim chińskie pociski balistycznego krótkiego, średniego i pośredniego zasięgu, a także pociski manewrujące tej klasy, w których zasięgu znajdują się sojusznicy USA i ich bazy w regionie. Jak mówił w 2017 r. w swoim wystąpieniu przed Kongresem ówczesny szef Dowództwa Pacyfiku adm. H. Harrison, chińskie wojska strategiczne (ang. PLARF) dysponują największym i najbardziej zróżnicowanym arsenałem balistycznym spośród wszystkich państw świata (ok. 2 tys. pocisków), z których 95% naruszałoby zapisy układu INF, gdyby oczywiście ChRL była jego sygnatariuszem¹⁸. Adm. Harris argumentował wówczas, że wycofanie się USA z traktatu ułatwiłoby rywalizację z Chinami oraz innymi państwami, niepodlegającymi podobnym ograniczeniom. Zwracał przy tym także uwagę, że INF uniemożliwia

¹⁷ T. Kosaka, *Arms race for peace? US ups the ante to bring China to table*, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Arms-race-for-peace-US-ups-the-ante-to-bring-China-to-table> [dostęp: 25.10.2020].

¹⁸ J.D. Brown, *Avoiding a Post-INF Missile Crisis in Japan*, <https://www.rusi.org/commentary/avoiding-post-inf-missile-crisis-japan> [dostęp: 25.10.2020].

USA rozwój systemów hipersonicznych pośredniego zasięgu, rozwijanych przez głównego azjatyckiego rywala¹⁹. Można zatem przypuszczać, że wciągnięcie Chin do negocjacji na temat broni strategicznej miałoby służyć Stanom Zjednoczonym jako wstęp do negocjacji nad arsenalami jądrowymi w ogóle. Tu jednak pojawia się kolejny problem – atmosfera rozmów. Z jednej strony prezydent Trump mówił pod koniec 2019 r., że chińscy oficjele są *silnie podekscytowani* perspektywą zaangażowania ich państwa w rozmowy na temat kontroli zbrojeń²⁰, choć trudno zgadnąć na czym opierał swoje słowa, bo w przestrzeni publicznej brak jest jakichkolwiek świadczących o tym sygnałów. Z drugiej zaś strony wspomniany już M. Billingslea podczas rozmów w Wiedniu w czerwcu 2020 r. postawił na stole przy pustym krześle chińską flagę, co miało symbolizować brak woli rozmów ze strony Pekinu i co zostało przezeń odebrane jako obraźliwe, tym bardziej że sama flaga zawierała w swej grafice błąd²¹. Tego rodzaju gesty nie służą odprężeniu, są za to odbierane jako zasłona dymna mająca ukryć rzeczywiste intencje ich autora. Zarówno Chiny, jak i Rosja stwierdziły jednogłośnie, że celem Stanów Zjednoczonych wydaje się być pogrzeba-

¹⁹ M. Eckstein, *PACOM: U.S. Should Renegotiate INF Missile Treaty to Better Compete with China*, <https://news.usni.org/2017/04/27/pacom-u-s-should-renegotiate-inf-treaty-that-limits-conventional-mid-range-missiles> [dostęp: 25.10.2020].

²⁰ A. Mehta, *Arms control decisions by Trump administration could be 'imminent'. Will China be involved?*, <https://www.defensenews.com/pentagon/2020/02/26/arms-control-decisions-by-trump-administration-could-be-imminent-will-china-be-involved/> [dostęp: 25.10.2020].

²¹ Guo Xiaobing, *US arms control negotiating tactics aim at consolidating military superiority*, <http://www.globaltimes.cn/content/1194458.shtml>, a także: *FM slams US envoy's tweet, urges US to stop playing 'boring tricks' on arms control talks*, <http://www.globaltimes.cn/content/1192548.shtml> [dostęp: 25.10.2020].

nie traktatu, nie zaś jego przedłużenie lub renegotjowanie. Ze strony Chin zostały podniesione również argumenty o prężeniu przez USA muskułów, czego wyrazem ma być cykliczne wysyłanie okrętów marynarki wojennej Stanów Zjednoczonych na wody Morza Południowochińskiego, plany rozmieszczenia na teatrze Zachodniego Pacyfiku pocisków średniego zasięgu oraz możliwe wznowienie przez Waszyngton testów nuklearnych²².

USA bez wątpienia nie zrezygnują z operacji swobody (ang. FONOPS) żeglugi na akwenach Morza Południowochińskiego, zaś rozważania co do ewentualnego powrotu do prób jądrowych nie są przedmiotem niniejszego artykułu. Co do drugiego z ww. argumentów jest on trafny, choć można się zastanowić jakiego rodzaju przyczyny leżą u podłoża przedmiotowych planów.

Dla Stanów Zjednoczonych jednym z podstawowych wyzwań stwarzanym przez ChRL są tzw. zdolności/strategia antydostępowa (ang. *Anti-Access/Area Denial*, A2/AD). Terminy te odnoszą się odpowiednio do zdolności do zaatakowania, na dalekim dystansie sił, które mogą zostać rozmieszczone na danym teatrze działań oraz uniemożliwienia operowania siłami już na tym teatrze rozmieszczonymi²³. Kluczowy element tych zdolności stanowią wspomniane pociski raketowe krótkiego, średniego i pośredniego zasięgu. Doszukując się analogii w okresie lat 70. i 80. ubiegłego wieku można domniemywać, że decyzja o rozwoju i rozmieszczeniu własnych pocisków tych klas, przy jednoczesnym podejmowaniu prób wciągnięcia Pekinu w dialog rozbrojeniowy, jest

²² Ibidem.

²³ Zob. szerzej: R. Ciastoń, *Strategia antydostępowa. Nowe wyzwanie dla globalnej pozycji US Navy*, „Wiedza Obronna” 2016, nr 1–2 (254–255).

reminiscencją tzw. decyzji dwutorowej administracji J. Cartera z 1979 r. Sprowadzała się do ona rozmieszczenia na europejskim teatrze działań wyrzutni pocisków Pershing I i II oraz Gryfon, a jednocześnie szukaniu dialogu ze Związkiem Radzieckim²⁴, co osiem lat później przyniosło efekt w postaci układu INF. Testy lądowej odmiany pocisku Tomahawk, które odbyły się w 2019 r., zapowiedzi wprowadzenia tych pocisków na uzbrojenie korpusu piechoty morskiej USA²⁵, a także zapowiedzi szafa sztabu armii Stanów Zjednoczonych gen. J. McConville'a dotyczące rozwoju broni hipersonicznej dalekiego zasięgu²⁶, mogą być zapowiedzią właśnie takiego dwutorowego podejścia. M. Billingslea określił nawet broń hipersoniczną jako czynnik stabilizujący sytuację bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku, zwiększający zaufanie sojuszników i partnerów do USA w obliczu zastraszania ze strony Chin²⁷. Należy jednak powtórzyć to, co zostało zauważone już wcześniej – atmosfera dzisiejszych relacji amerykańsko-chińskich jest zgoła inna niż atmosfera relacji amerykańsko-radzieckich, w trakcie i po okresie detente.

Dysproporcja jakościowa zarówno w siłach konwencjonalnych, jak i w siłach jądrowych panująca między Stanami Zjednoczonymi i Chinami, a przy tym silna obecność USA

²⁴ A. Woolf, *Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty: Background and Issues for Congress, April 25, 2018*, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43832.pdf> [dostęp: 25.10.2020].

²⁵ R. Ciastoń, *Walka o zasięg*, „Polska Zbrojna” 2020, nr 7.

²⁶ W. Khan, K. Moriyasu, *US preps midrange missile to pierce China's 'anti-access' shield*, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/South-China-Sea/US-preps-midrange-missile-to-pierce-China-s-anti-access-shield> [dostęp: 25.10.2020].

²⁷ R. Nakamura, *US considers midrange missile deployment in Asia to counter China*, <https://asia.nikkei.com/Editor-s-Picks/Interview/US-considers-midrange-missile-deployment-in-Asia-to-counter-China> [dostęp: 25.10.2020].

w regionie, oparta o sieć baz i powiązań sojuszniczo-partnerskich to główne czynniki różniące sytuację w regionie Indo-Pacyfiku od zimnowojennej sytuacji w Europie. Do tego należy dodać odmienną kulturę strategiczną Chin, jak opisuje to w jednej ze swych książek H. Kissinger w europejskiej kulturze strategicznej, z której wywodzi się przecież amerykańska, przez wieki opieraliśmy się na logice szachów. Rozgrywana partia może zostać wygrana lub przegrana (pat nie satysfakcjonuje żadnej ze stron i jest w zasadzie porażką), przy czym wszystkie piony i figury znajdują się na będącej w istocie linią frontu szachownicy. Są przez to są narażone na ciągłe ryzyko, co z kolei zmusza do jego nieustannej kalkulacji. Chińską grą strategiczną jest gra znana na Zachodzie pod nazwą *go*, a w Chinach jako *weiqi*. Nie polega ona na zbijaniu figur przeciwnika lecz na strategicznym okrążaniu ich. Zajmowanie kolejnych pól uniemożliwia ruch przeciwnikowi, nie niszcząc jego pionów. Ponadto piony nie znajdują się na planszy, a obok niej i są kolejno stawiane, przez co nigdy nie wiadomo gdzie zostanie położony następny. I jeśli przyjrzymy się np. chińskim działaniom na Morzu Południowochińskim, to zauważymy tam właśnie logikę *weiqi*. Budowa sztucznych wysp, które się tam pojawiły to postawienie kolejnych pionów, na które USA do dziś nie potrafią znaleźć odpowiedzi. A sam fakt ich budowy odbył się bez „zbijania” jakiegokolwiek pionka adversarza. Dążąc do dialogu z Chinami w jakiegokolwiek dziedzinie należy najpierw przyswoić sobie logikę *weiqi*. Próba rozstawiania szachowych figur na planszy *weiqi*, a tym jest dziś próba wciągnięcia Chin do układu START, może się skończyć jedynie porażką szachisty.

Czy zatem ewentualna próba skłonienia Chin do rozmów na temat ograniczenia zbrojeń poprzez nową wersję dwutorowej decyzji ma szansę na powodzenie? Wydaje się,

że przynajmniej w obecnych uwarunkowaniach jest to mało prawdopodobne. Po pierwsze, jeśli chodzi o systemy średniego i pośredniego zasięgu Chiny dysponują dziś wyraźną przewagą nad Stanami Zjednoczonymi, a nadrobienie tego dystansu będzie wymagało czasu. Przy czym należy dodać, że przyszłe działania strony amerykańskiej nie pozostaną bez odpowiedzi Chin, dodatkowo zaś rozmieszczenie amerykańskich pocisków rakietowych w regionie Indo-Pacyfiku będzie wymagało zgody sojuszników, uzyskanie której wcale nie będzie oczywiste. Po drugie, sukces negocjacji amerykańsko-radzieckich był swego rodzaju pokłosiem osiągnięcia przez oba te państwa poziomu tzw. wzajemnego gwarantowanego zniszczenia (ang. MAD). W sytuacji gdy obydwie supermocarstwa były w stanie po kilkakroć zniszczyć siebie nawzajem, każde rozmowy na temat rozbrojenia zmniejszały poziom wzajemnego zagrożenia, ryzyka eskalacji i potrzeby dalszej, kosztownej, rozbudowy arsenałów jądrowych. W obszarze systemów strategicznych Chiny pozostają zaś dziś daleko za Stanami Zjednoczonymi co, jak zostało to już powiedziane, nie pozwala myśleć o podpisaniu równoprawnego traktatu i bez wątpienia rzutuje na chińską percepcję bezpieczeństwa. Należy także wspomnieć o jeszcze jednej dodatkowej kwestii, tj. technologiach, które mogą być uznawane za technologie zakłócające. Sukces układu SALT połączony był z podpisaniem układu ABM, negocjacje wokół układu INF, a potem START kilkakrotnie stawały pod znakiem zapytania w skutek forsowania przez R. Reagana tzw. Strategicznej Inicjatywy Obronnej (ang. SDI), szerzej znanej pod popularną nazwą Gwiazdnych Wojen. Obecny program obrony antybalistycznej Stanów Zjednoczonych – *Missile Defense* (MD), od lat wzbudza niepokój strony chińskiej. Prawdopodobnie był on również jedną z przyczyn rozbudowy chińskiego arsenału

strategicznego. Celem kolejnych, planowanych jeszcze na początku lat 2000., kolejnych faz rozwoju systemu (funkcjonującego wówczas pod nazwą *National Missile Defense*), było doprowadzenie do sytuacji, w której mógłby on zwalczać do 50 rakiet jednogłowicowych lub w innej kombinacji dającej liczbę 50, a w warunkach silnego przeciwdziałania (do 100 celi pozornych) – do 20 głowic²⁸. Choć założenia systemu na przestrzeni lat zostały zmienione, jego rozbudowa bez wątpienia jest dla Chin źródłem obaw. Za kolejną technologię zakłócającą może być uznawana broń hipersoniczna dalekiego (strategicznego) zasięgu, rozwijana przez USA w ramach programów *Conventional Prompt Global Strike*²⁹. Zdolność do zniszczenia choćby części arsenału jądrowego adversarza przy pomocy uderzenia konwencjonalnego, może być odbierana jako czynnik skłaniający do takiego kroku. Przeciwnik traciłby w ten sposób tzw. zdolność drugiego uderzenia, co w połączeniu ze zdolnościami defensywnymi dawałoby jednej stronie poczucie przewagi strategicznej. Dysproporcja technologiczna nie skłania i nie będzie skłaniać Chin do strategicznego dialogu rozbrojeniowego ze Stanami Zjednoczonymi.

W połowie października 2020 r. pojawiły się informacje pozwalające przypuszczać, że Nowy START zostanie jednak przedłużony przynajmniej na okres jednego roku. Najpierw prezydent W. Putin zaproponował przedłużenie traktatu bez jakichkolwiek warunków wstępnych, co nie spotkało

²⁸ M. Malec, P. Durys, P. Pacholski, *NMD. Amerykański program obrony przeciwrakietowej*, Warszawa–Toruń 2001 s. 11, oraz E.F. Rybak, J. Gruszczyński, *Rakietowa obrona kontynentu amerykańskiego. National Missile Defense*, „Nowa Technika Wojskowa” 2000, nr 08.

²⁹ *Conventional Prompt Global Strike and Long-Range Ballistic Missiles: Background and Issues*, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R41464.pdf> [dostęp: 25.10.2020].

się z aprobatą ze strony USA³⁰, później zaś Rosja przystała na amerykańską propozycję zamrożenia liczby posiadanych głowic³¹. Supermocarstwa jądrowe zyskają więc dodatkowy czas na dalsze negocjacje. Warto dodać, że nowo wybrany prezydent Stanów Zjednoczonych J. Biden jest zdeklarowanym zwolennikiem traktatu, który nazywa kotwicą stabilności strategicznej między USA a Rosją oraz fundamentem nowych porozumień w zakresie rozbrojenia³², co pozwala sądzić, że wynegocjowanie za jego kadencji nowego dwustronnego porozumienia będzie wysoce prawdopodobne. Niezależnie jednak od tego nie wydaje się, aby w najbliższym czasie Chiny mogły stać się stroną nowego reżimu kontroli zbrojeń strategicznych.

Bibliografia

Materiały źródłowe

Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2020, Waszyngton 2020.

Układ Nowy START.

Monografie i opracowania zbiorowe

Kurpis W., *Ostatni lot admirała*, Warszawa 1988.

Malec M., Durys P., Pacholski P., *NMD. Amerykański pro-*

³⁰ *Russia says ready to continue dialogue with U.S. on arms control*, http://www.xinhuanet.com/english/2020-10/20/c_139452444.htm?fbclid=IwAR3TP4J5WPz-32mZYpN5Pru_HZhQTKqeW2hQ3IMtyuB-GmbH-gnLrYcuBVk8 [dostęp: 25.10.2020].

³¹ *U.S. Ready To Meet 'Immediately' With Russia Over Extending Nuclear Weapons Accord*, https://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/usa/2020/usa-201020-rferl01.htm?_m=3n%2e002a%2e2904%2eev0ao001nl%2e2oma [dostęp: 25.10.2020].

³² <https://joebiden.com/americanleadership/> [dostęp: 25.10.2020].

gram obrony przeciwrakietowej, Warszawa–Toruń 2001.
SIPRI Yearbook 2010, Sztokholm 2010.

Artykuły naukowe i prasowe

Ciastoń R., *Strategia antydostępową. Nowe wyzwanie dla globalnej pozycji US Navy*, „Wiedza Obronna” 2016, nr 1–2 (254–255).

Ciastoń R., *Układ INF – zimnowojenny fundament bezpieczeństwa europejskiego*, Nowa Polityka Wschodnia” 2019, nr 3.

Ciastoń R., *Walka o zasięg*, „Polska Zbrojna” 2020, nr 7.

China says would join nuclear talks if U.S. reduces arsenal, <https://www.japantimes.co.jp/news/2020/07/08/asia-pacific/china-says-join-nuclear-talks-u-s-reduces-arsenal/>.

Farley R., *Is China's Stealth Bomber Due to Make an Appearance Soon?*, <https://thediplomat.com/2020/05/is-china-s-stealth-bomber-due-to-make-an-appearance-soon/>.

FM slams US envoy's tweet, urges US to stop playing 'boring tricks' on arms control talks, <http://www.globaltimes.cn/content/1192548.shtml>.

Guo Xiaobing, *US arms control negotiating tactics aim at consolidating military superiority*, <http://www.globaltimes.cn/content/1194458.shtml>.

Khan W., Moriyasu K., *US preps midrange missile to pierce China's 'anti-access' shield*, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/South-China-Sea/US-preps-midrange-missile-to-pierce-China-s-anti-access-shield>.

Kosaka T., *Arms race for peace? US ups the ante to bring China to table*, <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/Arms-race-for-peace-US-ups-the-ante-to-bring-China-to-table>.

Nakamura R., *US considers midrange missile deployment in Asia to counter China*, <https://asia.nikkei.com/Editor-s-Picks/Interview/US-considers-midrange-missile-deployment-in-Asia-to-counter-China>.

Rybak E.F., Gruszczyński J., *Rakietowa obrona kontynentu amerykańskiego. National Missile Defense*, „Nowa Technika Wojskowa” 2000, nr 08.

Netografia

Brown J.D., *Avoiding a Post-INF Missile Crisis in Japan*, <https://www.rusi.org/commentary/avoiding-post-inf-missile-crisis-japan>.

Conventional Prompt Global Strike and Long-Range Ballistic Missiles: Background and Issues, 14.02.2020, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R41464.pdf>.

Eckstein M., *PACOM: U.S. Should Renegotiate INF Missile Treaty to Better Compete with China*, <https://news.usni.org/2017/04/27/pacom-u-s-should-renegotiate-inf-treaty-that-limits-conventional-mid-range-missiles>.

<https://joebiden.com/americanleadership/>.

Kristensen H.M., Korda M., *Chinese nuclear forces, 2019*, „Bulletin of the Atomic Scientist” 2019, vol. 75, nr 4, <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00963402.2019.1628511?needAccess=true>.

Kristensen H.M., Korda M., *Russian nuclear forces, 2020*, „Bulletin of the Atomic Scientist” 2020, vol. 76, nr 2, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2020.1728985#aHR0cHM6Ly93d3cudGFuZGZvbmxpbmUuY29tL2RvaS9wZG9vMTAuMTA4M-C8wMDk2MzQwMi4yMDIwLjE3Mjg5ODU/bmVl-ZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==>.

Kristensen H.M., Korda M., *United States nuclear forces*,

2020, „Bulletin of the Atomic Scientist” 2020, vol. 76, nr 1, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2019.1701286#aHR0cHM6Ly93d3cudGFuZGZvbmxpbmUuY29tL2RvaS9wZGYvMTAuMTA4M-C8wMDk2MzQwMi4yMDE5LjE3MDEyODY/bmVl-ZEFjY2Vzcz10cnVlQEBAMA==>.

Mehta A., *Arms control decisions by Trump administration could be ‘imminent.’ Will China be involved?*, <https://www.defensenews.com/pentagon/2020/02/26/arms-control-decisions-by-trump-administration-could-be-imminent-will-china-be-involved/>.

Norris R.S., Kristensen H.M., *Chinese nuclear forces*, „Bulletin of the Atomic Scientist” 2010, nr 66 (6), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1177/0096340210387046#aHR0cHM6Ly93d3cudGFuZGZvbmxpbmUuY29tL2RvaS9wZGYvMTAuMTE3Ny8wMDk2MzQwMjEwMzg3MDQ2P25lZWRYB2Nlc3M9dHJ1ZUBAQDA=>.

Nuclear weapon modernization continues but the outlook for arms control is bleak: New SIPRI Yearbook out now, <https://www.sipri.org/media/press-release/2020/nuclear-weapon-modernization-continues-outlook-arms-control-bleak-new-sipri-yearbook-out-now>.

Russia says ready to continue dialogue with U.S. on arms control, http://www.xinhuanet.com/english/2020-10/20/c_139452444.htm?fbclid=IwAR3TP4J5WPz-32mZYPn5Pru_HZhqTKqW2hQ3IMtyuBGmbH-gn-LrYcuBVk8.

The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R41219.pdf>.

U.S. Ready To Meet ‘Immediately’ With Russia Over Extending Nuclear Weapons Accord, <https://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/usa/2020/usa-201020-rferl01>.

htm?_m=3n%2e002a%2e2904%2eev0ao001nl%2e2oma.
Woolf A., *Russian Compliance with the Intermediate Range Nuclear Forces (INF) Treaty: Background and Issues for Congress, April 25, 2018*, <https://fas.org/sgp/crs/nuke/R43832.pdf>.

Abstrakt

Podpisany w 2011 r. układ Nowy START stanowi fundament równowagi strategicznej w dziedzinie broni jądrowej pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Federacją Rosyjską. Kwestia przedłużenia okresu jego obowiązywania stała się w końcu 2020 r. jednym z głównych problemów bezpieczeństwa międzynarodowego. Podejmowane przez administrację prezydenta D. Trumpa wynegocjowanie nowego, trójstronnego porozumienia z udziałem Chin mogły doprowadzić do pogrzebania strategicznej kontroli zbrojeń jako takiej. Poniższy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie na ile było to powodowane niechętnym podejściem prezydenta Trumpa do dwustronnej kontroli zbrojeń, na ile zaś próbą sformułowania w tym obszarze nowej polityki wobec Chińskiej Republiki Ludowej.

Słowa kluczowe: Nowy START, rozbrojenie, strategiczna broń nuklearna, relacje amerykańsko-chińskie

Abstract

The New START treaty is the last in a series of strategic-level disarmament treaties between the United States and Russia (formerly the Soviet Union). Unless it will be extended or a new agreement will be signed in its place, the agreement will expire in February 2021.

The following article will be an attempt to answer the question to what extent the approach of the Trump's administration and his personally is justified in the actual strategic nuclear potential of the People's Republic of China, and to what extent it is another manifestation of the president's reluctance to bilateral US-Russian arms control as such, as well as an expression of a new approach to the

Chinese challenge, perhaps modeled on the Reagan's idea of spreading up an arms race with the Soviet Union.

Keywords: New START Treaty, disarmament, strategic nuclear weapon, US-China relations

Aleksandra Brzostek

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3909-4492>

Chińsko-amerykańskie teorie spiskowe. Falun Gong – studium przypadku

*Nie powiedziałem, że ten młody człowiek kłamie.
Powiedziałem tylko, że nie byłem w stanie uwierzyć
w to, co mi powiedział. A to jest różnica¹.*

Teorie spiskowe, a także legendy miejskie, są rodzajem dyskursu wyłaniającego się z kontekstu i interakcji społecznych, prezentowanych za pomocą różnych form i mediów. Tematy tych narracji są ściśle związane z projekcją dysonansu poznawczego, będącego próbą interpretacji niespójnego obrazu świata, a także z próbą jego wyjaśnienia. Historie spiskowe, podobnie jak legendy miejskie, należą do większej grupy narracji wernakularnych należących do kultury nieprofesjonalnej, pozainstytucjonalnej, nieformalnej, spontanicznej i amatorskiej. Jednak w przeciwieństwie do legend miejskich, teorie spiskowe „wyrażają ogólny stosunek do świata, polityki i władzy”². *Ipso facto* legendy miejskie częściej istnieją w kontekście lokalnym (z wielorakimi wersjami wątków występujących w różnych kulturach), próbując nadać sens pewnym incydentom, gdy teorie spiskowe pełnią rolę klucza do zrozumienia świata i są powią-

¹ Reakcja sędziego Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych, Felixa Frankfurtera, w odpowiedzi na informację o Holokauście przekazaną przez Jana Karskiego w 1943 r.

² F. Czech, *Spiskowe narracje i metanarracje*, Kraków 2015.

zane z większym systemem myśli. Dają one okno do zrozumienia obaw i obaw współczesnego społeczeństwa.

Cechą charakterystyczną narracji wernakularnych jest ich niezależność i „życie własnym życiem” i same jako takie nie mają związku z propagandą rządu. Wydaje się jednak, że teorie spiskowe we współczesnym społeczeństwie chińskim, w przeciwieństwie do legend miejskich, nie mogą być postrzegane jako swego rodzaju mechanizm emancypacyjny, który ustawiłby je w opozycji do oficjalnych, pozarządowych narracji. Z drugiej strony teorie te wydają się być instrumentem rządowej propagandy, który może być przydatny do kontrolowania poglądów politycznych społeczeństwa zgodnie z wolą Komunistycznej Partii Chin. W tym przypadku narracje te niosą ze sobą wpływ reżimu i są przez niego rozpowszechniane, gdyż w przeciwieństwie do legend miejskich częściej powiązywane są z polityką i są postrzegane jako „narzędzie nadzoru”. Nie byłoby w tym nic niezwykłego (ostatecznie teorie spiskowe funkcjonują na dwóch poziomach: rządowym, kiedy rząd jest źródłem teorii i społecznym, kiedy społeczność tworzy własne narracje), gdyby nie fakt, że te „społeczne” są szybko cenzurowane (jeśli nie spotykają się z aprobatą rządu) i ostatecznie narracje „nieinstytucjonalne” nie znajdują się w obiegu społecznym Państwa Środka. Pozostaje tylko jedna, rządowa narracja, w wielu „akceptowalnych” wersjach.

Falun Gong – studium przypadku

Stałym elementem pojawiającym się w większości chińskich teorii spiskowych, mimo ich wielorakich wersji, jest rząd Stanów Zjednoczonych i jego działania uderzające w stabilność społeczną, kulturową i gospodarczą Chin.

Raport w sprawie zarzutów o grabież narządów wewnętrznych od praktykujących Falun Gong w Chinach to tytuł 140-stronicowego raportu sporządzonego w 2006 r., przez dr. Davida Kilgoura, byłego sekretarza stanu ds. Azji i Pacyfiku oraz dr. Davida Matasa³, prawnika specjalizującego się w obronie praw człowieka, ścigającego zbrodniarzy nazistowskich. Dochodzenie zostało zlecone przez Koalicję do Badania Prześladowań Falun Gong (*Coalition to Investigate the Persecution of Falun Gong*), a wyniki śledztwa zostały opublikowane online na stronie organharvestinvestigation.net. W 2009 r. Kilgour i Matas opublikowali zaktualizowaną wersję raportu w formie książki zatytułowanej *Bloody Harvest, The killing of Falun Gong for their organs*. Raport dotyczy masowych zabójstw osób praktykujących Falun Gong na terenie Chińskiej Republiki Ludowej w celach pozyskania organów do transplantacji. Według przeprowadzonego śledztwa, ilość przeprowadzanych w Państwie Środka przeszczepów znacznie przekracza odsetek dobrowolnych dawców, co miało zwrócić uwagę kanadyjskich aktywistów. Pomimo rzekomych dowodów i zeznań naocznych świadków, w tym lekarzy dokonujących przeszczepów, wg działaczy humanitarnych sprawa na arenie międzynarodowej wciąż nie jest traktowana poważnie. Na celownik rządu chińskiego została wzięta organizacja Falun Gong, która początkowo popierana przez partię, szybko stała się jej przeciwnikiem. W kwietniu 1999 r. pokojowa manifestacja, na której postulowano wolność Falun Gong od ingerencji państwa, była momentem zapalnym, który zapoczątkował prześladowania organizacji przez organy rządzące⁴.

³ D. Matas, D. Kilgour, *Report into allegations of organ harvesting of Falun Gong practitioners in China*, 2006, <https://organharvestinvestigation.net/> [dostęp: 9.10.2020].

⁴ <https://pl.minghui.org/cc/86/> [dostęp: 9.10.2020].

Machina propagandy wówczas uruchomiona pozostaje w ruchu po dziś dzień.

Czym jest Falun Gong?

Czym zatem jest praktyka Falun Gong (chiń. 法轮功) zwana również Falun Dafa (chiń. 法轮大法)? „Falun” oznacza „koło prawa” i odnosi się bezpośrednio do znanego z buddyzmu *bhavadakry*, czyli koła życia. Jest to jeden z najważniejszych symboli tego systemu filozoficzno-religijnego, prezentujący sześć sfer egzystencji. Słowo „gong” w języku chińskim oznacza osiągnięcie mistrzostwa w dowolnej dziedzinie. Najbardziej znane użycie jest w formie gong fu (kung-fu), czyli mistrzostwo w sztuce walki. Zwrot „dafa”, który jest częściej spotykany w kręgach osób praktykujących tę technikę, oznacza „wielkie prawo” lub „starsze prawo”. Zatem Falun Gong jest niczym innym jak praktyką duchową, poprzez którą praktykujący stara się zharmonizować ze światem i dojść do stanu wyższej świadomości.

System ten składa się z medytacji połączonej z zestawem ćwiczeń Qigong (chiń. 气功), odnoszących się do tradycji szkoły buddyjskiej oraz tradycji taoistycznej. Pojęcie „qi” (czyt. ci), które mimo iż wywodzi się z wcześniejszych wierzeń, wciąż jest mocno powiązane z tą doktryną. W dosłownym tłumaczeniu oznacza ono „powietrze” lub „oddech” i w filozofii chińskiej reprezentuje energię życiową. Poprzez zestaw ćwiczeń, na które składa się: odpowiednia postawa, ruch, skupienie umysłu i techniki oddychania, adepci starają się przejąć kontrolę nad swoją energią. Doskonalenie ciała i umysłu ma pomoc wpłynąć na stan zdrowia fizycznego i psychicznego, jak i oddziaływać na otoczenie. Jest to również ważny element sztuk walki.

Falun Gong, wg opisu zawartego na oficjalnej stronie internetowej⁵, jest praktyką samodoskonalenia stworzoną przez mistrza Li Hongzhi. Odnosi się ona do trzech „najważniejszych cech świata”⁶: prawdy (chiń. 真 pinyin: zhēn), życzliwości (chiń. 善 pinyin: shàn) i cierpliwości⁷ (chiń. 忍 pinyin: rěn). „Falun” miałoby się tu odnosić do Wielkiej Drogi, którą należy podążać w życiu. Ma się wyróżniać spośród innych ścieżek pod ośmioma aspektami. Przede wszystkim Falun jest: ćwiczeniem, a nie magicznym medykamentem czy lekarstwem na choroby; równoważy rozwój ciała i umysł; nie wiąże się z kontrolą umysłu i związanymi z tym zagrożeniami; ćwiczenia mogą być praktykowane wszędzie i o każdej porze; nie należy obawiać się złych wpływów, gdyż mistrz Falun ma za zadanie chronić praktykujących⁸.

Praktykowanie różnych odmian qigong, zabronione przez Komunistyczną Partię Chin w 1999 r. jako forma religii, stało się popularne w latach 90. Doktryna stworzona przez Li Hongzhi wyróżniała się swobodą i otwartością. Prostota i zrozumiałość Wielkiej Drogi odnosiła się głównie do tego, że Dafa była bezpłatną praktyką, która nie posiadała rygorystycznych reguł i stawiała na wartości moralne. Nie posiadała również zorganizowanej grupy pod względem administracyjnym i nie wymagała posiadania oficjalnego członkostwa. Popularyzowała zdrowy tryb życia i duchowe wyzwolenie poprzez harmonię ze światem. Dzięki temu już w połowie lat 90. zyskała sympatyków w całym kraju i sięgnęła 70 mln praktykujących⁹.

⁵ <http://pl.falundafa.org> [dostęp: 9.10.2020].

⁶ <http://pl.falundafa.org/introduction.html> [dostęp: 9.10.2020].

⁷ W języku angielskim tłumaczone także jako wyrozumiałość.

⁸ Opis oparty na chińskiej wersji, <http://gb.falundafa.org/introduction.html> [dostęp: 9.10.2020].

⁹ Dane podawano na wielu stronach, również często przedstawione

Li Hongzhi, twórca systemu, urodził się 7 lipca 1952 r. w Gongzhuling w prowincji Jilin – według listu gończego wydanego przez chińskie władze¹⁰ – i przynależy do ludu Han. Z wywiadu udzielonego dla „TIMES Asia” w 1999 r.¹¹ wynika, że praktykę duchową zaczął już w wieku czterech lat. Z wypowiedzi Li wynika, że qigong, którego naucza, ma wiele wspólnego z Tao i jest to wyższy poziom wtajemniczenia, niepolegający na uzdrawianiu, ale na osiągnięciu sfery duchowej i nadnaturalnych mocy. Sam Mistrz Falun deklaruje posiadanie nadprzyrodzonych zdolności, z którymi się jednak nie afiszuje, gdyż, jak sam podkreśla, nie chce przstraszyć ludzi. Twierdzi zarazem, że pozwalają mu one na obronę ludzkości przed kosmitami. Według jego wiedzy, którą osiągnął dzięki praktykowaniu Dafa, kosmici pragną zastąpić ludzkość dzięki klonowaniu, w tym wymianę naszego gatunku poprzez użycie ciał ludzkich, które wg Li są najdoskonalszą formą we wszechświecie. Cała współczesna technologia miałaby być wytworem manipulacji przybyszy z kosmosu, którzy zatrują naszą planetę i prowadzą do powolnej zagłady ludzkości. Według Li, poprzez praktykowanie Falun Gong ludzkość jest w stanie bardzo łatwo i bardzo szybko osiągnąć wyższy poziom świadomości (praktycznie boskiej), dzięki czemu nasza dusza będzie w stanie przetrwać czekającą nas zagładę.

przez Kilgoura i Matasa, tutaj za artykułem z „New York Times” z 27 kwietnia 1999 r., <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/asia/042799china-protest.html> [dostęp: 24.11.2019].

¹⁰ Przetłumaczony na język angielski list gończy za Li Hongzhi opublikowany na stronie BBC News w 1999 r., <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/406958.stm>. To samo oświadczenie można odnaleźć na oficjalnej stronie chińskiej ambasady w USA: <http://www.china-embassy.org/eng/zt/ppflg/t36563.htm> [dostęp: 24.11.2019].

¹¹ <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2053761,00.html> [dostęp: 15.11.2020].

Pomimo kontrowersyjności powyższych poglądów nie można nazwać Li Hongzhi typowym przywódcą kultu religijnego. Z pierwszego raportu Kilgoura i Matasa opublikowanego w 2006 r. (uzupełnionego w 2007 r.) wynika, że:

Li Hongzhi, autor książek, które zainspirowały praktykujących Falun Gong, nie jest przez nich czczony, ani nie otrzymuje od nich żadnych funduszy. Jest prywatną osobą, która z rzadka spotyka się z praktykującymi. Jego rady i wskazówki dla praktykujących są publicznie udostępnianymi informacjami – wykłady podczas konferencji oraz opublikowane książki¹².

Ponadto badania przeprowadzone przez Davida Ownbya, dyrektora Centrum Studiów nad Azją Wschodnią na Uniwersytecie w Montrealu, wykazały, że w odróżnieniu od sekt, Falun Gong nie separuje praktykujących od społeczeństwa, nie wymaga opłat ani nie tworzy zamkniętych komun wyznaniowych¹³. Jakkolwiek by nie traktować wypowiedzi założyciela ruchu, swoboda, w jakiej znajdują się uczestnicy ćwiczeń, zaprzecza istnieniu „złego kultu”. Co zatem przyczyniło się do wprowadzenia represji ze strony rządu chińskiego?

Gdy w 1992 r. Li Hongzhi po raz pierwszy przedstawił światu swoje idee, rządząca partia Chin nie zareagowała, głównie ze względu na popularność, jaką cieszyły się wówczas praktyki qigong. Początkowo, twórca Falun Gong, wspierany przez rząd zdobywał zwolenników w całym kraju. Jednak, gdy w 1996 r. napisana przez niego książka stała się bestsellerem w Chinach, a liczba uczestników ruchu zaczęła przekraczać liczebność członków Komunistycznej Partii

¹² Pierwotny raport z aktualizacją z 2007 r., również w skróconej (bez załączników), polskiej wersji językowej dostępny jest na stronie: <http://organharvestinvestigation.net/>. Cytowany fragment pochodzi z polskiej wersji językowej, s. 17 [dostęp: 24.11.2019].

¹³ Ibidem.

Chin, władza centralna poczuła się zagrożona. Zaczęła się wówczas kampania nienawiści i oczerniania praktykujących. Cały proces prześladowań został dokładnie opisany na oficjalnych stronach ruchu¹⁴. Na początku drugiej połowy lat 90. media po raz pierwszy zaczęły mówić o złym wpływie, jaki wywiera podążanie ścieżką Falun. 17 czerwca 1996 r. dziennik „Guangming” opublikował pierwszy artykuł, wywołujący natychmiastową reakcję w społeczeństwie. W tym samym roku władza zaczęła naciskać na Li, który zdecydował się na wyjazd do Stanów Zjednoczonych. Początkowo prześladowania skupiały się na kampanii w mediach oraz zakazach ćwiczeń i medytacji w miejscach publicznych. Za każdym razem działania te spotykały się z reakcją ze strony praktykujących, którzy składali petycje do mediów z prośbą o sprostowanie nieprawdziwych informacji. Petycje trafiały również do lokalnych władz w każdym większym mieście. Największe nasilenie konfliktu nastąpiło w kwietniu 1999 r., gdy w czasie pokojowych protestów w Tianjinie zostało aresztowanych 45 studentów. Gdy lokalne władze oznajmiły, iż było to zgodne z zarządzeniem władz centralnych, praktykujący Falun Gong z całego kraju udali się do Pekinu.

25 kwietnia 1999 r. miał miejsce „Cichy protest”, w trakcie którego ok. 10 tys. osób w milczeniu medytowało przed siedzibą Biura Rady Państwa i Petycji w Pekinie, znajdującego się tuż obok kompleksu rezydencji najważniejszych władz państwowych. Postulaty, jakie wysunęli protestujący dotyczyły przede wszystkim uwolnienia aresztowanych w Tianjinie, ale również zniesienia zakazu publikowania książek o Falun Gong i nieingerencję rządu w ich praktykę. Ówczesny pre-

¹⁴ Cała historia prześladowań znajduje się pod adresem: <https://faluninfo.pl/przesladowania/przesladowania-wedlug-dat/> [dostęp: 24.11.2019].

mier Zhu Rongji zwolnił więźniów, a protestujący rozeszli się bez śladu. Innego zdania był jednak przywódca KPCh – Jiang Zemin, który postawił sobie za cel zlikwidowanie ruchu. Okres, który później nastąpił nazywany jest często „strachem Zemina”. Według informacji, które można znaleźć na stronie faluninfo.pl, Zemin powołał specjalne Biuro 610, którego głównym celem było zniszczenie Falun Gong, jednak którego istnienia oficjalnie nie da się udowodnić.

22 lipca 1999 r. praktykowanie Falun Gong stało się nielegalne. Kampania nienawiści w mediach przybrała ogromną skalę, a policja i wojsko dokonały kluczowych aresztowań. Jednym z zakazów stał się również zakaz protestowania przeciwko decyzji rządu. Pomimo tego praktyka nie umarła i już w październiku zorganizowana została tajna konferencja dla zachodnich mediów. Wszyscy uczestnicy zostali jednak aresztowani. Mimo to, przez kolejne lata trwania terroru praktykujący Dafa podejmowali kontradziania, nierzadko narażając własne życie. Przełom w sprawie nastąpił dopiero w marcu 2006 r.¹⁵

Historia Annie i raport Kilgoura–Matasa

Pracownica Centrum Leczenia Zakrzepicy Liaoning, która została nazwana przez media Annie, opowiedziała swoją historię dla gazety „The Epoch Times”¹⁶. Według przytoczonej historii, Annie miała się dowiedzieć, że w placówce, w której pracuje, istnieje obóz, w którym przetrzymywani są ludzie przeznaczeni do transplantacji narządów. Jej mąż, chirurg,

¹⁵ J.W. Tong, *Revenge of the Forbidden City: The Suppression of the Falungong in China, 1999–2005*, New York 2009.

¹⁶ https://www.theepochtimes.com/going-public-about-communist-concentration-camps_1416713.html [dostęp: 15.11.2020].

miał się przyznać do pobierania rogówki od ponad 2 tys. żyjących osób, które miały następnie trafiać do kolejnych lekarzy, którzy usuwali potrzebne im narządy. Pracownica w swoim oświadczeniu wielokrotnie podkreślała, że osoby tam przetrzymywane są praktykującymi Falun Gong. Twierdziła również, że w piwnicy szpitala znajduje się spalarnia, do której trafiają wszyscy „dawcy”, gdzie miały być niszczone „dowody” zbrodni.

Opowieścią Annie zainteresowała się jedna z organizacji praw człowieka. W maju 2006 r. Koalicja ds. Badania Prześladowań Falun Gong w Chinach (CIPFG), będąca pozarządową organizacją zarejestrowaną w Waszyngtonie (USA) i posiadającą oddział w Ottawie (Kanada), poprosiła listownie dr. Davida Kilgoura oraz dr. Davida Matasa o pomoc w zbadaniu zarzutów dotyczących pozyskiwania narządów od osób praktykujących Falun Gong w Chinach. W ciągu kilku miesięcy intensywnego śledztwa kanadyjscy aktywiści przygotowali raport zatytułowany *Human Harvest. Report into allegations of organ harvesting of Falun Gong practitioners in China*.

Zgodnie z pierwszą wersją raportu (zaktualizowaną i poszerzoną o kolejne zeznania w styczniu 2007 r.)¹⁷ trudności, przed jakimi stanęli jego twórcy, dotyczyły przede wszystkim problemów w dostarczeniu rzetelnych dowodów. Nie chcąc opierać się jedynie na wyznaniu Annie, przeprowadzili dodatkowe niezależne śledztwo. Chiny są jednym z państw, których oficjalne statystyki nie są możliwe do sprawdzenia przez obce rządy i organizacje światowe. Odmówiono również wjazdu do Chin obu mężczyznom, zapewniając o przeprowadzeniu wewnętrznego śledztwa, z którego zostaną przedstawione

¹⁷ <http://organharvestinvestigation.net/> [dostęp: 24.12.2020].

oficjalne wnioski. Wykonana kontrola chińskich szpitali przez Departament Stanu USA, która odbyła się miesiąc później, nie wykazała żadnych nieprawidłowości.

Jeden z punktów raportu został zatytułowany „Okoliczności udowadniające i obalające zarzuty”. Wśród trzech głównych aspektów najpierw odniesiono się do „czynników natury ogólnej”, gdzie poddano analizie takie zagadnienia, jak: łamanie praw człowieka, finansowanie opieki zdrowotnej, finansowanie wojska oraz korupcję. Do tego dodano również „szczególne czynniki dotyczące pozyskiwania narządów”, w tym: rozwój techniki, darowizna narządów, czas oczekiwania na przeszczep, obciążające informacje podawane na witrynach internetowych, wywiady z biorcami, zyski, chińska etyka transplantacji, etyka transplantacji za granicą, chińskie prawo transplantacyjne, zagraniczne prawo transplantacyjne, doradztwo turystyczne, środki farmaceutyczne oraz finansowanie opieki zdrowotnej przez zagraniczne państwa. Na koniec uwzględniono również „czynniki szczególne dla Falun Gong”, w których ujęto: potencjalne zagrożenie, strategię prześladowań, wzniecanie nienawiści, fizyczne prześladowania, aresztowania na masową skalę, przypadki śmierci, nieustalone tożsamości, poddawanie analizie krwi i badanie narządów, źródła wcześniejszych transplantacji, źródła przyszłych transplantacji, zwłoki z brakującymi narządami, przyznanie się do winy oraz odpowiedzi rządu chińskiego.

Metody badań przeprowadzone podczas śledztwa zaczynają się od ogólnej obserwacji polityki i działań podjętych na terenie Chin. Analiza systemu polityczno-gospodarczego oraz przypuszczalne dowody na łamanie praw człowieka w Chinach miały prezentować obraz państwa, w którym omawiana zbrodnia mogłaby się wydawać prawdopodobna. Jeżeli istniałyby doniesienia o popełnianiu przestępstw

na podobnym tle, to prawdopodobieństwo kolejnej takiej zbrodni również by wzrosło.

Kolejnym etapem dochodzenia było przesłедzenie możliwości, również technologicznych, jakie daje sektor usług, a szczególnie służba zdrowia w Chinach. Przede wszystkim byłyby to rozwój transplantologii oraz technologii, jaki nastąpił w ostatnich latach. W publicznym wystąpieniu dr. Damona Noto¹⁸ na Kongresie 12 września 2012 r.¹⁹ przedstawiono oficjalne stanowisko Chin w związku z powyższą sprawą. KPCh, na zarzuty handlu nielegalnymi organami od żywych dawców, podała argument, że miałyby one pochodzić od osób skazanych na śmierć.

Nagłośnienie sprawy przez raport sprawiło, że Chiny zaczęły prowadzić szeroko zaplanowaną akcję propagandową – wewnętrzną dla obywateli chińskich oraz zagraniczną, początkowo skupiającą się na odpieraniu zarzutów dostarczonych przez raport.

Mowa nienawiści na początku wydarzeń pod koniec lat 90. skupiała się na dyskredytowaniu założyciela Falun Gong. Po „cichym incydencie”, 25 kwietnia 1999 r., w oficjalnym oświadczeniu na stronie CCTV (China Central Television)²⁰, można przeczytać opracowanie na temat wydarzenia, który przedstawia historię, różniącą się od tej przedstawionej w mediach zachodnich²¹. Według artykułu Li Hongzhi jest

¹⁸ Krótka biografia lekarza dostępna pod adresem: <https://health.usnews.com/doctors/damon-noto-473465> [dostęp: 24.11.2020].

¹⁹ „Chińska cena życia” (2014), reż. Leon Lee, dostępna również na platformie YouTube: <https://www.filmweb.pl/film/Chi%C5%84ska+ce-na+%C5%BCyia-2014-736210> [dostęp: 18.11.2020].

²⁰ CCTV podlega pod Ministerstwo Radia, Filmu i Telewizji i kontrolowana jest przez Wydział Propagandy Komunistycznej Partii Chin.

²¹ Artykuł w języku chińskim: <http://www.cctv.com/news/special/z1/XieJiaoFaLunGong/2430.html> [dostęp: 24.11.2020].

liderem założonego przez siebie kultu, który wyrósł na praktyce qigong i oszukuje swoich wyznawców dla zysku, jednocześnie „poważnie wpływa na porządek społeczny i podważa stabilność społeczną”²². Opisując wydarzenia z kwietnia 1999 r., jako oficjalny powód zgromadzenia się 10 tys. osób przed siedzibą władz Zhongnanhai, została podana 48-godzinna wizyta Li w Pekinie i jego prośba o zorganizowanie „grupowych ćwiczeń”. W rezultacie zgromadzone osoby miały poważnie zakłócić nie tylko pracę urzędów, ale przede wszystkim porządek publiczny. Li miałby się także przyczynić do porzucenia przez praktykujących medycyny konwencjonalnej, co wg rządu miałoby m.in. skutkować wzrostem śmiertelności, licznymi samobójstwami, a nawet morderstwami popełnianymi przez praktykujących Falun Gong.

Kolejną wątpliwością co do autentyczności zarzutów jest odwoływanie się przez Chińczyków do zagranicznych ekspertów. Wśród nich najważniejszymi są dr Michael Millis z Centrum Transplantacji Uniwersytetu Chicago oraz dr Campbell Fraser z katedry Biznesu i Studiów Azjatyckich na Uniwersytecie Griffith w Australii. Podczas 26 Międzynarodowej Konferencji Transplantologicznej z 2016 r., odbywającej się w Hong Kongu, poruszono temat fałszywości zarzutów ze strony organizacji Falun Gong²³. Jak twierdzi dr Millis, współpracujący z chińskimi chirurgami od dziesięciu lat, transplantologia w Chinach rozwinęła się w niezwykle szybkim tempie i obecnie są tam prowadzone legalne praktyki transplantologiczne²⁴. Co ciekawe, na stronie cza-

²² Ibidem.

²³ Artykuł w języku chińskim dostępny na: <http://hi.people.com.cn/n2/2016/0830/c376252-28913595.html> [dostęp: 24.11.2020].

²⁴ Artykuł w języku chińskim dostępny na: <http://news.sohu.com/20160819/n464990143.shtml> [dostęp: 24.11.2020].

sopisma „Crain’s Chicago Business” można znaleźć artykuł, w którym dr Millis przedstawia swój wkład w historię zakończenia pobierania organów od więźniów skazanych na śmierć²⁵. Według artykułu, w Chinach rzeczywiście były prowadzone nielegalne praktyki transplantologiczne, jednak obecnie są one zakazane i całkowicie ich zaprzestano. W artykule możemy przeczytać:

Kiedy Millis jest pytany czy rzeczy naprawdę się zmieniły, wskazuje, że jego chińscy koledzy zaczęli narzekać na te same rzeczy, na które narzekają jego amerykańscy koledzy: ich nieprzewidywalne harmonogramy, wezwania do operacji w środku nocy, jednego dnia są przepracowani, drugiego nie mają nic do roboty. „To są wszystkie problemy, z którymi masz do czynienia, gdy jesteś chirurgiem, którego praca zależy od darowizn od wolontariuszy” – mówi. „To pokazuje mi, że są na dobrej drodze”.

Podsumowanie

Zakres tematyczny teorii spiskowych zazwyczaj dotyczy polityki, religii lub ekonomii i stoi w opozycji do oficjalnie przedstawionych zdarzeń, co zostało przedstawione także i w tym studium przypadku, dotyczącego działalności Falun Gong. Często wiążą się one z wydarzeniami nagłymi i niespodziewanymi, dopisując do nich dodatkową teorię, która uczyni te wydarzenia jeszcze bardziej sensacyjnymi. Narracje te, co do zasady, cechuje dwustronność, tzn. przy pojawieniu się pierwszej narracji (często oficjalnej/institu-

²⁵ E. Blackwell, *Meet the local doctor who helped end China’s corrupt organ-transplant system*, „Crain’s Chicago Business”, <https://www.chicagobusiness.com/article/20151210/ISSUE03/151219984/dr-michael-millis-helped-end-china-s-corrupt-organ-transplant-system> [dostęp: 5.12.2020].

cjonalnej), pojawi się druga (nieoficjalna/nieinstytucjonalna), która będzie kontrapunktem w stosunku do tej pierwszej. I tak, o ile do drugiej grupy teorii, nieinstytucjonalnej, można przypisać wszystkie narracje związane z przestępczą działalnością władz chińskich w stosunku do członków Falun Gong, o tyle oficjalną i instytucjonalną narracją w Chinach stanowić będzie stanowisko partii rządzącej, a także głos ludu chińskiego. Bowiem w świadomości wielu obywateli Państwa Środka istnieje przekonanie, że Falun Gong jest organizacją założoną i kierowaną przez rząd Stanów Zjednoczonych w celu destabilizacji społeczeństwa chińskiego:

Falun Gong to inicjatywa rządu amerykańskiego. To organizacja, która powstała w Chinach, ale za pośrednictwem Amerykanów i jest przez nich kierowana aż do dnia dzisiejszego. Wielu Chińczyków nie zdaje sobie z tego sprawy i są wciągani w grę przeciwko własnemu narodowi. Wartości przez nich przekazywane są tylko przykrywką, głównym celem jest destabilizacja państwa. A rzekomy czarny rynek transplantologiczny jest tylko ich wymysłem²⁶.

Publikacja raportu i wiele poświęconych mu konferencji spowodowało, że Chiny zaczęły prowadzić dwubiegunową kampanię – wewnętrzną dla Chińczyków i zewnętrzną dla obcokrajowców, początkowo skupiając się na odpieraniu zarzutów, próbując tym samym podważyć dowody przedstawione w raporcie. O ile kampanie i oficjalne stanowiska rządu chińskiego wydają się mieć niewielki wpływ na światową opinię publiczną, o tyle wewnętrzne działania partii przynoszą już oczekiwane rezultaty.

²⁶ Oryginał wypowiedzi, własne badania terenowe przeprowadzone w Chinach, głównie na terenie Pekinu, w latach 2017–2018 [tłumaczenie własne].

Sytuacja w stosunkach amerykańsko-chińskich stale się zmienia. Powstające napięcia polityczne, gospodarcze i społeczne są nieustannie podsycane przez nowe wydarzenia i spekulacje. O ile nie można z całą pewnością przyznać, że źródłem przytoczonych w artykule narracji były władze Chin bądź władze Stanów Zjednoczonych, czy tylko ich ingerencja, o tyle można mieć pewność, że teorie te w obu przypadkach spełniły swoje zadanie. Mogą być one bowiem postrzegane jako jedne z (kuszących) możliwości wyjaśniających dysonans w przedstawianych historiach dotyczących działań Falun Gong. Każda bowiem teoria spiskowa, wykorzystana jako „narzędzie nadzoru”, może posłużyć do szerzenia wątpliwości w świadomości dowolnego społeczeństwa.

Bibliografia

Allport G.W., Postman L., *The Psychology of Rumor*, New York 1947.

Czech F., *Spiskowe narracje i metanarracje*, Kraków 2015.

Dowell William, „Interview with Li Hongzhi”, wywiad z założycielem Falun Gong Li opublikowany w „TIME Asia”, 10.05.1999, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2053761,00.html>.

Dzikija Nino, *Osiem nerek do wyboru. Ta historia to gotowy scenariusz na hollywoodzki film grozy*, 18.01.2016, <https://natemat.pl/168175,osiem-nerek-do-wyboru-ta-historia-to-gotowy-scenariusz-na-hollywoodzki-film-grozy>.

Engardio Joel P., *Spiritual CULTivation*, artykuł opublikowany w „New Times”, Los Angeles, 23–29.03.2000, dostępny w archiwum <https://archive.is/ezz8>.

- Faison Seth, *In Beijing: A Roar of Silent Protesters*, „New York Times”, 27.04.1999, <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/library/world/asia/042799china-protest.html>.
- Feuerberg G., *Going Public About Communist Concentration Camps*, „The Epoch Times”, 21.04.2006, https://www.theepochtimes.com/going-public-about-communist-concentration-camps_1416713.html.
- Guo Tianshu (郭天舒), *28-letni wybitny student zabity przez „Falun Gong”* (28岁的高材生被“法轮功”害死), 2.02.2018, strona w języku chińskim, <http://news.e23.cn/content/2018-02-02/2018020200434.html> (źródło: China Anti-Cult Network).
- Hajduk-Nijakowska J., *Teoria spiskowa jako gatunek legendy miejskiej*, [w:] *Zmowa, intryga, spisek. O tajnych układach w strukturze codzienności*, red. K. Łeńska-Bąk, M. Sztandara, Opole 2010.
- Jiang Chengliu (蒋成柳), *Dlaczego Falun Gong zaatakowało Międzynarodową Konferencję Transplantacji Narządów?* (法轮功为何攻击国际器官移植大会?), 29.08.2016 r., strona w języku chińskim, <http://hi.people.com.cn/n2/2016/0830/c376252-28913595.html>.
- Kilgour D., Matas D., *Krwawe żniwo*, pierwotny raport z aktualizacją z 2007 r., również w skróconej (bez załączników), polskiej wersji językowej, <http://organharvestinvestigation.net/>.
- Kilgour D., Gutmann E., Matas D., *Krwawe żniwo / Rzeź: aktualizacja*, zaktualizowany raport z dodatkowymi uwagami dziennikarza śledczego Ethana Gutmanna, który napisał książkę *Rzeź* (2014), 22.06.2016, https://endtransplantabuse.org/wp-content/uploads/2016/06/Bloody_Harvest-The_Slaughter-June-23-V2.pdf.

Lee Leon, *Chińska cena życia*, 2014 r., dostępny w Internecie na portalu YouTube, 1.10.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=66FZGTit6S0>.

List gończy za Li wydany przez chińskie władze, archiwum BBC, 26.06.1999, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/406958.stm>.

Czarnecki M., *Części zamienne. Chiny handlują organami*, „Gazeta Wyborcza”, 23.01.2018, <http://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,21271663,czesci-zamienne-chiny-handluj-a-organami.html?disableRedirects=true>.

Matthew, *Cichy protest pod ambasadą ChRL upamiętniający Apel 25 kwietnia*, Centrum Informacyjne Falun Dafa, 1.05.2017, <https://faluninfo.pl/2017/05/01/cichy-protest-pod-ambasada-chrl-upamietniajacy-apel-25-kwietnia/>.

Odpowiedź na interpelację nr 10998 w sprawie zbrodniczych nadużyć w pobieraniu narządów do transplantacji w Chinach i zapobiegania sprowadzaniu tych organów do Polski. Odpowiadający: podsekretarz stanu w Ministerstwie Zdrowia, Katarzyna Głowala, 26.04.2017, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=753DB53A&view=1>.

Odpowiedź na interpelację nr 11760 w sprawie potępienia procedury pozyskiwania organów do przeszczepów w Chinach. Odpowiadający: podsekretarz stanu w Ministerstwie Zdrowia Katarzyna Głowala, 25.04.2017, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=674E3642&view=1>.

Oficjalna strona Falun Gong w języku polskim, <http://pl.falundafa.org>.

Oświadczenie ambasady ChRL w USA na temat Li, „Li Hongzhi Is Wanted”, <http://www.china-embassy.org/eng/zt/ppflg/t36563.htm>.

Pałys K., *Przeszczep w Chinach? Problem w tym, że tam „dawców” nie pyta się o zgodę*, 17.01.2017, <https://natemat.pl/199293,przeszczep-w-chinach-polskie-prawo-tego-nie-zakazuje-problem-w-tym-ze-tam-dawcow-nie-pyta-sie-o-zgode>.

Prawdziwe oblicze Li Hongdzy, założyciela „Falun Gong” (“法轮功” 创立者李洪志的真面目), artykuł na oficjalnej stronie telewizji państwowej CCTV (China Central Television), strona w języku chińskim, <http://www.cctv.com/news/special/zt1/XieJiaoFaLunGong/2430.html>.

Qi He (齐贺), *Amerykańscy eksperci ds. przeszczepów narządów: Falun Gong używa fałszywych danych, aby oszukać społeczeństwo* („美器官移植专家：法轮功用伪造数据欺骗大众”), 19.08.2016, strona w języku chińskim, <http://news.sohu.com/20160819/n464990143.shtml> (Kaifeng network).

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 12 grudnia 2013 r. w sprawie pobierania narządów w Chinach, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?ty-pe=TA&reference=P7-TA-2013-0603&language=PL>.

The International Coalition to End Transplant Abuse, oficjalna strona z aktualizacjami na temat badań Kilgoura, Matasa i Gutmanna, <https://endtransplantabuse.org/an-update/>.

Tong J.W., *Revenge of the Forbidden City: The Suppression of the Falungong in China, 1999–2005*, New York 2009.

Uscinski J.E., *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them*, Oxford 2018.

Zhaoyhuang, *Australijscy eksperci ds. przeszczepów narządów ujawniają, że otrzymali listy z pogrózkami od „Falun Gong”* („澳器官移植专家揭露“法轮功”谎言称曾收到恐吓信”), 9.08.2017, strona w języku chińskim, <https://>

news.qq.com/a/20170809/020331.htm („Global Times” – Global Network).

Abstrakt

Artykuł stanowi studium przypadku praktyki Falun Gong w Chinach oraz związanych z nią chińskich i amerykańskich teorii spiskowych. Stałym elementem pojawiającym się w większości chińskich teorii spiskowych, mimo ich wielorakich wersji, jest rząd Stanów Zjednoczonych i jego działania uderzające w stabilność społeczną, kulturę i gospodarczą Chin. W tym przypadku analizie zostanie poddana działalność Falun Gong, chińskiej praktyki duchowej zabronionej w 1999 r. przez Komunistyczną Partię Chin oraz teorie spiskowe z nią związane. Jedną z narracji stanowią będzie Raport w sprawie zarzutów o grabież narządów wewnętrznych od praktykujących Falun Gong w Chinach, sporządzonego w 2006 r. przez dr. Davida Kilgoura oraz dr. Davida Matasa.

Słowa kluczowe: Chiny, Stany Zjednoczone, teorie spiskowe, Falun Gong, narracje wernakularne

Abstract

This article is a case study of Falun Gong practice in China and related Chinese and American conspiracy theories. A constant element that appears in most Chinese conspiracy theories, despite their multiple versions, is the US government and its actions that strike China's social, cultural and economic stability. In this case, the activities of Falun Gong, a Chinese spiritual practice prohibited in 1999 by the Chinese Communist Party, and the conspiracy theories behind it, will be analyzed. One of the narratives will be the Report into allegations of organ harvesting of Falun Gong practitioners in China, published in 2006, by Dr. David Kilgour and Dr. David Matas.

Keywords: China, United States, conspiracy theories, Falun Gong, vernacular narratives

Marcin Przech

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6319-7950>

Sun Yat-sen, ojciec niepodległych Chin

Wstęp

Największym wydarzeniem politycznym 2018 r. bez wątpienia były w Polsce obchody 100-lecia niepodległości. Tematyka ta pozostaje żywa w kolejnych latach. Ta doniosła dla narodu polskiego rocznica miała swoje odpowiedniki w wielu krajach Europy, tych, które dzięki wynikom wojny światowej, rozpadowi imperiów bądź odzyskiwały swoją państwowość, posiadaną już uprzednio, jak Polska, Węgry czy odzyskując ją tworzyły wspólnie z bliskimi im narodami nowe, wspólne państwa, jak Czechosłowacja i Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców, później nazwane Królestwem Jugosławii, czy też tworząc własną niepodległość po raz pierwszy, jak kraje bałtyckie czy Ukraina, niebędąca jednak w stanie tej niepodległości utrzymać na dłużej.

Poza Europą jednak upadek trzech monarchii nie oznaczał automatycznej wolności narodów. Gdy spojrzymy na wschód Azji, zobaczymy Koreę, nadal – i na długo – okupowaną przez Japonię. Do Indochin Francuskich, skupiających pod kolonialną władzą starodawne państwa i narody Laosu, Kambodży i Wietnamu zwanego wtedy Annamem, niepodległość miała przyjść dopiero za kilka dziesięcioleci, okupiona krwią tysięcy Azjatów. Podobnie rzecz miała się na subkontynencie indyjskim. Jednak szczególnym przypadkiem są Chiny. Mapy pokazują nam,

że państwo chińskie istniało w 1918 r., już ze zmienionym ustrojem, jako Republika Chińska, a wcześniej jako Cesarstwo Chin. Czy w takim razie Chiny były niepodległe, a zagadnienie odzyskiwania niepodległości ich nie dotyczyło? Na to pytanie odpowiedź może dać wnikliwa lektura pism zawierających program realizacji myśli politycznej wyjątkowego człowieka, jakim był Sun Yat-sen. Żyjący na przełomie wieków, myśliciel i polityk, teoretyk i praktyk, działacz i naukowiec, zwany Ojcem współczesnych Chin. Człowiek obdarzony rzadkim przywilejem bycia punktem odniesienia dla wszystkich rodaków, bez względu na poglądy czy stan majątkowy, szanowany za życia i po śmierci, tak we własnym kraju, jak i zagranicą¹. W swoim programie politycznym przed 1911 r. wielokrotnie używał on określenia stanu swojego kraju „podwójnie zniewolonego”. Zniewolonego przez skorumpowaną, a także – co ważne i charakterystyczne – obcą etnicznie „prawdziwym Chińczykom” (Han) mandżurską dynastię Qing, a także przez coraz bardziej podporządkowującym sobie Chiny mocarstwa zachodnie, Rosję i Japonię.

Sun Yat-sen widział potrzebę zrzucenia tej podwójnej niewoli, czyli po prostu uzyskania niepodległości Chin. Po obaleniu monarchii Qing (rewolucja Xinhai, 1911 r.) i utworzeniu Republiki Chińskiej w 1912, Sun Yat-sen, pierwszy prezydent i twórca Konstytucji, dalej postrzega swój kraj jako „państwo połowicznie niepodległe”. Niestabilność, brak

¹ „Gdyby szukać odpowiednika w historii Polski, to chyba najbliższe byłoby skumulowanie w jednej osobie myśli politycznej Romana Dmowskiego i Józefa Piłsudskiego...” – pisze Krzysztof Jasiecki w artykule *Dlaczego warto czytać Sun Yat-sena? Pożytki z lektury prac „duchowego ojca” nowożytnych Chin*, w „Kultura i Społeczeństwo” 2015, nr 4, s. 187. Osobiście uważam, że zdecydowanie należy do tej pary dodać trzecią postać, Ignacego Daszyńskiego, ze względu na podobieństwa obu polityków i wspólne, socjalistyczne treści programów.

kontroli państwa nad znaczną częścią terytorium, a przede wszystkim dalej trwające ograniczenia suwerenności na rzecz państw kolonialnych powodowały, że postrzegał on Chiny jako kraj, który niepodległość musi wywalczyć. Określa Chiny terminem „subkolonią, (...) krajem o niższym statusie, niż kolonia”². Biorąc to wszystko pod uwagę sądzę, że można mówić o chińskiej drodze do niepodległości, zapoczątkowanej przez Sun Yat-sena, a osiągniętej faktycznie dopiero 1 października 1949 r., po zwycięstwie w trzeciej wojnie domowej i proklamacji ChRL przez Mao Zedonga.

Bez względu na ocenę poszczególnych etapów historii Chin Ludowych należy przyznać, że od początku były i są państwem całkowicie niepodległym, mimo istnienia odmiennych zdań³, kierującym się w znacznym stopniu w swej praktyce do myśli dorobku Sun Yat-sena. Wspominając i czcząc stulecie naszej niepodległości, warto zapoznać się z dorobkiem współtwórcy chińskiej niepodległości.

1. Droga życiowa Sun Yat-sena

1.1. Pochodzenie społeczne

Ważnym elementem, kształtującym późniejsze poglądy i wpływającym na tworzenie się myśli politycznej konkretnej

² Sun Yat-sen, *Trzy zasady ludu*, tłum. A. Łobacz, Warszawa 2004, s. 95

³ W swojej, skądinąd ciekawej książce, *Chipolbrok. Z dziejów polsko-chińskiego sojuszu morskiego 1950–1957*, Łódź 2016, Janusz Wróbel błędnie, moim zdaniem, określa charakter stosunków polsko-chińskich po 1949 r. jako relacji „dwóch wasali Moskwy” (s. 12). W żadnym momencie historycznym Chińska Republika Ludowa nie była wasalem ZSRR, więc takie określenie jest nieuprawnione i krzywdzące dla Chin.

osoby, jest jego pochodzenie społeczne, warunki w jakich wzrastał, jaki był świat, który poznawał we wczesnych latach życia. Nietypowo dla chińskich myślicieli i teoretyków, Sun Yat-sen pochodził z biednej rolniczej rodziny mieszkającej na południu Chin, w wiosce Cuiheng, niedaleko od miasta Zhongshan⁴ w prowincji Guangdong, kilkadziesiąt kilometrów na południe od Kantonu (chiń. Guangzhou). Nie pochodził z dominującej grupy etnicznej Han ani też z rdzennych mieszkańców regionu, Yue, tylko z napływowej ludności Hakka, różniącej się znacznie kulturowo i językowo od innych Chińczyków, często izolowanej od reszty ludności⁵. Pochodzenie społeczne poniekąd pomogło mu, gdy po jego śmierci władze wprowadzały szeroko zakrojony kult osoby zmarłego przywódcy, Sun stał się dla prostych Chińczyków łatwo akceptowalnym bohaterem, wywodzącym się z ludu, który jednak osiągnął tak wielki sukces i status na poły boskiego autorytetu. Urodził się 12 listopada 1866 r. zaś już w wieku trzynastu lat, dzięki bratu (Sun Mei) zamieszkującemu od ośmiu lat na Hawajach, miał okazję wyjechać z Chin i dołączyć do niego.

⁴ Zhongshan to oficjalne imię Sun Yat-sena. Przyjął je jako sposób kamuflażu podczas pobytu w Japonii, w wersji japońskiej Nakayama, oznaczającej Środkową Górę. Później w Chinach używał tego imienia w wersji chińskiej, Zhongshan. Tak nazwano miasto, w pobliżu którego się urodził.

⁵ Wyglądem zewnętrznym Sun Yat-sen nie przypominał typowego Chińczyka, jak pisze Su Qing w *A Lost fair Lady: My Family*, [w:] *Collection of Su Qing Novels*, Nanjing 1996, s. 29–30, starsza kobieta z prowincji, widząc portret Suna w Sali pamięci, doznała rozczarowania, że „on nie wygląda wcale jak Chińczyk, raczej jak Rosjanin” Faktycznie, nie przypominał oblicza pochodzących z Północy cesarzy Qingów.

1.2. Lata młodości i nauki

Po zamieszkaniu w Honolulu, młody Sun rozpoczął naukę w szkołach prowadzonych przez angielskich metodystów i szybko zaczął wyróżniać się w nauce. Zafascynowany kulturą europejską, będąc wybitnym uczniem, nagradzanym przez samego króla Hawajów, postanowił zostać chrześcijaninem. Decyzja ta nie spodobała się jego ojcu, który polecił, aby jak najszybciej odesłać go do Chin. Tak zakończył się czteroletni pobyt na Hawajach i w wieku siedemnastu lat Sun dotarł do Hongkongu. Tam kontynuował edukację w duchu europejskim, w szkołach misyjnych i realizując marzenie, przyjął chrzest. Został protestantem obrządku baptystów. Szkolna znajomość świata Zachodu dała mu możliwość rozmyślań nad tym co różne, a co wspólne w obu kulturach. W niedalekim Kantonie (chiń. Guangzhou) rozpoczął studia medyczne, które ukończył w 1892 r. jako lekarz tradycyjnej medycyny chińskiej. Dało mu to możliwość używania tytułu doktora, którym posługiwał się do końca życia⁶.

Uniwersytet im. Sun Yat-sena w Kantonie (chiń. *Zhōn-shān Dàxué, Zhōngdà*), dziś jest jednym z najbardziej cenionych uniwersytetów w Chinach, znanym również na całym świecie z wysokiego poziomu kształcenia. Jeszcze w czasie studiów Sun ożenił się z Lu Muzhen. Po studiach pracował przez dwa lata jako lekarz, a w 1894 r., w wieku 28 lat wyjechał na Hawaje, gdzie rozpoczął działalność polityczną, która z czasem zawiedzie go na fotel pierwszego w historii prezydenta Chin.

⁶ M. Ławacz, *Sun Yat-sen-życie i działalność*, [w:] Sun Yat-sen, *Trzy zasady ludu*, Warszawa 2014, s. 12.

1.3. Działalność polityczna w okresie cesarstwa

Po przybyciu na Hawaje Sun Yat-sen założył Związek Odrodzenia Chin kierujący się programem: „Wygnać barbarzyńskich Mandżurów, odrodzić Chiny, utworzyć zjednoczony rząd”⁷.

W 1895 r., za próby zorganizowania powstania w Kantonie, musiał uciekać przez Japonię na Hawaje. Gdy dotarł do Londynu, doszło tam do niezwyklego zdarzenia. Został porwany przez chińskie służby specjalne i osadzony w budynku ambasady. Stało się to potem tematem wielu ulubionych ludowych przedstawień, już po jego śmierci. Interwencja władz angielskich dała mu wolność, a zarazem i sławę. W 1897 r. osiedlił się w Yokohamie w Japonii, gdzie oddał się działalności politycznej. Do Chin wrócił dopiero pod koniec rewolucji Xinkai, w 1911 r. podróżował po Europie i Ameryce. Nawiązał współpracę z diasporą chińską w Japonii i w 1905 r. założył Ligę Związkową. Celem jej było obalenie cesarstwa i przekształcenie Chin w republikę, a ponadto zbieranie funduszy dla antycesarskich rebelii w Chinach. W tym czasie Sun po raz pierwszy sformułował swoją naczelną myśl polityczną – trzy zasady ludu, która była z czasem modyfikowana. Liga związkowa była do 1912 r. załączkiem Kuomintangu (Partii Narodowej). W pierwszych latach XX w. powstania i bunt organizowane przez Ligę były coraz częstsze.

Celem Suna było lokalne powstanie wywołujące wybuch niezadowolenia i ewakuację lokalnych władz, a następnie re-

⁷ Znak tej organizacji, białe słońce na niebieskim tle, stał się później kolejno symbolem partii Kuomintang, a następnie flagą Tajwanu, gdzie funkcjonuje w tej formie do dziś.

wolucja, która rozlewa się na kraj, prowadząc do panującej dynastii mandżurskiej. Jednak kolejne powstania tłumione były przez władze. W międzyczasie Sun Yat-sen podróżował po Azji, szerząc wśród diaspory chińskiej idee rewolucji i zbierając środki na nią. Powstanie kantońskie w kwietniu 1911 r., choć dobrze zorganizowane, zakończyło się klęską i śmiercią 72 osób, później znanych jako bohaterowie-męczennicy.

1.4. Wkład w rewolucję Xinhai

Sun Yat-sen, choć przygotowywał powstania, sam w Chinach nie przebywał. W październiku 1911 r. powstanie w Wuchang nad Jangcy (dziś Wuhan⁸) obala lokalne władze i proklamuje powstanie republikańskiej władzy. Kolejne regiony i prowincje dołączały się do rewolucji, aż na początku 1912 r. upadły rządu Qingów na terenie całego kraju. Paradoksalnie, Sun w samej rewolucji nie brał udziału, przebywał wtedy w Stanach Zjednoczonych. To wojsko, zainspirowane ideami Suna, rozpoczęło rewolucję w Wuchangu.

Gdy 1 stycznia 1912 r. w Nankinie (chiń. Nanjing) proklamowano powstanie Republiki Chińskiej, Sun Yat-sen został wybrany tymczasowym jej prezydentem.

Od kilku dni, ściślej od 21 grudnia 1911 r., Sun Yat-sen był już z powrotem w Chinach, po szesnastu latach emigracji. Jego idee i program, mimo fizycznej nieobecności, były

⁸ Wuhan, stolica prowincji Henan, port rzeczny nad Jangcy, powstał w 1949 r. z połączenia trzech miast, leżących na przeciwległych brzegach: Wuchang, Hankou oraz Hanyang. Tworzenie nazw miast połączonych jest typowe dla ChRL – znany z historii Port Artur (Lushun) i Dalien (ros. Dalnyj) połączono w miasto Luda w 1945 r., a w 1981 r. zmieniono nazwę na Dalien.

spoiwem i paliwem dla licznych grup rewolucyjnych powstających w różnych prowincjach Chin. Droga do niepodległości była otwarta, mandżurska dynastia obalona, jednak najbliższe lata postawiły ideę niepodległości, a raczej walki o nią znów na kalendarzu działań Sun Yat-sena.

1.5. Działalność w czasach Republiki Chińskiej

Prezydentura była krótka, zmuszony do ustępstw na rzecz wojskowych, władnych wymusić ustąpienie cesarza, obiecuje fotel prezydenta w zamian za zmuszenie Qingów do abdykacji. Ważny dowódca Yuan Shikai zmusza kilkuletniego cesarza Puyi – a raczej jego opiekunów – do abdykacji 12 lutego 1912 r. Już 1 kwietnia Yuan Shikai zastąpił Sun Yat-sena na stanowisku prezydenta. Po latach Sun wspominał ten układ jako największy błąd w życiu⁹. Jeszcze w marcu 1912 r. została uchwalona konstytucja, której głównym twórcą był Sun Yat-sen. Liga Związkowa przekształciła się w Partię Narodową – Kuomintang (Guomindang), zwany w skrócie KMT. W wyborach wygrał KMT, co zaogniło relacje z Yuan Shikajem. Kilka miesięcy później Yuan Shikai zdelegalizował Kuomintang. W efekcie w 1913 r. Sun, w obawie o swe życie, znowu wyemigrował do Japonii i ożenił się z jedną ze sławnych siostr Song, Song Qingling¹⁰.

⁹ B. Góralczyk, *Sun Yat-sen. Misjonarz rewolucji*, Warszawa 2013, s. 88.

¹⁰ Siostry Song, pochodzące z bogatej rodziny z miasta Wenchang na tropikalnej wyspie Hajnan, wyszły za mąż za dwóch wielkich polityków: Song Qingling za Sun Yat-sena (mimo że był już żonaty), zaś Song Meiling za Czang Kai-szeka, późniejszego przywódcę Republiki, następnie Tajwanu i przeciwnika Mao Zedonga. Były to barwne i długowieczne postaci. Sun Yat-sen był więc szwagrem Czang Kai-szeka. Obydwaj zresztą posiadali wojskowy stopień generalissimusa.

W 1915 r. Yuan Shikai restytuował cesarstwo. Powszechny bunt pogrążył jego sytuację i w 1916 r. Yuan zmarł. Choć Chiny pogrążały się w coraz większym chaosie, Sun Yat-senowi udało się jednak w 1919 r. odrodzić Kuomintang. W 1921 r. stanął na czele tymczasowego rządu wojskowego południowych Chin w Kantonie. Później, w Szanghaju, otrzymał pomoc i doradztwo komunistów rosyjskich. Zbliżył się też do niedawno powstałej Komunistycznej Partii Chin. Sun widział dla niej miejsce we wspólnym froncie narodowym. Stopniowo Sun zaczął wygłaszać serię publicznych wykładów, w których przedstawiał swą sztandarową ideę: trzech zasad ludu, nad którą pracował w latach 1904–1905. Stanowiły one rewolucyjny program politycznych zmian wprowadzenia systemu, który odpowiadałby ówczesnym realiom świata, podpatrzonym przez Sun Yatsena podczas jego ciągłych podróży i pobyków poza granicami kraju. Sun również utworzył pierwszy bank centralny – Kantoński Bank Centralny oraz Akademię Whampoa dla szkolenia kadr wojskowych Kuomintangu. Tu zaczęła się kariera Czang Kaj-szeka¹¹ jako szefa tej placówki, natomiast oficerem politycznym był w niej późniejszy premier Zhou Enlai z Komunistycznej Partii Chin. Dalej aktywny politycznie, Sun w 1924 r. wezwał w Tianjinie do wypowiedzenia wszystkich nierównoprawnych traktatów z zachodnimi mocarstwami, zawieranych dotąd przez Chiny. Wskutek choroby Sun Yat-sen zmarł 12 marca 1925 r. w Pekinie. Po uroczystym pogrzebie, w 1929 r. spoczął w mauzoleum w Nanjing (d. Nankin).

¹¹ Właściwie chiń. *Jiang Jieshi*.

2. Kwestia niepodległości Chin przed i po rewolucji Xinhai

2.1. „Podwójne zniewolenie” – schyłkowy okres dynastii Qing

Gdy w 1894 r. Sun Yat-sen organizował na Hawajach Stowarzyszenie Odrodzenia Chin, w manifestie założycielskim porównał Chiny do „krojonego melona”, określenia często spotykanego w literaturze chińskiej i z grubsza oznaczającego rozbiory państwa. Tworzył organizację, która miała ożywić Chiny, uchronić prestiż kraju, wspomóc naród, realizując wolę ludu. Widział Chiny obłożone przez potężnych sąsiadów, pożerających przemysł chiński i rychłym losie „pokrojonego melona”¹². Po przegranej wojnie chińsko-japońskiej, w ostatnich latach XIX w., wielu publicystów współpracujących z Sunem opisywało Chiny jako kraj stojący na progu jawnych rozbiorów, przywołując przykład Polski i dodając, że niejawne rozbiory Chin już się dokonały.

Grozę sytuacji pojmowało wielu, choć recepty uleczenia podawali różne. Sun Yat-sen, w odróżnieniu do reformatorów, uważał że Mandżurowie (dwór Qing) muszą zostać wypędzeni poprzez rewolucję. Wysunął teorię „podwójnego zniewolenia” przez rządy Mandżurów oraz przez cudzoziemców. Wyjściem z niewolnictwa może być tylko „wypędzenie przybyłych z zagranicy Mandżurów, obalenie

¹² Deklaracja założycielska Stowarzyszenia Odrodzenia Chin w Honolulu z 24 listopada 1894 r., opisywana przez Pan Kuang-che w *Sun Yat-sen i jego analiza międzynarodowej pozycji Chin*, „Azja-Pacyfik” 2011, nr 14, s. 114.

dwustuletniej tyranii Qingów, przywrócenie rządów hańskich [Chińczyków Han], i zbudowanie potężnych Chin. Wówczas (...) będzie można mówić o równości z innymi krajami”¹³. W tym okresie z późniejszych sławnych trzech zasad ludu opracowana była na razie tylko pierwsza – zasada narodowa, nacjonalizm. Obalenie cesarstwa – „wypędzenie Mandżurów” – było planem na dziś, zaś jutro można było dokończyć rewolucję i odzyskać pełną niepodległość. Nawiązywali do idei wolności i równości, która kierowała „ludem Francji” i powinna kierować ludem Chin w rewolucji, która uczyni prawa obywatela rdzeniem dwudziestowiecznych Chin. Powyższe idee stały się zarzewiem rewolucji Xinhai 1911 r., która obaliła Qingów.

2.2. Republika Chińska – państwo „połowicznie niepodległe”

Obalenie dynastii Qingów przyszło niespodziewanie łatwo. Jednak Chiny, powstałe na jego gruzach, dalej, zdaniem Sun Yat-sena, nie były w pełni niepodległe. Nie było dane temu wielkiemu patriocie za życia zobaczyć Chin wolnych od ucisku cudzoziemców. Niemniej jednak w początkowym okresie Republiki, po krótkotrwałej prezydenturze – pierwszej w historii Państwa Środka – Sun nie akcentował zbyt często potrzeby dalszej walki z obcą dominacją. Krytykując władzę Yuan Shikaia, wzywał do obrony Konstytucji, której był głównym autorem. Pierwsza część dzieła poświęconego trzem zasadom ludu (chiń. *Sanminzhuyi*), których wprowadzenie miało być programem politycznym Kuomintangu, poświęcona nacjonalizmowi została ukończona w 1919 r. W niej jako przykład dwóch niepodległych państw azjaty-

¹³ Z przemówienia wygłoszonego w Penang (Malaje Bryt.) w 1907 r.

kich podaje Japonię i Syjam, którego pozycję międzynarodową uważa za niewątpliwie wyższą niż Chin, które określa jako kraj „połowicznie niepodległy”, ponieważ w jego granicach istnieją koncesje obcych państw, gdzie obowiązują przepisy innych władz, a cła pozostają w rękach cudzoziemców¹⁴.

Do śmierci w 1925 r. Sun Yat-sen, choć zmieniał rozumienie komponentu nacjonalistycznego swej idei, odchodząc od wielkohańskiego szowinizmu do zrozumienia i promowania konieczności scementowania w jeden naród chiński (chiń. Zhonghua Minzu) narodów Hanów, Mandżurów (!), Mongołów, Muzułmanów (rozumianych jako zarówno Ujgurzy, jak i Huej) i Tybetańczyków, konsekwentnie nazywał swój kraj połowicznie niepodległym i wzywał do dokończenia rewolucji i uzyskania statusu niepodległego kraju oraz anulowania „nierównych traktatów” zawartych z obcymi potęgami jeszcze w czasach Qingów. Wzywał do odzyskania tak suwerenności, jak i utraconych terytoriów¹⁵. Po śmierci swego bohatera Chiny czekały na niepodległość jeszcze 24 lata, a proces „scalania ziem chińskich” w rozumieniu Sun Yat-sena trwa do dzisiaj, i trwać będzie do (ewentualnego) zjednoczenia Tajwanu z Chinami kontynentalnymi. Na „odzyskanie” Mongolii natomiast Chiny nie mogą liczyć ani nie liczą.

¹⁴ Pan Kuang-che, *Sun Yat-sen i jego analiza międzynarodowej pozycji Chin*, „Azja-Pacyfik” 2011, nr 14, s. 121.

¹⁵ Sun za terytoria utracone uważał jeszcze w 1924 r. (oczywiście, poza Hongkongiem, Makau i Tajwanem) Mongolię, Tybet i Sinciang (Turkiestan Wschodni, Xinjiang), określając je jako terytoria zależne. Świadczy to o braku pełnej kontroli nad tymi prowincjami przez władze Republiki. Zresztą Mongolia została podzielona niebawem na Mongolię Zewnętrzną, niezależną od Chin, a pod kontrolą ZSRR, i Mongolię Wewnętrzną w ramach Republiki Chińskiej, choć nie w pełni kontrolowaną przez nią.

3. Trzy zasady ludu

3.1 Zasada narodowa

Koncepcje Sun Yat-sena, dotyczące odbudowy niepodległego państwa chińskiego, przywrócenia jemu i narodowi chińskiemu należnej pozycji i ustalenia w nim demokratycznego porządku, zawarte zostały najpełniej w dokumencie programowym Trzy zasady ludu, opartego o serię publicznych wykładów w Kantonie w 1924 r.

Program, zakładający odbudowę pozycji odnowionego, scalonego narodu chińskiego, który zbuduje ustrój demokratyczny, zapewniający godne życie dla wszystkich klas społecznych swą realizację znaleźć ma w trzech zasadach ludu:

1. zasadzie nacjonalizmu, rozumianej bez dzisiejszego pejoratywnego odcienia, jak zauważa Agnieszka Łobacz, najbliższy dzisiejszemu pojęciu patriotyzmu, tez „poczucia narodowego”, „ducha narodu”¹⁶;
2. zasadzie władzy ludu;
3. zasadzie dobrobytu ludu.

Zasada narodowa – patriotyczna jest najważniejsza, jej autor poświęcił najwięcej miejsca. Podając „ku pokrzepieniu serc” wiele przykładów chińskiej minionej wielkości, Sun krytykuje osłabienie ducha narodowego w czasie Qingów, które pozwoliło na dominację i zniewolenie najpierw przez mandżurską dynastię, później przez obce mocarstwa. Jako

¹⁶ A. Łobacz, *Trzy zasady ludu – dokument programowy Sun Yat-sena, refleksje tłumaczkii*, „Azja-Pacyfik” 2011, nr 14, s. 244.

katastrofę uważa utrzymanie ograniczonej suwerenności Chin po „wojnie europejskiej 1914–1918”, poprze porozumienia zawarte pomiędzy zwycięskimi mocarstwami. Odzyskane od Niemiec tereny sprzymierzonej przeciw z ententą Republiki Chińskiej przekazano... Japonii. Sun Yat-sen nie ufa mocarstwom zachodnim, ale z entuzjazmem przyjmuje deklaracje Rosji Radzieckiej o zaprzestaniu rosyjskiego imperializmu (!) czy wysuwaną przez prezydenta USA Wilsona zasadę samostanowienia narodów¹⁷. Wzywa do odbudowy patriotyzmu chińskiego, ducha narodowego. Ubolewa nad słabym wzrostem demograficznym 400-milionowego narodu chińskiego. Przed jakże innym problemem stanęły Chiny, już niepodległe, po 50 latach....

Niesłychanie ciekawym dla nas elementem wykładów kantońskich jest przywołanie przez Sun Yat-sena chwalebego przykładu narodu, który mimo ponadstuletniej niewoli, potrafił sprawnie odbudować swoją państwowość, czyli narodu polskiego. Sun Yat-sen doskonale znał historię Polski, często ją analizował i porównywał do losów swojego kraju i narodu. Oczywiście jest wielka sympatia, jaką darzył on nasz naród. Innym, podziwianym i stawianym jako przykład przez niego narodem, jest naród żydowski, który zachował swoją tożsamość w czasie dwóch mileniów rozproszenia po utracie państwa. Nie przewidział jednak chiński myśliciel, że zaledwie jedno pokolenie później, podziwiany przezeń naród żydowski odbuduje swoje państwo, po jakże dramatycznych chwilach swej historii.

Objaśniając zasadę narodową w swych wykładach Sun określał ją jako „tożsamość narodu państwowego”. Prze-

¹⁷ Sun Yat-sen, *Trzy zasady ludu*, tłum. A. Łobacz, Warszawa 2014, s. 127–131.

ciwstawił ją idei rodzinności i klanowości, powszechnym w Chinach, zamiast utożsamiania się z państwem, jak w narodach Zachodu. Obrazowo przedstawiał to zjawisko jako góry sypkiego piasku. Solidarność rodzinna, klanowa Chińczyków jest wielka, ale solidarność państwowa nie istnieje. To chciał zmienić. Wyjaśniał na poziomie analizy językowej te niuanse. Angielskiemu *nation*, dwuznaczeniowemu, jako naród, jak i państwo, przeciwstawił brak takiego łączącego określenia w języku chińskim, gdzie *goujia* znaczy państwo, a *minzu* naród. Proponował używanie określenia, neologizmu *guozu*, oznaczającego mniej więcej tyle co *nation* – naród-państwo¹⁸. Warto zauważyć, że ten sam problem występuje też w języku polskim. Nawet dziś, a może zwłaszcza dziś, formułowane jest pytanie, co to znaczy być Polakiem, kto nim jest, kto należy do narodu polskiego itp. Jak widać, problemy z definiowaniem pojęcia narodu są dość uniwersalne, tak czasowo, jak i geograficznie.

W swej ciekawej teorii antropologicznej Sun twierdzi, że narody powstają samorzutnie, zaś państwa poprzez przymus. Analizując pochodzenie narodów, wyróżnia on siły narodotwórcze oraz wpływające na ich charakter: więzy krwi, rozumiane jako rasa, sposób bytowania, język, religię (zwracając uwagę na jej ważną rolę, jednoczącą narody bez państwa, jak Arabów czy Żydów) oraz obyczaje i nawyki. Naród chiński utożsamia właściwie jednak z Hanami, gdyż przy 400-milionowej masie ludności Han, 10 mln innych narodowości prawie jest pomijane...W swych analizach dotyczących innych narodów czasem wykazuje się niezwykłą zdolnością przewidywania, pisząc: „od czasu wydarzeń w Rosji wojna będzie nieunikniona. Nie będzie to wojna

¹⁸ Ibidem, s. 69–73.

między odmiennymi rasami, (...) biali podzielą się i będą walczyć z białymi, żółci podzielą się i będą walczyć z żółtymi”¹⁹. Cóż za zdolność przewidywania! W innym miejscu, grzeszy naiwnością, to idealizując Rosję Radziecką, przypisując jej kierowanie się wyłącznie „słowiańskim duchem sprawiedliwości” bądź twierdząc, że Niemcy „po wojnie (...) opowiadają się za sprawiedliwością i nie odwołują się już do przemocy”²⁰. Jeśliby Sun pożyłby ze dwadzieścia lat dłużej, zmieniłby zdanie...

Niekiedy Sun nie odróżniał ziem chińskich od obcych, uważanych za wasalne, np. mówiąc o „utracie” Wietnamu, czy Birmy. A w stosunku do dawnych Chin używał terminu „subkolonia”, co oznacza status niższym niż kolonia. Wielokrotnie z podziwem oraz uznaniem odnosił się do Lenina i rewolucji październikowej. W Japonii upatrywał zaś, jakże trafnie, główne zagrożenie dla Chin, zwracając uwagę na jej militaryzację. W odbudowie potęgi państwa, ducha narodowego mają pomóc Chinom tradycyjne wartości konfucjańskie, do których Sun często się odwoływał. Trwałe chińskie wartości to lojalność wobec zwierzchników, cześć wobec rodziców, dobroć, życzliwość, zaufanie, spełnianie powinności, harmonia i pokój. Zresztą współcześnie Sun Yat-sen jest wymieniany w jednym rzędzie z Konfucjuszem (*Kongzi*) i Mencjuszem (*Mengzi*), jako najwybitniejszy myśliciel chiński. Oni jednak nie mieli okazji wdrażać w życie swych teorii, zaś Sun Yat-sen, podobnie zresztą jak Mao Zedong czy Czang Kai-szek mógł, korzystać z tej możliwości. Wykłady o zasadzie narodowej, odbudowie patriotyzmu i pozycji międzynarodowej Chin są kwintesencją myśli politycznej

¹⁹ Ibidem, s. 81.

²⁰ Ibidem, s. 82–83.

Sun Yat-sena oraz cennym dokumentem epoki, w dużym stopniu aktualnym i przywoływanym przez wielu do dzisiaj.

3.2. Zasada władzy ludu

W tej części Sun omawia pożądaný sposób sprawowania władzy przez naród. Używa do tego celu pojęcia odrębności chińskiego modelu demokracji. Republika powinna być budowana w trzech fazach: trzy lata rządów wojska, (przypomnijmy przy okazji komunizm wojenny), sześcioletni etap tworzenia samorządności lokalnej oraz docelowe wybory powszechne i ukonstytuowanie demokratycznych organów państwa. Podziwiając trójpodział władzy, Sun dodaje tu chińską specyfikę, postulując dodatkową władzę egzaminacyjną (widać przywiązanie do konfucjańskich rozwiązań o wielowiekowej tradycji) oraz władzę kontrolną, cokolwiek miałyby znaczyć. Zauważa też nowość terminu „władza ludu” czy „wolność” w Chinach, ale powołując się na Konfucjusza i Mencjusza i ich teorie rządów przy spo-koju społecznym oraz zadowoleniu ludu, dowodzi obecność takich realiów w starożytnych Chinach i w ich ideach. Píše „w Europie wolności było zbyt mało, a w Chinach zbyt wiele. Skutkiem tego jest brak umiejętności wspólnego działania”²¹. Hasła wolności i równości w Chinach są postrzegane nieco inaczej niż w Europie. Chiny, wdrażając demokrację, nie powinny kopiować wzorców z Zachodu. Przypomina to dzisiejsze argumentacje chińskich polityków. Władzę polityczną sprawuje lud za pomocą wyborów, z prawem odwołania nierzetelnych przedstawicieli, inicjatyw usta-

²¹ A. Łobacz, op.cit., s. 247.

wodawczych i referendów. Państwo posługiwać się będzie trzema kategoriami obywateli: twórcami (wynalazcy itp.), menedżerami i pracownikami²².

I po raz kolejny Sun Yat-sen wykazuje zdumiewające dalekosiężne zdolności profetyczne, pisząc: „...i tak, będziemy mogli mieć silne państwo, i stanąć w jednym szeregu z USA”²³. Nic dodać, nic ująć.

3.3. Zasada dobrobytu ludzi

W tej najkrótszej części wykładów Sun formułuje cel: wyrównanie zasobów finansowych społeczeństwa oraz stworzenie elementów wspólnej własności. Wprowadzie odżegnuje się od komunizmu czy nawet socjalizmu, ale analogie są oczywiste. W dużym stopniu wzorując się na nich, podkreśla chińską specyfikę, równe prawo własności i skromność w posługiwaniu się środkami finansowymi. Idee Marksa uważa za nieadekwatne do chińskich realiów oraz anachroniczne. Zauważa również postęp poczyniony w podziale bogactwa w społeczeństwach państw zachodnich. Socjalizm agrarny, interwencjonizm państwowy, kapitał państwowy ponad prywatnym, nacjonalizacja transportu, kopalń, ograniczenie importu to główne składniki środków państwa dobrobytu. Te rozwiązania częściowo zbieżne są z programami nie tylko pierwszych lat Rosji radzieckiej (zresztą statut Kuomintangu wzorowany był na statucie WKP(b)), ale także wczesnych państw faszystowskich, np. Włoch Mussoliniego. Sun Yat-sen pisze: „Musimy oprzeć się na realiach. (...)

²² Ibidem, s. 248–249.

²³ Ibidem, s. 249.

W Chinach wszyscy są biedni, nie ma klasy wielkich bogaczy, jest tylko powszechna bieda. (...) Tak naprawdę ten chiński kapitalista w porównaniu z kapitalistą zagranicznym jest biedakiem, a ogół ubogich to po prostu nędzarze²⁴. Ci, którzy mają okazję przekonać się naocznie jak wygląda dziś chiński kapitalista, mają dokładnie odwrotne zdanie, niż dr Sun w 1924 r. Choć pewne rzeczy pozostają niezmiennie, jak choćby to: „za wydzierżawienie jednego mu²⁵ w Szanghaju można dostać kilka tysięcy razy więcej niż za te samo mu we wsi za Szanghajem²⁶. Bardzo aktualne.

A tak Sun Yat-sen podsumowuje: „Znaczenie naszych trzech zasad ludu to rządy ludu, przez lud i dla ludu. (...) To jest świat Wielkiej Jedni, którego stworzenie było nadzieją Konfucjusza²⁷”.

4. Znaczenie i realizacja idei Sun Yat-sena po 1925 r.

4.1. Kult państwowy i ludowy Sun Yat-sena w Republice Chińskiej

W Republice Chińskiej zmarły i pochowany w ogromnym mauzoleum w Nankinie Sun Yat-sen szybko przekształcił się, jak pisze Lyon Sharman, w swoistego bożka i niekoronowanego króla²⁸. Pojawiły się wszędzie jego portrety. Wszyscy zaczęli się do niego przyznawać i nawiązywać, tak

²⁴ Sun Yat-sen, op.cit., s. 282.

²⁵ Tradycyjna jednostka miary powierzchni, stosowana do dziś w Chinach, ok. 600 m².

²⁶ Sun Yat-sen, op.cit., s. 283.

²⁷ Ibidem, s. 286.

²⁸ J. Polit, *Zagadka Sun Yatsena*, „Arcana” 2005, nr 6.

Kuomintang z nowym liderem, Czang Kai-Szekiem, szwagrem zmarłego, jak Komunistyczna Partia Chin z samym Przewodniczącym Mao. Kuomintang stopniowo wynosił Sun Yat-sena do rangi symbolu narodu i partii.

Trzy zasady ludu zyskały status równy konstytucji, ustalono kilka świąt dorocznych oraz szczególne święto, warte osobnego omówienia. Typowymi na świecie świętami są rocznice, ale niekiedy pojawia się potrzeba lub wola ludu albo władzy, by świętować coś częściej. Chińczycy potrafią podejść do wszystkiego z prawdziwym zapałem, bowiem od 1929 r. w Chinach decyzją Kuomintangu ustanowiono święto pod dużo wyjaśniającą nazwą Cotygodniowe Upamiętnienie. Poniedziałkowe uroczystości, organizowane co tydzień rankiem, polegały na m.in. staniu na baczność, czytaniu ostatniej woli Suna, kontemplacji jego portretu, mowy i zakończenia godzinnej ceremonii. Władze wymuszały masowe uczestnictwo w takich uroczystościach. Organizowano publiczne przysięgi na wierność ideom Suna. Od 1932 r. nie można było uzyskać obywatelstwa bez złożenia takiej przysięgi. Duża część szkół publicznych uzyskała nowego patrona, oczywiście tego samego – Sun Yat-sena... Pisano książki, tworzone dramaty, filmy, budowano parki ku czci zmarłego bohatera (chiń. *Zhongshan Gongyuan*), istniejące do dzisiaj. Nawet kult Mao Zedonga nie osiągnął nigdy takiej skali, jak kult Sun Yat-sena. Co ciekawe, lud chętnie podchwycił państwowy kult, oddawał cześć i używał portretów jako symbolu podczas protestów i manifestacji. Nacjonalizm ludu miał wiele twarzy. Gdy podczas wojny stawiano w parkach figurę Wang Jingwei – zdrajcy kolaborującego z Japończykami, klęczącego w skrusze przed statuą Sun Yat-sena, „przechodnie, zobaczywszy obmierzły wizerunek zdrajcy, pluli na niego, bili bambusowymi kijami i oddawali

mocz na figurę”²⁹. Posągi zostały wkrótce usunięte ze względu na zagrożenie dla zdrowia publicznego. Lud wyrażał swą złość w niecywilizowany sposób, ale był to ich autentyczny odruch narodowych uczuć³⁰.

Z czasem lud chiński ubóstwił myśliciela, jego portrety zawisły w świątyniach, stwierdzono, że był wcieleniem Buddy. W świątyniach wisiały napisy: „Tę świątynię poświęcono Prezesowi (...). Wszyscy mnisi w tej świątyni przysięgają bronić portretu Prezesa”³¹.

Nie jest to jedyny przypadek ubóstwienia przywódcy, zwłaszcza zmarłego, przez lud Dalekiego Wschodu i widać, że jest to w dużym stopniu spontaniczny odruch, typowy dla tej kultury. Kuomintang zbudował w ten sposób pomost między historią państwową a codziennym światem prostych Chińczyków.

4.2. Pamięć o Sun Yat-senie w ChRL

Przywódcy ChRL od samego początku uważali się i dalej uważają za godnych kontynuatorów idei Sun Yat-sena. W rewolucji Xinhai brał udział późniejszy marszałek Chin Ludowych, bohater narodowy Zhu De, a sam Mao Zedong

²⁹ Hu Junqu, *A Whole Story about the Kneeling Statues of Wang Chng-wei the Traitor in Lezhi County*, [w:] *The Cultural and Historical documents of Lezhi County*, t. 1, Sichuan 1985.

³⁰ Pragnę wspomnieć analogiczną sytuację, gdy w latach 90. byłem świadkiem zbiorowego plucia na popiersie Pol Pota przez zwiedzających w Phnom Penh przerażające więzienie-muzeum z czasów Czerwonych Khmerów mieszkańców Kambodży. Po obejrzeniu całości szokującej ekspozycji można nabrać pewnego zrozumienia dla takiego emocjonalnego zachowania.

³¹ Chen Yunqian, *Sun Yat-sen jako symbol w pamięci klas niższych we współczesnych Chinach*, „Azja-Pacyfik” 2011, nr 14, s. 65.

i Zhou Enlai znali osobiście założyciela Kuomintangu. Do dziś zorganizowano w ChRL dwanaście rocznic rewolucji Xinhai i cztery rocznice urodzin lub śmierci Sun Yat-sena. Skala obchodów zależała od sytuacji, i tak np. w czasach rewolucji kulturalnej w 1971 r. pominięto czterdziestą rocznicę rewolucji Xinhai, choć w latach 1951 i 1961 świętowano ją uroczystie. W 1955 r. obchodzono trzydziestą rocznicę śmierci Suna, w 1956 r. dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin. W setną rocznicę urodzin, w 1966 r., przy udziale wdowy, Song Qingling, premier Zhou Enlai powiedział: „Wspominając dziś pana Sun Zhongshana, powinniśmy pamiętać, aby zawsze niezłomnie kroczyć drogą Przewodniczącego Mao, naszego nauczyciela, naszego wielkiego wodza i wielkiego sternika...”³².

Wydarzenia te oglądał na żywo pracujący w ambasadzie polskiej w Pekinie prof. Jan Rowiński. W latach 1981 oraz 1991 kolejne równe rocznice rewolucji przynosiły coraz więcej odwołań do dorobku Sun Yat-sena.

Podczas obchodów w 2001 r. Przewodniczący ChRL Jiang Zemin powiedział m.in.: „Dr Sun Zhongshan to wielka historyczna postać z pierwszego szeregu herosów swej epoki, wielki patriota, wielki chorąży chińskiej rewolucji demokratycznej, której wiernym kontynuatorem są komuniści chińscy [...]”³³. Kolejny Przewodniczący ChRL, Hu Jintao, miał okazję powiedzieć w 2005 r. na uroczystościach 140. rocznicy urodzin Suna, że Sun Zhongshan był tym, który przed stu laty jako pierwszy wezwał do odrodzenia Chin³⁴.

³² Agencja Xinhua, 13.12.1966.

³³ J. Rowiński, *Obchody rocznic rewolucji Xinhai w CHRL*, „Azja-Pacyfik” 2011, nr 14, s. 264–265.

³⁴ Ibidem.

Jak słusznie zauważa prof. Jan Rowiński, przywódcy ludowych Chin zawsze traktowali obalenie cesarstwa i utworzenie republiki za jeden z najistotniejszych etapów odrodzenia narodowego Chin i uważali się za kontynuatorów dzieła Sun Yat-sena³⁵.

Podsumowanie

Każdy naród w swej historii ma okresy świetności i upadku. Takich czasów doświadczył zarówno naród polski, jak i naród chiński, wraz z jego całą złożonością etniczną.

Gdy naród tracił niepodległy byt państwowy, stawał przed zagrożeniem nie tylko upadku cywilizacyjnego, ale i utraty tożsamości narodowej oraz podmiotowości politycznej. Mimo odmiennych doświadczeń historycznych, tak Polska, jak i Chiny przetrwały ciężkie czasy rozbiorów, quasi-kolonialnej eksploatacji, poniżenia oraz wyzysku. W tym przetrwaniu i w przywróceniu wolności wielką rolę odegrały wybitne osobistości świata polityki.

W roku stulecia odzyskania niepodległości, gdy z wdzięcznością wspominamy postaci tych, którzy zasłużyli się dla przywrócenia niepodległości naszego kraju, marszałka Piłsudskiego, Ignacego Daszyńskiego, Romana Dmowskiego, Ignacego Paderewskiego i innych, miejmy na uwadze drobną posturą, ale wielką intelektem i duchem postać dr. Sun Yat-sena, Zhongshana, który poświęcił całe życie walce o wolność, odrodzenie i niepodległość najliczniejszego narodu świata, tak ciężko doświadczanego niejednokrotnie przez historię.

³⁵ Ibidem.

Cieszyć powinien nas fakt, że losy naszego narodu i państwa mogły stanowić dla tego wybitnego męża stanu materiał do analiz, a studiował on je ze szczerą życzliwością.

Bibliografia

- Bergère M.-C., *Sun Yat-sen*, Paris 1994.
- Chen Yungian, *Sun Yat-Sen jako symbol w pamięci politycznej klas niższych we współczesnych Chinach*, [w:] *Azja – Pacyfik. Społeczeństwo, polityka, gospodarka*, tłum. W. Góralczyk, G. Szuba, t. 14, Toruń–Warszawa 2011.
- Gawlikowski K., *O miejscu Sun Yat-sena w historii Chin*, [w:] *Sun Yat-sen, Trzy zasady ludu*, tłum. A. Łobacz, Warszawa 2004.
- Góralczyk B., *Sun Yat-sen. Misjonarz rewolucji*, Warszawa 2013.
- Herrfahrdt H., *Sun Yatsen. Der Vater des neuen China*, Hamburg 1948.
- Hu Junqu, *A Whole Story about the Kneeling Statues of Wang Chng-wei the Traitor in Lezhi County*, [w:] *The Cultural and Historical documents of Lezhi County*, t. 1, Sichuan 1985.
- Jasiecki K., *Dlaczego warto czytać Sun Yat-sena? Pożytki z lektury prac „duchowego ojca” nowożytnych Chin*, „Kultura i Społeczeństwo” 2015, nr 4.
- Ławacz M., *Sun Yat-sen – życie i działalność*, [w:] *Sun Yat-sen, Trzy zasady ludu*, tłum. A. Łobacz, Warszawa 2004.
- Matveeva G.S., *Otec republiki. Povest' o Sun'-Yat-Sene*, Moskwa 1975.
- Mantici G., *Chronologia della vita del dr. Sun Yat-Sen*, [w:] *Atti del Convegno Nazionale Commemorativo di 50° an-*

- niversario della morte del Dr. Sun Yat-sen*, „Cina” 1975, No. 12.
- Pang Kuang-che, *Sun Yat-Sen i jego analiza międzynarodowej pozycji Chin*, tłum. W. Cieciora, „Azja-Pacyfik. Społeczeństwo, polityka, gospodarka” 2011, t. 14.
- Polit J., *Zagadka Sun Yat-Sena*, „Arcana” 2005, nr 6.
- Rowiński J., *Obchody rocznic rewolucji Xinhai w CHRL*, „Azja-Pacyfik. Społeczeństwo – Polityka – Gospodarka” 2011, t. 14.
- Su Qing, *A Lost fair Lady: My Family*, [w:] *Collection of Su Qing Novels*, Nanjing 1996.
- Wei J.L., Myers R.H., Gillin D.G., *Prescriptions for saving China: selected writings of Sun Yat-sen*, Stanford 1994.
- Sun Yat-sen, *Trzy zasady ludu*, tłum. A. Łobacz, Warszawa 2004.
- Wong J.Y., *The Origins of an Heroic Image: SunYat Sen in London, 1896–1987*, Hongkong 1986.
- Wróbel J., *Chipolbrok. Z dziejów polsko-chińskiego sojuszu morskiego 1950–1957*, Łódź 2016.
- Yermashev I., *Sun’ Yat-Sen. Zhizn’ zamyechatel’nih l’yudei*, Moskva 1964.
- Young E., *Politics in the Aftermath of Revolution*, [w:] *The Cambridge History of China: Republican China 1912–1949*, cz. 1, red. J.K. Fairbank, Cambridge 1983.

Abstrakt

Postać Sun Yat-sena, jego droga życiowa i wpływ na historię Chin stanowi przykład możliwości odegrania istotnej roli przez jednostkę w historii całego narodu czy państwa. Autor, poprzez analizę dziejów życia chińskiego męża stanu, stara się wykazać czy i w jaki sposób Sun Yat-en osiągnął zamierzony cel, budowę niepodległych, nowo-

czesnych i dostatnich Chin. Poddaje analizie myśl polityczną Sun Yat-sena zawartą przede wszystkim w jego najważniejszej pracy *Trzy zasady ludu*. Kolejnym elementem artykułu jest poszukiwanie cech wspólnych sytuacji Chin w przededniu rewolucji Xinhai, będących państwem o charakterze quasi-kolonii, chińskich dążeń do niepodległości oraz sytuacji ówczesnej Polski, budującej swą niepodległość. Autor sugeruje, że szczególna rola Sun Yat-sena nie posiada odpowiednika w historii Polski ówczesnych lat, gdyż łączył on cechy i role wielu ojców polskiej niepodległości. Losy państwa i narodu polskiego, który postrzegał z przychylnością, stanowiły dla Sun Yat-sena materiał do analiz i wniosków. Autor wskazuje te zaskakujące związki jako element podobieństwa dziejów obu narodów. Wnioski te mogą być pomocne w lepszym rozumieniu wrażliwości historycznej Chińczyków oraz przyczyn tradycyjnie pozytywnego stosunku obywateli ChRL do Polaków i Polski. Artykuł przybliży postać i myśl polityczną twórcy chińskiej niepodległości oraz wyjaśnia przyczyny jego nieślabnącej popularności w Chinach i na świecie.

Słowa kluczowe: Sun Yat-sen, Chiny, rewolucja Xinhai, współczesna historia, niepodległość, trzy zasady ludu

Abstract

The figure of Sun Yat-sen, history of his life, political thought, and his influence on Chinese history is an example of how an individual can play a significant role in the history of an entire nation or state. The author, by analyzing the history of the life of a Chinese statesman, tries to show whether and how Sun Yat-sen achieved the intended goal of building an independent, modern and prosperous China. He analyzes the political thought of Sun Yat-sen contained primarily in his most important work, „The Three Principles of the People”. Another element of the article is the search for common features of China’s situation on the eve of the Xinhai Revolution, which was a state of a quasi-colony, Chinese aspirations for independence, and the situation of Poland building its independence in the same time. The author suggests that the special role of Sun Yat-sen has no counterpart in the history of Poland of that time, as he combined the features and roles of many fathers of Polish independence. The fate of the Polish state and nation, which he favorably perceived, was

material for Sun Yat-sen for analyzes and conclusions. The author points to these surprising relationships as an element of of similarity of the history of both nations. These conclusions may be helpful in better understanding the historical sensitivity of the Chinese and the reasons for the traditionally positive attitude of Chinese citizens towards Poles and Poland. The article introduces the figure and political thought of the founder of Chinese independence and explains the reasons for his continued popularity in China and in the world.

Keywords: Sun Yat-sen, China, Xinhai Revolution, modern history, independence, Three Principles of the People

Adam Paweł Olechowski

Wyższa Szkoła Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji
Społecznej w Chelmie

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4331-8428>

Siły Bezpieczeństwa Wewnętrznego Chińskiej Republiki Ludowej

Wraz z objęciem w 2013 r. stanowiska Przewodniczącego ChRL przez Xi Jinpinga Chiny wkroczyły w okres olbrzymich reform, których strategicznym celem jest zapewnienie temu państwu pozycji światowego lidera. Wśród rozlicznych, wdrażanych przez chińskie kierownictwo państwowe reform poczesne miejsce zajmuje reforma systemu bezpieczeństwa narodowego, które jest przy tym rozumiane w sposób szeroki i nie odnosi się tylko do kwestii funkcjonowania państwa w turbulentnym środowisku międzynarodowym. Zakrojone na dużą skalę reformy modernizacyjne objęły więc nie tylko armię, lecz także struktury odpowiedzialne za bezpieczeństwo wewnętrzne. Już 12 listopada 2013 r., a więc przeszło pół roku od objęcia stanowiska przez Xi Jinpinga, na trzeciej sesji plenarnej KC KPCh XVIII Kadencji zdecydowano o utworzeniu Centralnej Rady Bezpieczeństwa Narodowego (CRBN), która miała odpowiadać za wojsko, bezpieczeństwo publiczne, dyplomację i wywiad¹. Pierwsze posiedzenie CRBN odbyło się jednak dopiero 15 kwietnia 2014 r. Przewodniczył mu sekretarz generalny KC KPCh, Xi Jinping, który został też powołany na przewodniczącego CRBN. W swo-

¹ J. Wuthnow, *China's Other Army: The People's Armed Police in an Era of Reform*, Washington, D.C., kwiecień 2019, s. 9.

im inauguracyjnym wystąpieniu podkreślił on, iż potrzebne jest kompleksowe podejście do bezpieczeństwa narodowego, co oznacza równorzędne traktowanie problemów bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego².

Idea utworzenia w Chinach organu odpowiedzialnego za bezpieczeństwo i obronę państwa nie jest nowa. Pojawiła się ona bowiem już w 1997 r. po wizycie Przewodniczącego ChRL Jiang Zemina w USA, podczas której zapoznał się on z funkcjonowaniem amerykańskiej Rady Bezpieczeństwa Narodowego (RBN)³. Sfinalizować tę ideę udało się jednak dopiero z chwilą objęcia władzy przez Xi Jnpinga. W przeciwieństwie do amerykańskiej RBN chińska CRBN nie jest jednak instytucją rządową, lecz agencją decyzyjno-koordynacyjną Komitetu Centralnego KPCh.

Podstawowym celem CRBN jest inicjowanie kompleksowych i głębokich reform w zakresie bezpieczeństwa narodowego, które zapewnią sukces trwających chińskich reform gospodarczych, politycznych i społecznych. Oprócz tego CRBN ma na celu stworzenie jednolitego systemu bezpieczeństwa narodowego. W związku z tym do ważnych zadań tej struktury należy koordynacja pracy wszystkich odpowiedzialnych za szeroko rozumiane bezpieczeństwo państwa departamentów partii, rządu, m.in. Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego oraz Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwa, wojska i społeczeństwa, a także zarządzanie kryzysowe oraz zarządzanie ryzykiem w przypadku wystąpienia poważnych zagrożeń dla bezpieczeństwa Chin, zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i międzynarodowym⁴.

² Xi Jinping, *Zarządzanie Chinami I*, Toruń 2019, s. 249.

³ carnegietsinghua.org/2015/07/09/zh-pub-60649 [dostęp: 6.10.2020].

⁴ Ibidem.

W układzie prawnym bardzo ważnym dla funkcjonowania nie tylko systemu bezpieczeństwa wewnętrznego, lecz w ogóle całego systemu bezpieczeństwa narodowego ChRL jest przyjęta przez Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych (OZPL) w dniu 1 lipca 2015 r. ustawa o Bezpieczeństwie Narodowym. Zgodnie z nią pojęcie bezpieczeństwa nie ogranicza się tylko do spraw obronności, lecz zostaje rozciągnięte także na sprawy związane z polityką, gospodarką, finansami, cyberprzestrzenią, surowcami naturalnymi, ekologią i kulturą. Ustawa uregulowała też formalny podział odpowiedzialności pomiędzy poszczególnymi organami państwa oraz określa mechanizm funkcjonowania systemu bezpieczeństwa państwa⁵. Mocą tej ustawy główna odpowiedzialność za bezpieczeństwo wewnętrzne państwa spoczywa na Sądach Ludowych, Prokuraturze Ludowej, Ministerstwie Bezpieczeństwa Państwowego ChRL (Guoanbu) i Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego (Gonganbu)⁶.

W systemie tych instytucji Sądy Ludowe są odpowiedzialne za wydawanie zgodnych z obowiązującym prawem wyroków, zaś Prokuratura Ludowa sprawuje nadzór prokuratorski nad postępowaniami zmierzającymi do ukarania sprawców przestępstw godzących w bezpieczeństwo narodowe Chin. Interesującym może być fakt, iż zarówno Ministerstwo Sprawiedliwości ChRL, jak i Najwyższy Sąd Ludowy ChRL (NSL) oraz Najwyższa Prokuratura Ludowa ChRL (NPL) posiadają własne struktury policyjne. Ministerstwu

⁵ M. Kaczmarek, *Chiny przyjmują nowe prawo o bezpieczeństwie narodowym*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy [dostęp: 12.05.2019]

⁶ A.J. Mancurow, *Sistiem obiesieczienija wnutriennej bezopasnosti Kitajskoj Narodnoj Respubliki*, s. 42, cyberleninka.ru/article/n/sistema-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-kitayskoy-narodnoy-republiki-administrativno-pravovoy-aspekt [dostęp: 5.10.2020].

Sprawiedliwości podlegają Więzienna Policja Ludowa, czyli inaczej Straż Więzienna oraz Ludowa Policja Administracji Reedukacji Poprzez Pracę, która jest odpowiedzialna za reedukację poprzez pracę osób o małych wyrokach, a także prowadzenie ośrodków odwykowych dla narkomanów⁷.

Najwyższy Sąd Ludowy ChRL zarządza i kieruje policją sądową Sądu Ludowego. Struktura ta realizuje przede wszystkim zadania komornicze, ale oprócz tego pomaga ona w prowadzeniu dochodzeń, zbieraniu dowodów oraz wykonywaniu wyroków.

Szczególne miejsce w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego ChRL zajmuje Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego ChRL. Generalnie w świecie kojarzy się ono z działaniami chińskiego wywiadu, jednak do jego najważniejszych zadań należy również działalność kontrwywiadowcza oraz zwalczanie wewnętrznych organizacji terrorystycznych, a także ruchów ekstremistycznych i separatystycznych. W strukturach ministerstwa za realizację tych zadań odpowiadają zajmujące się kontrwywiadem Zarządy 7 (prowadzenie kontrwywiadu ofensywnego za granicami ChRL), 8 (prowadzenie kontrwywiadu na terenie kraju) oraz Zarząd 9, który zajmuje się zwalczaniem terroryzmu i działalności antypaństwowej. W 2016 r. w strukturach MBP ChRL utworzona została specjalna Agencja Kontrwywiadu⁸. Działania kontrwywiadowcze prowadzone są w oparciu o przyjętą na 11 Posiedzeniu Stałego Komitetu OZPL w dniu 1 listopada

⁷ *China: structure of the public security police; whether witness protection programs exist for those fearing organized crime groups*, na www.refworld.org/docid/54648cbd4.html [dostęp: 6.05.2020].

⁸ *Ministerstwo gosudarstwiennoj bezopasnosti KNR*, na specsluzhby-all.ru/china/mgb-china [dostęp: 12.05.2020].

2014 r. ustawę „O kontrwywiadzie”⁹. Zgodnie z tą ustawą organy chińskiego kontrwywiadu mają prawo zażądać, zarówno od organizacji, jak i osób prywatnych zaprzestania działalności mogącej stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. W przypadku zignorowania ich polecenia mogą one skonfiskować cały majątek danej organizacji lub osoby prywatnej¹⁰.

Organem powołanym *stricte* do zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego jest podległe Radzie Państwa ChRL Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego ChRL (MBPubl). Występujące w nazwie niezbyt popularne w Polsce pojęcie bezpieczeństwo publiczne rozumieć należy jako nienaruszalność wszystkich norm prawa publicznego, subiektywnych praw (życia, zdrowia, wolności, godności i majątku) i dóbr prawnych osób, urządzeń i instytucji państwa oraz innych organów władzy. Pomiedzy pojęciami bezpieczeństwa publicznego i bezpieczeństwa wewnętrznego brak jest jednoznacznych oraz powszechnie uznanych rozróżnień definicyjnych¹¹.

Istniejące od października 1949 r. ministerstwo przez cały okres swojego funkcjonowania podlegało licznym restrykturyzacji i reformom dostosowującym go do nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego Chin¹². W ich wyniku MBPubl. podporządkowane zostały struktury odpo-

⁹ A.J. Mancurow, op.cit., s. 44.

¹⁰ *W Kitaje priniat zakon o kontrrazwiedkie*, tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1547336 [dostęp: 12.05.2020].

¹¹ M. Lisiecki, *Zarządzanie bezpieczeństwem publicznym*, Warszawa 2011, s. 35.

¹² Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego ChRL zostało utworzone w październiku 1949 r. na mocy art. 18 ustawy organizacyjnej Centralnego Rządu Ludowego Chińskiej Republiki Ludowej jako Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego Centralnego Rządu Ludowego Chińskiej Republiki Ludowej. Swoją obecną nazwę zyskało ono dopiero we wrześniu 1954 r. Zob. globalcn.biz/catalog/id/23 [dostęp: 14.05.2020].

wiedzialne, m.in. za bezpieczeństwo i ochronę kolei, lotnictwa cywilnego, a nawet uniwersytetów oraz szkół wyższych. Szczególnie głębokie i poważne reformy zapoczątkowane zostały jednak dopiero w 2017 r. W grudniu tego roku na mocy decyzji Komitetu Centralnego KPCh MBPubl. przekazało w bezpośrednie podporządkowanie Centralnej Komisji Wojskowej (CKW) swoją najsilniejszą formację paramilitarną – Uzbrojoną Policję Ludową. W marcu następnego roku spod władzy MBPubl. ubyła do Ministerstwa Zarządzania Kryzysowego ChRL straż pożarna. Ważnym przedsięwzięciem było także utworzenie w strukturach MBPubl., w marcu 2018 r., odpowiedzialnej za kontrolę ruchu granicznego i ochronę granic Krajowej Administracji Migracyjnej, której w listopadzie 2018 r. podporządkowano zawodową straż graniczną (Inspekcję Graniczną). W tym samym, 2018 r., KC KPCh i Rada Państwa powierzyły MBPubl. obowiązki związane z ochroną lasów państwowych, przemysłu i transportu, zaś w lutym 2019 r. na mocy decyzji tych samych organów utworzono w MBPubl. Biuro Śledcze ds. Przestępstw Żywnościowych i Narkotykowych, tzw. VII Biuro¹³. Ogólnie w strukturach MBPubl. obecnie znajduje się ponad dwadzieścia biur i komisji, w tym m.in. II Biuro Zwalczania Przestępczości Gospodarczej, IV Biuro ds. Wyznań i Kultów, VI Biuro Zwalczania Terroryzmu oraz XI Biuro ds. Bezpieczeństwa Cybernetycznego. Oprócz tego ściśle związane z ministerstwem są takie instytucje, jak: Biuro Bezpieczeństwa Publicznego Żeglugi Rzeki Jangcy, Centrum Badań i Rozwoju Technologii Sieciowych MBPubl., Pierwszy i Trzeci Instytut Badawczy MBPubl., Centrum Informacji o Przestępczości, a także Biuro Wydawnictw Masowych MBPubl. (Wydawnic-

¹³ Ibidem.

two Ludowe) oraz Centrum Kultury Filmowej i Telewizyjnej „Złota Tarcza”. Te dwie ostatnie instytucje są odpowiedzialne za propagowanie w społeczeństwie osiągnięć MBPubl. w zwalczaniu przestępczości oraz pozytywnego wizerunku podległych ministerstwu funkcjonariuszy. Wydawnictwo Ludowe oprócz fachowych książek z zakresu bezpieczeństwa publicznego, kryminologii, prawa i nauk społecznych wydaje także popularne w Chinach kryminały i powieści sensacyjne. W wytwórni filmowej „Złota Tarcza” powstają zaś filmy fabularne i popularne seriale telewizyjne prezentujące pozytywny wizerunek sprawnej i nowoczesnej policji chińskiej, m.in. bijący rekordy popularności w chińskich kinach film „Operacja Mekong” czy równie popularny serial telewizyjny „Policyjne kwiaty i policyjne psy”¹⁴.

W gestii MBPul. ChRL znajduje się także rozbudowany system szkolnictwa policyjnego. Ministerstwu podlega m.in. aż pięć wyższych uczelni kształcących kadry dla służb bezpieczeństwa wewnętrznego. Najważniejszą z nich jest niewątpliwie znajdujący się w Pekinie Chiński Ludowy Uniwersytet Bezpieczeństwa Publicznego. Ta istniejąca od 1948 r. uczelnia kształci kadry policyjne na wszystkich szczeblach nauczania wyższego od licencjatu po studia doktoranckie w takich specjalnościach, jak np. służba dochodzeniowo-sledcza, bezpieczeństwo publiczne, inżynieria bezpieczeństwa czy inżynieria i zarządzanie ruchem drogowym. Na niwie naukowej uczelnia współpracuje z podobnymi placówkami naukowymi z USA, Rosji i Europy Zachodniej¹⁵. Kolejną ważną uczelnią szkolącą kadry bezpieczeństwa publicznego jest Uniwersytet Chińskiej Policji Ludowej

¹⁴ ns.ccdy.cn/guancha/201712/t20171202_1365771.htm [dostęp: 14.05.2020].

¹⁵ www.ppsuc.edu.cn/info [dostęp: 15.05.2020].

(UCPL). Uczelnia ta została utworzona w 1981 r. jako szkoła oficerska Uzbrowonej Policji Ludowej (UPL). W ramach prowadzonej przez Przewodniczącego Xi Jinpinga reformy chińskiego systemu bezpieczeństwa narodowego została ona jednak przeniesiona, już pod obecną nazwą, ze szkolnictwa wojskowego w podporządkowanie MBPubl. UCPL kształci nie tylko oficerów policji, lecz także kadry dla potrzeb Straży Granicznej i ONZ-owskich misji policyjnych. Oprócz tych dwóch uczelni MBPubl. podlegają także: Chińska Akademia Policji Kryminalnej, Akademia Policji Kolejowej oraz Akademia Policji Leśnej w Nankinie. Generalnie do szkolenia policji przywiązuje się w Chinach bardzo dużą wagę. Szacuje się, iż na wszystkich szczeblach nauczania i na wszelkiego rodzaju kursach specjalistycznych w podległych MBPubl. instytucjach szkoleniowych może być szkolonych nawet do pół miliona osób. Funkcjonuje też sporo programów przygotowawczych dla przyszłych kadr policyjnych¹⁶.

W układzie terytorialnym MBPul. podlegają biura i departamenty bezpieczeństwa publicznego wydzielonych miast, prowincji i regionów autonomicznych Chin. Biura Bezpieczeństwa Publicznego funkcjonują w czterech miastach wydzielonych, tj. w Pekinie, Szanghaju, Tianjin i Chongqingu. W prowincjach i regionach autonomicznych działają zaś Departamenty Bezpieczeństwa Publicznego. Specyficzny jest przy tym zamieszkały przez mniejszość ujgurską Region Autonomiczny Sinciang, w którym oprócz prowincjonalnego departamentu funkcjonuje także Biuro Bezpieczeństwa Publicznego dyslokowanego tam chińskiego Korpusu Produkcyjno-Konstruktorskiego (Bingtuan)¹⁷.

¹⁶ E. Katyszew, *Kitaj: policja odpowiada za wszystko*, oficery.ru/security/3074 [dostęp: 4.02.2020].

¹⁷ Korpus Produkcyjno-Konstruktorski (Bingtuan) – zorganizowana

Usprawnieniu pracy i współdziałania tych biur, departamentów oraz podległych im palcówek służy specjalny system teleinformatyczny „Złota Tarcza”. Zaznaczyć też trzeba, iż terenowe struktury bezpieczeństwa publicznego podlegają zarówno wyższym organom policyjnym, jak i lokalnym władzom politycznym¹⁸.

Główną siłą wykonawczą w zakresie egzekwowania prawa jest Policja Ludowa ChRL. Zgodnie z obowiązującą ustawą o Policji Ludowej ChRL (przyjęta w 1995 r., zmodyfikowana w 2012 r.) pod pojęciem policji ludowej należy rozumieć nie tylko policję ludową organów bezpieczeństwa publicznego, lecz również wspomniane już w niniejszym tekście takie struktury policyjne, jak: policja organów bezpieczeństwa narodowego (podlega pod MBP ChRL), więzień, organów zarządzających kształceniem i resocjalizacją pracy oraz policja sądowa sądów ludowych i prokuratur ludowych¹⁹. Spośród nich MBPul. podlega tylko licząca ok. 1,9 mln funkcjonariuszy policja bezpieczeństwa publicznego (pbpubl.), w której skład wchodzi 19 różnego rodzaju formacji i służb policyjnych. Istnienie tylu różnych służb o zbliżonych kompetencjach jest w niektórych przypadkach uwarunkowane wielowiekową chińską tradycją państwową. Przykładem może być sięgająca swymi korzeniami czasów dynastii Qing Policja Patrolowa, której kompetencje są zbliżone do kompetencji Policji Bezpieczeństwa (wg polskiej terminologii Policji prewencji) i częściowo Policji Drogowej. W przypadku Policji

z Chińczyków Han na wzór wojskowy, w 1954 r., w celu ochrony i zagospodarowania obszarów pogranicznych w prowincji Sinciang struktura biurokratyczno-przemysłowa. Zob. Yajun Bao, *The Xinjiang Production and Construction Corps An Insider's Perspective*, Oxford 2018, s. 1.

¹⁸ E. Katyszew, op.cit.

¹⁹ Ustawa o Policji Ludowej Chińskiej Republiki Ludowej, rozdz. I, art. 2, www.lawinfochina.com [dostęp: 4.02.2020].

Patrolowej istotnym jest fakt, iż o utworzeniu jej jednostek nie decyduje MBPul. ChRL, a lokalne władze bezpieczeństwa²⁰.

Oprócz MBPul. ppubl. podlega także miejscowym władzom politycznym. Jest to tzw. „system podwójnego przywództwa”²¹. W systemie tym MBPul. odpowiada za koordynację działania wszystkich sił policyjnych, a także przygotowanie i przyjęcie dotyczących ich aktów normatywnych. Miejscowe organy władzy państwowej odpowiadają zaś za sformułowanie ogólnych wytycznych dotyczących bezpieczeństwa publicznego, a także za finansowanie działania ppubl. i odpowiedni dobór kadr do służby policyjnej²².

Zgodnie ze wspomnianą już ustawą o Policji Ludowej ChRL głównym zadaniem sił policyjnych jest ochrona bezpieczeństwa państwa, utrzymanie porządku publicznego, ochrona bezpieczeństwa osobistego i wolności obywateli oraz ich własności prawnej, ochrona mienia publicznego oraz zapobieganie, zatrzymywanie i karanie osób prowadzących nielegalną i przestępczą działalność²³. Oprócz tego zadaniem ppubl. jest m.in.: zwalczanie terroryzmu, kierowanie ruchem drogowym, rejestracja obywateli oraz nadzór nad sprawami imigracyjnymi, pobytem i podróżami obcokrajowców po Chinach, ochrona granic, ochrona ważnych osób i obiektów, zarządzanie marszami i demonstracjami, nadzór nad bezpieczeństwem sieci teleinformatycznych oraz wykonywanie innych zadań, określonych przez przepisy ustawodawcze i wykonawcze.

²⁰ W.I. Wnukow, D.W. Kajrgalijew, *Organizacja i upaństwowienie służebno-jednostek działalności policji w Chinach*, <https://eurasia.law.ru> [dostęp: 4.02.2020].

²¹ *China: structure of the public security police*, op.cit.

²² W.I. Wnukow, D.W. Kajrgalijew, op.cit.

²³ Ustawa o Policji Ludowej Chińskiej Republiki Ludowej, op.cit.

Jedną z najważniejszych, wchodzących w skład ppubl. formacji policyjnych jest policja kryminalna. Jej podstawowym zadaniem jest zwalczanie przestępczości kryminalnej i prowadzenie działań operacyjnych mających na celu nie tylko wykrycie, lecz również zapobieganie przestępstwom kryminalnym. Organizacyjnie podlega ona pod Biuro Dochodzeń Karnych, tzw. V Biuro, MBPubl ChRL. Inną ważną formacją ppubl. jest policja drogowa. Oprócz typowych dla wszystkich policji drogowych zadań związanych z bezpieczeństwem ruchu drogowego realizuje ona także zadania związane z oceną sprawności technicznej pojazdów, wydawaniem praw jazdy i oceną pracy kierowców. Jej funkcjonariusze uczestniczą także w planowaniu budownictwa miejskiego pod kątem bezpieczeństwa ruchu²⁴.

Specyficzną dla Chin podległą ppubl. służbą policyjną jest policja bezpieczeństwa sieci komputerowych. Organizacyjnie podlega ona pod odpowiedzialne za cyberbezpieczeństwo XI Biuro MBPul. ChRL. Jej podstawowym zadaniem jest zwalczanie cyberprzestępczości i ochrona chińskich systemów teleinformatycznych. Oprócz tego zajmuje się ona jednak także kontrolą przepływu informacji w sieciach komputerowych, a swoje działania prowadzi zgodnie z przyjętą przez OZPL w listopadzie 2016 r. ustawę o cyberbezpieczeństwie²⁵.

Oprócz wymienionych służb policyjnych w skład ppubl. wchodzi także tropiąca przestępstwa gospodarcze po-

licja gospodarcza, policja antynarkotykowa, zarządzająca aresztami śledczymi policja więzienna oraz specjalna służ-

²⁴ baike.baidu.com/item/交通警察/22724 [dostęp: 6.02.2020].

²⁵ J. Wagner, *China's Cybersecurity Law: What You Need to Know*, „The Diplomat”, thediplomat.com/ [dostęp: 6.02.2020].

ba odpowiedzialna za bezpieczeństwo żywnościowe i farmaceutyczne. Do wyspecjalizowanych jednostek pbpubl. zaliczyć także trzeba policję kolejową, policję celną, policję bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego oraz policję bezpieczeństwa żegluga morskiej.

Najwyższe miejsce w hierarchii policyjnych jednostek pbpubl. zajmują niewątpliwie jednostki antyterrorystyczne. Jednostki takie znajdują się przy departamentach i biurach bezpieczeństwa publicznego wszystkich prowincji, miast wydzielonych i regionów autonomicznych Chin. Najsłynniejszą i, w ocenie ekspertów, najlepszą spośród nich jest utworzona w 2005 r. Pekńska Policja Specjalna znana na Zachodzie jako China SWAT. Ta licząca ok. 970 funkcjonariuszy jednostka podlega pod pekińskie Biuro Bezpieczeństwa Publicznego. W jej skład wchodzi pododdziały powietrznoszturmowe, tzw. „latające tygrysy”, pododdział nurków bojowych oraz specjalny kobiecy pododdział antyterrorystyczny. Elitą pekińskiego SWAT jest specjalny pododdział antyterrorystyczny określany mianem „Oddziału Błękitnego Miecza”. Wchodzący w jego skład komandosi podlegają szczególnie ostremu szkoleniu i przeznaczeni są do wykonywania złożonych i niebezpiecznych zadań antyterrorystycznych oraz ochrony ważnych osób²⁶.

Oprócz opisanych już formacji, służb i jednostek policyjnych nazwą policji bezpieczeństwa publicznego określa się również straż graniczną (Inspekcję Graniczną), straż leśną, a także dwie specjalne jednostki ochronne, z których jedna przeznaczona jest do ochrony rządu i najwyższych funkcjonariuszy KPCh, a druga do ochrony ambasad i przebywających w Chinach ważnych cudzoziemców.

²⁶ www.efit.cn [dostęp: 8.02.2020].

W swoich działaniach na rzecz porządku publicznego siły ppubl. są wspierane przez inne formacje i jednostki o charakterze policyjnym. Do grupy tej zaliczają się m.in. Miejskie Biura ds. Administracji i Przestrzegania Prawa określane skrótową, chińską nazwą Chengguang. Chengguang są praktycznie swego rodzaju strażami miejskimi. Ich urzędnicy nie posiadają uprawnień policyjnych, a ich głównym zadaniem jest nadzór nad przestrzeganiem zarządzeń administracyjnych i porządkowych miejskich władz. Funkcjonariusze Chengguang angażowani są jednak także w działania związane z egzekwowaniem przepisów ochrony środowiska oraz bezpieczeństwa i higieny pracy. Pierwsze tego typu jednostki zostały utworzone w większości chińskich miast na przełomie 2001 i 2002 r. Obecnie Chengguang działa we wszystkich miastach i gminach Chin²⁷.

Działania ppubl. wspierają także ludzie z personelu pomocniczego organów bezpieczeństwa publicznego. Rekrutujący się spośród obywateli zamieszkujących daną jednostkę administracyjną Chin (prowincję, powiat, gminę lub miasto) personel ten dzieli się na dwie grupy: stały personel służbowy i cywilny personel pomocniczy. Stały personel zatrudniany jest na roczne, a w uzasadnionych przypadkach trzyletnie kontrakty, zaś cywilny personel pomocniczy pełni swoją służbę społecznie, uzyskując czasami swoje wynagrodzenie „w naturze”, tj. przeważnie przydziałów żywnościowych. Zgodnie ze stosownymi przepisami członkowie personelu pomocniczego uczestniczą nie tylko we wspólnych z funkcjonariuszami ppubl. patrolach, lecz mogą także przesłuchiwać podejrzanych, przeprowadzać kontrole drogowe i nadzorować utrzymanie porządku publicznego pod-

²⁷ en.m.wikipedia.org/wiki/Urban_Administrative_and_Law_Enforcement_Bureau [dostęp: 8.02.2020].

czas imprez masowych. Są oni także uprawnieni do stosowania środków przymusu bezpośredniego²⁸.

Szczególne miejsce w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego ChRL zajmuje Uzbrojona Policja Ludowa (UPL). Ta licząca 1,5 mln żołnierzy formacja paramilitarna od końca 2017 r. podlega bezpośrednio pod Centralną Komisję Wojskową ChRL i nie ma nic wspólnego z pbpul. Do jej podstawowych zadań w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego należy utrzymanie stabilności społecznej, reagowanie w sytuacjach kryzysowych, walka z terroryzmem, ochrona praw morskich ChRL, egzekwowanie przepisów administracyjnych i pomoc w przypadku katastrof oraz klęsk żywiołowych²⁹. Oprócz tego UPL odpowiada również za ochronę praw morskich ChRL, a podczas wojny za zapewnienie bezpieczeństwa na obszarze działań wojennych³⁰. Organizacyjnie UPL podzielona jest na Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego, specjalne jednostki mobilne oraz Straż Ochrony Wybrzeża. Dowództwu UPL podlega także sieć specjalistycznych szkół i akademii kształcących kadry dla potrzeb tej formacji³¹.

Wspomniane specjalne jednostki mobilne pełnią rolę gotowych do natychmiastowego działania w przypadku nagłych zagrożeń dla bezpieczeństwa wewnętrznego sił reagowania kryzysowego. Dwanaście spośród nich podporządkowanych jest władzom poszczególnych prowincji, zaś dwie władzom centralnym³². Licząca ok. 70 dużych jednostek patrolowych oraz ok. 500 mniejszych Straż Ochrony Wybrzeża jest policyjną formacją morską zdolną do prowadze-

²⁸ www.jsrd.gov.cn [dostęp: 9.10.2020].

²⁹ *China's National Defense in the New Era*, lipiec 2019, s. 23.

³⁰ J. Wuthnow, op.cit., s. 21.

³¹ Ibidem, s. 10.

³² Ibidem, s. 12.

nia operacji nie tylko w strefie przybrzeżnej, lecz również oceanicznej. Przez ekspertów zaliczana jest ona do najsilniejszych formacji tego typu na świecie³³.

Zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa wewnętrznego mogą być również zlecane liczącej ok. 8 mln ludzi milicji ludowej (*Minbing*). Choć podlegała pod CKW *Minbing* traktowana jest jako rezerwa Sił Zbrojnych, to jednak zgodnie z ustawą o obronie narodowej ChRL zlecane są jej także zadania związane z utrzymaniem porządku wewnętrznego. *Minbing* dzieli się na tzw. milicję podstawową, w skład której wchodziły byli żołnierze i osoby (kobiety i mężczyźni), które ukończyły przeszkolenie wojskowe oraz tzw. milicję zwykłą, którą tworzą wszyscy kwalifikujący się do służby wojskowej mężczyźni w wieku od 18 do 35 lat. Zorganizowana jest ona w funkcjonujące na szczeblu prowincji korpusy, którym podlegają organizowane w miastach, wsiach i zakładach pracy plutony, kompanie i bataliony milicyjne. W strukturach *Minbing* funkcjonuje również milicja morska³⁴.

W chińskim systemie policyjnym funkcjonują także Policja Hongkongu oraz Generalny Departament Policji Specjalnego Regionu Administracyjnego Makau (Aomen). Liczące około 31 tys. funkcjonariuszy Siły Policyjne Hongkongu podlegają Sekretarzowi Bezpieczeństwa Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkongu. Oprócz typowych, policyjnych zadań zajmują się one również ochroną wybrzeża, pilnowaniem granic oraz zwalczaniem terroryzmu. Organizacyjnie policja Hongkongu dzieli się na pięć departamentów:

³³ *Annually Report To Congress Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2019*, Office of the Secretary of Defense, 2 maja 2019, s. 53.

³⁴ zh.m.wikipedia.org/wiki/中国民兵 [dostęp: 12.05.2020].

operacyjny, kryminalny, kadrowy, nadzoru i administracyjno-finansowy. Oprócz policji w Hongkongu funkcjonuje też licząca 4,5 tys. funkcjonariuszy policja pomocnicza, która przeznaczona jest głównie do działań patrolowo-ochronnych. W razie potrzeby może być ona jednak użyta także do zapewnienia bezpieczeństwa imprez masowych i demonstracji, oraz zwalczania skutków katastrof i klęsk naturalnych³⁵.

Utworzonemu w 2001 r. Generalnemu Departamentowi Policji Specjalnego Regionu Administracyjnego Makau podlegają dwie służby policyjne – Policja Bezpieczeństwa Publicznego i Policja Sądowa. Pierwsza z nich jest odpowiedzialna za utrzymanie bezpieczeństwa publicznego oraz ochronę własności publicznej i prywatnej. Policja sądowa jest, wbrew nazwie, typową policją kryminalną i odpowiada za zwalczanie przestępczości kryminalnej oraz prowadzenie związanych z tym śledztw³⁶.

Wykonując swoje zadania chińscy policjanci, tak jak ich zagraniczni koledzy, używają różnego rodzaju wyposażenia, w tym środków przymusu bezpośredniego. Pod pojęciem tym rozumieć należy fizyczne, chemiczne i techniczne środki sprawiające dolegliwości fizyczne, stosowane przez policjantów, żołnierzy i strażników w celu skłonienia do posłuszeństwa osób, które nie podporządkowują się wydanym na podstawie prawa decyzjom³⁷. W przypadku funkcjonariuszy pbpul. kwestia ich indywidualnego uzbrojenia i wyposażenia w czasie służby została rozstrzygnięta w wydanym w 2006 r., przez MBPubl. specjalnym okólniku. Zgodnie z nim broń i wyposażenie podzielone zostały na przedmioty obowiąz-

³⁵ www.police.gov.hk [dostęp: 12.05.2020].

³⁶ www.spu.gov.mo [dostęp: 12.05.2020].

³⁷ B. Sprengel, *Służby Mundurowe Ochrony Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Zarys problematyki*, Toruń 2008, s. 124.

kowe oraz opcjonalne. Do obowiązkowego wyposażenia chińskiego policjanta należą pałka, kajdanki, pojemnik z gazem łzawiącym i latarka. Tylko opcjonalnie policjant może być wyposażony w specjalny nóż policyjny, broń palną i kamizelkę kuloodporną³⁸. Zaliczenie broni palnej do wyposażenia opcjonalnego wynika z tego, iż w Chinach dostęp do broni jest mocno ograniczony, a przestępstwa z jej użyciem należą do stosunkowo rzadkich.

Oprócz wyposażenia indywidulanego pbpul. dysponuje także typowym dla policji wyposażeniem zespołowym. Zgodnie z obowiązującymi, wydanymi jeszcze w 1994 r., wytycznymi MBPul. wyposażenie to dzieli się na sprzęt transportowy (rowery, samochody, motocykle), sprzęt łączności, broń i narzędzia policyjne, sprzęt ochronny oraz inne wyposażenie, takie jak np. reflektory szperacze³⁹.

Jako swego rodzaju ciekawostkę można potraktować fakt, iż w arsenale chińskiej policji znajduje się także swego rodzaju polonicum. Jest nim 9 mm pistolet maszynowy Typ 82. Broń ta jest nielicencyjną, chińską kopią polskiego pistoletu maszynowego PM 63 „Rak”.

W zakresie zwalczania przestępczości, w tym przede wszystkim handlu narkotykami, handlu ludźmi, cyberprzestępczości i terroryzmu, chińska pbpul. współpracuje z policjami innych państw. Od 4 września 1961 r. Chiny są także aktywnym członkiem międzynarodowej organizacji policyjnej Interpol. Chińskie biuro tej organizacji mieści się w Pekinie. Jest ono częścią Departamentu Współpracy Międzynarodowej (XIX Biuro) MBPubl. ChRL. Biuro to bierze aktywny

³⁸ *Police Weapons: China*, www.loc.gov/law/help/police-weapons/china.php [dostęp: 6.02.2020].

³⁹ Ibidem.

udział w prowadzonych pod egidą Interpolu międzynarodowych operacjach policyjnych wymierzonych w międzynarodowe zorganizowane grupy przestępcze, cyberprzestępców i organizacje terrorystyczne⁴⁰. Oprócz tego chińska policja współpracuje z policjami poszczególnych państw, czego przykładem mogą być wspólne manewry chińskich i serbskich pododdziałów antyterrorystycznych, które odbyły się w grudniu 2019 roku na terenie Serbii⁴¹. Od dwudziestu lat chińska pbpubl. uczestniczy także w realizowanych pod flagą ONZ misjach pokojowych. Chińskie jednostki policyjne służyły pod flagą ONZ w dziewięciu państwach, m.in. na Timorze Wschodnim, Haiti, w Bośni i Hercegowinie oraz Sudanie Południowym⁴².

Jak wynika z niniejszego opracowania chiński system bezpieczeństwa wewnętrznego i stanowiący jego trzon system policyjny jest złożony i rozbudowany. Wynika to po części z chińskiej tradycji państwowej i przede wszystkim z charakteru współczesnych Chin – ich ustroju państwowego, systemu prawnego, struktury narodowej i społecznej, rozległości terytorialnej, a także sytuacji ekonomicznej państwa. Wdrażana od momentu objęcia władzy w Chinach przez Przewodniczącego Xi Jinpinga reforma całego systemu bezpieczeństwa narodowego niewątpliwie znacznie usprawni także działanie wchodzącego w jego skład systemu bezpieczeństwa wewnętrznego. Dostosowuje ona go także

⁴⁰ www.interpol.int/Who-we-are/Member-countries/Asia-South-Pacific/CHINA [dostęp: 4.01.2020].

⁴¹ *Chinese elite police join Serbian units in first European drills*, www.reuters.com/article/us-serbia-china-police/chinese-elite-police-join-serbian-units-in-first-european-drills-idUSKBN1Y21PK [dostęp: 6.01.2020].

⁴² *Chinese police inject vitality into UN operations*, www.global-times.cn/content/1201452.shtml [dostęp: 3.10.2020].

do skutecznego funkcjonowania w tworzącym się postnowoczesnym świecie, w którym Chiny będą niewątpliwie odgrywać rolę jednego z najważniejszych globalnych liderów. Dzięki tej reformie Chiny zyskają więc nowoczesny system bezpieczeństwa wewnętrznego i sprawne siły, które będą zdolne to bezpieczeństwo zapewnić.

Bibliografia

Annual Report To Congress Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2019, Office of the Secretary of Defense, 2 maja 2019.

baike.baidu.com/item/交通警察/22724.

carnegietsinghua.org/2015/07/09/zh-pub-60649.

China's National Defense in the New Era, lipiec 2019.

China: structure of the public security police; whether witness protection programs exist for those fearing organized crime groups, www.refworld.org/docid/54648cbd4.html.

Chinese elite police join Serbian units in first European drills, www.reuters.com/article/us-serbia-china-police/chinese-elite-police-join-serbian-units-in-first-european-drills-idUSKBN1Y21PK.

Chinese police inject vitality into UN operations, www.globaltimes.cn/content/1201452.shtml.

en.m.wikipedia.org/wiki/Urban_Administrative_and_Law_Enforcement_Bureau.

globalcn.biz/catalog/id/23.

Kaczmarek M., *Chiny przyjmują nowe prawo o bezpieczeństwie narodowym*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy.

Katyszew E., *Kitaj: policja odpowiada za wszystko*, na.oficery.ru/security/3074.

- Lisiecki M., *Zarządzanie bezpieczeństwem publicznym*, Warszawa 2011.
- Mancurow A.J., *Sistima obiespiechzenia wnutrienniej biezopasnosti Kitajskoj Narodnoj Respubliki*, cyberleninka.ru/article/n/sistema-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti-kitayskoy-narodnoy-respubliki-administrativno-pravovoy-aspekt.
- Ministerstwo gosudarstwiennoj biezopasnosti KNR, spetsluzhby-all.ru/china/mgb-china.
ns.ccdy.cn/guancha/201712/t20171202_1365771.htm.
- Police Weapons: China*, na www.loc.gov/law/help/police-weapons/china.php.
- Sprengel B., *Służby Mundurowe Ochrony Bezpieczeństwa Wewnętrzznego. Zarys problematyki*, Toruń 2008.
- Ustawa o Policji Ludowej Chińskiej Republiki Ludowej*, rozdz. I, art. 2, www.lawinfochina.com.
- W Kitaje priniat zakon o kontrrazwiedkie*, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1547336>.
- Wagner J., *China's Cybersecurity Law: What You Need to Know*, „The Diplomat”, <https://thediplomat.com>.
- Wnukow W.I., Kajrgalijew D.W., *Organizacja i upawlenie sluzebnoj diejatielnostiu policji Kitaja*, eurasialaw.ru.
- Wuthnow J., *China's Other Army: The People's Armed Police in an Era of Reform*, Washington, D.C., kwiecień 2019.
www.eftt.cn.
- www.interpol.int/Who-we-are/Member-countries/Asia-South-Pacific/CHINA
- www.jsrd.gov.cn.
- www.police.gov.hk.
- www.ppsuc.edu.cn/info.
- www.spu.gov.mo.
- Xi Jinping, *Zarządzanie Chinami I*, Toruń 2019.

Yajun Bao, *The Xinjiang Production and Construction Corps
An Insider's Perspective*, Oxford 2018.

zh.m.wikipedia.org/wiki/中国民兵.

Abstrakt

Główną siłą zapewniającą bezpieczeństwo publiczne w ChRL jest podległa Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego Policja Ludowa. Jest to złożona struktura skupiająca oprócz jednostek *stricto* policyjnych także inne instytucje porządkowe i ochronne. W przypadku szczególnie złożonych zagrożeń dla bezpieczeństwa publicznego siły Policji Ludowej są wspierane przez takie paramilitarne struktury, jak Uzbrojona Policja Ludowa i Milicja Ludowa. Od 2013 r. cały złożony system bezpieczeństwa publicznego Chin podlega gruntownej reformie. Jej celem jest usprawnienie działania całego systemu i dostosowanie go do zwalczania nowych zagrożeń.

Słowa kluczowe: Chiny, policja, bezpieczeństwo, reforma, porządek publiczny

Abstract

The main force ensuring public security in the PRC is the People's Police under the authority of the Ministry of Public Security. It is a complex structure that includes, apart from strictly police units, also other law enforcement and protection institutions. In the case of particularly complex threats to public security, the forces of the People's Police are supported by such paramilitary structures as the People's Armed Police and the People's Militia. Since 2013, China's entire complex system of public security has been undergoing a major reform. Its aim is to improve the operation of the entire system and to adapt it to combating new threats.

Keywords: China, police, security, reform, public order

Zuzanna Kamykowska

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4049-4263>

Bartosz Oleszko-Pyka

Uniwersytet Jagielloński

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-6716>

Zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych w Chinach

Wstęp

Chiny to jedno z najszybciej rozwijających się państw na świecie i największy konsument energii na świecie¹. Przez wiele lat rozwój gospodarczy i przemysłowy odbywał się w Chinach kosztem środowiska naturalnego, jednak w ciągu ostatnich kilku lat władze CHRL zintensyfikowały przepisy i egzekwowanie prawa w zakresie ochrony środowiska, czego przykładem jest szereg przepisów ustawowych i wykonawczych, które zapewniają prawną gwarancję ograniczenia zanieczyszczenia środowiska i poprawy jego jakości, a także liczne inwestycje w odnawialne źródła energii. Dane z raportu *Fostering Effective Energy Transition 2021* pokazują, że obecnie Chiny stały się światowym liderem zmian

¹ S. O'Meara, *China's plan to cut coal and boost green growth*, Nature, 2020, https://www.nature.com/articles/d41586-020-02464-5?fbclid=IwAR0FwLWG4buANgS_R9C9Q5yl875JA_FpOsd7tnvbnwSdP-giCVo0EEhEQWis [dostęp: 29.04.2021].

na rzecz ochrony środowiska, inwestując 1048 mld USD w działania na rzecz odnawialnych źródeł energii².

Niniejszy artykuł ma na celu omówienie wykorzystania zasobów naturalnych w Chinach, identyfikację mocnych i słabych stron polityki zrównoważonego rozwoju, a także wskazanie szans i zagrożeń dla kraju szybkiej transformacji gospodarczej jakim bez wątpienia są Chiny. Cele szczegółowe to:

1. historyczne przedstawienie chińskiej transformacji gospodarczej, jej wpływu na gospodarowanie zasobami naturalnymi w Chinach;
2. pokazanie przykładów problemów związanych z eksploatacją środowiska naturalnego w ChRL, m.in. rzek, lasów, paliw kopalnych oraz Oceanu Spokojnego;
3. identyfikacja działań CHRL podjętych na rzecz ochrony środowiska naturalnego;
4. przedstawienie planów chińskiego rządu na przeciwdziałanie skutkom kryzysu klimatyczno-ekologicznego.

Przyjęta metoda badawcza to analiza danych historycznych, raportów aukcyjnych, danych statystycznych, studiów literaturowych oraz oficjalnych rządowych dokumentów ChRL tłumaczonych z języka mandaryńskiego.

1. Zarządzanie zasobami naturalnymi w kontekście chińskiej transformacji gospodarczej

Od późnych lat 70. Chiny przechodzą szybką transformację gospodarczą z gospodarki centralnie planowanej do zorientowanej rynkowo. Proces ten zapoczątkowa-

² *Fostering Effective Energy Transition Raport 2021*, World Economic Forum, s. 27.

ny został w 1978 r. przez serię reform (chiń. 改革 – gǎi-gé) wprowadzonych przez Deng Xiaopinga (chiń. 邓小平 Dèng Xiǎopíng), których efektem było tzw. „otwarcie Chin na świat” (chiń. 开放 – kāifàng). Politykę Denga nazwano „radykałnym pragmatyzmem”, jednak sam Deng nazywał ją „przekroczeniem rzeki w poszukiwaniu kamieni”. Reformy zapoczątkowały jedną z najdłużej trwających ekspansji gospodarczych w historii; trzy dekady rocznego wzrostu blisko 10%. Najważniejsze reformy wprowadzone przez Deng Xiaopinga to reforma polityki jednego dziecka, mająca na celu kontrolowanie rosnącej populacji Chin za pomocą rygorystycznego programu planowania rodziny, otwarcie Chin na świat oraz właśnie reforma rolna.

Reforma gospodarcza w sektorze rolnym miała na celu przeprowadzenie zmian w strukturze politycznej wsi oraz zarządzaniu gospodarowaniem zasobami naturalnymi. Pierwszą zmianą wprowadzoną przez reformę było zastąpienie gmin ludowych oraz zespołów produkcyjnych (zwanych brygadami) miasteczkami lub gminami miejskimi, wioskami administracyjnymi i rejonami przyrodniczymi. W latach 1980–1982 reżim komunalny, który do tej pory odpowiedzialny był za zarządzanie uległ załamaniu, a jego funkcje przejęte zostały przez System Odpowiedzialności Kontraktów Gospodarstw Domowych (chiń. 家庭联产承包责任制 jiā tíng lián chǎn chéng bāo zé rén zhì). Praca na gruntach rolnych w reżimie gminnym była organizowana i zarządzana przez gminę, a praca rolników była pracą zbiorową na gruntach ornych oraz przy gospodarowaniu zasobami wodnymi, lasami. Działania gminy były natomiast koordynowane przez Rząd Centralny, który wydawał zalecania produkcyjne. Panujący wcześniej centralnie planowany system gospodarczy pozwalał na utrzymanie ścisłej kontroli

wykorzystania i zarządzania zasobami naturalnymi, a prawa własności zasobów naturalnych, w tym gruntów ornych, lasów, łąk, terenów podmokłych i zasobów wodnych, określone były jako będące własnością państwa lub jako wspólne. System odpowiedzialności kontraktów gospodarstw domowych przyznał prawo do własności zbiorowej zasobów naturalnych w wioskach, prawa do użytkowania przeniesiono na indywidualne gospodarstwa rolne. Reforma ta pozwoliła więc uwspólnienie zasobów naturalnych, dzięki któremu rolnicy mogli korzystać z gruntów i nie tylko na zasadach zbliżonych do warunków sprywatyzowania.

Zmiana w systemie zarządzania wywarła znaczący wpływ na zachowanie rolników w zakresie gospodarowania gruntami ornymi, łąkami, lasami i zasobami wodnymi, a także na stosowane przez nich praktyki uprawy rolnej. Pierwszym efektem reformy rolnej wprowadzonej przez Deng Xiaopinga i pojawieniem się system odpowiedzialności kontraktów gospodarstw domowych był gwałtowny wzrost produktywności gruntów ornych³. Niektóre zasoby stały się zasobami otwartego dostępu – nikt nimi nie zarządzał, a użytkowane były przez wszystkich. Wraz ze wzrostem produktywności nastąpiła jednak dramatyczna degradacja środowiska naturalnego, w tym lasów, łąk, a także systemów irygacyjnych⁴.

³ J. Yifu Lin, *Rural Reforms and Agricultural Growth in China*, „The American Economic Review” 1992, nr 82, s. 34–51.

⁴ S. Cook, H. Mallee, *Local governance in rural China: Insights from forest management and poverty alleviation*, Paper presented to the Seventh European Conference on Agriculture and Rural Development in China, 8–10 September 2004, Greenwich.

1.1. Gospodarowanie zasobami leśnymi

Prawo własności zasobów leśnych w Chinach rozłożone jest między państwo, które jest właścicielem 42% wszystkich gruntów leśnych oraz wspólnoty, które posiadają 58% wszystkich lasów⁵. W 1981 r. na mocy reformy rolnej podjęto decyzję o uwspólnieniu zasobów leśnych, na mocy której większość lasów zbiorowych (wspólnotowych) przydzielono gospodarstwom wiejskim jako „lasy rodzinne” lub „lasy odpowiedzialne”. „Lasy rodzinne” to termin odnoszący się terenów leśnych przydzielanych indywidualnym, wiejskim gospodarstwom domowym, z których użytkowanie było bezpłatne, a ponadto nie wymaga podpisywania umowy użytkowania z wioską. „Lasy odpowiedzialne” natomiast to tereny leśne przydzielane indywidualnemu gospodarstwu domowemu lub grupie gospodarstw domowych, z których korzystanie wymaga podpisania umowy z wioską wraz z określeniem podziału praw, obowiązków oraz podziału korzyści.

Na mocy decyzji Rady Państwa w sprawach ochrony lasów i zagospodarowania lasów w 1981 r., zwanych też „trzema poprawkami” z 1981 r. wsie stały się właścicielami gruntów (terenów leśnych), a indywidualne gospodarstwo rolne jest właścicielem drzew i produktów innych niż drewno, które rosną na terenach leśnych. Niestety nowe prawo w szybkim tempie doprowadziło do postępującej degradacji systemów leśnych. W latach 1989–1993 łącznie 2 mln

⁵ Yang Zhang, Shashi Kant, *Collective forests and forestland: physical asset rights versus economic rights*, [w:] *Development Dilemmas: Land Reform, and Institutional Change in China*, red. P. Ho, London–New York 2005, s. 283–307.

hektarów lasów przekształcono w grunty nieleśne, a ok. 7,6 mln hektarów lasów zostało wyciętych lub zniszczonych przez nielegalną wycinkę, pożary, a przede wszystkim przez niewłaściwe zarządzanie lub jego brak⁶. Postępującemu niszczeniu oparły się jedynie lasy tradycyjnie uznawane za święte.

1.2. Gospodarowanie łąkami, pastwiskami i systemami nawadniania

Podobnie jak chińskie lasy, również łąki i pastwiska w Chinach uległy poważnej degradacji spowodowanej reformą rolną⁷. Problem ten jest szczególnie widoczny na terenach dotkniętych ubóstwem, gdzie rolnicy w sposób nadmierny eksploatowali użytki zielone celem uzyskania krótkoterminowego przychodu. Przykładem może być region Mongolii Wewnętrznej, prowincji o jednym z największych odsetków terenów zielonych w Chinach, gdzie do 1997 r. 100% muraw zostało dotkniętych problemem nadmiernego wypasu bydła i trzody chlewnej⁸. Proces ten zintensyfikowała długa tradycja ruchomego wypasu, w ramach którego granice działek nie były ustalone i często tereny użytkowanego przez jednego rolnika nakładały się z terenami drugiego. Nawyk ten dodatkowo utrudniał rządzącym kontrolę nad zakon-

⁶ P. Ho, *Institutions in Transition: Land Ownership, Property Rights and Social Conflict in China*, New York 2005, s. 115.

⁷ T. Banks, *Property Rights Reform in Rangeland China: Dilemmas On the Road to the Household Ranch*, „World Development” 2003, nr 31 (12), s. 2129–2142.

⁸ Hong Jiang, *Grassland management and views of nature in China since 1949: regional policies and local changes in Uxin Ju, inner Mongolia*, „Geoforum” 2005, 36, s. 641–653.

traktowanymi pastwiskami, a wielu miejscach takie murawy uważane były za „ziemię niczyją”⁹. Brak kontroli nad łąkami doprowadził do znacznej degradacji całych ekosystemów, których ekobion został trwale uszkodzony.

Poza hodowlą bydła, również uprawy rolne stanowiły źródło przychodu dla ludności wiejskiej. Większość pól uprawnych do właściwego funkcjonowania potrzebuje systemów irygacyjnych zapewniających właściwe nawodnienie pól. Zdecydowana większość systemów nawadniania powstała w czasach komunizmu (w latach 1965–1979 ilość obszarów objętych irygacją zwiększyła się w Chinach o 36%)¹⁰. Były one finansowane przez rząd, a budowa, utrzymanie i zarządzanie należało do obowiązków gminy. Od czasu reformy Deng Xiaopinga we wczesnych latach 80. prawo własności do systemów nawadniania stało się niejednoznaczne. Zabrakło formalnego przeniesienia praw na nowe obszary administracyjne jakimi stały się gmina lub wieś, system kontraktów domowych osłabił kolektywne funkcje wsi oraz miast¹¹. W konsekwencji ani ośrodki miejskie, ani wiejskie nie chciały wziąć odpowiedzialności zarówno za konserwację i utrzymanie istniejących systemów nawadniających, jak również budowę nowych.

Na poziomie lokalnym skutki tych zmian były dostrzegalne niemal natychmiast, a postępujące niszczenie środowiska naturalnego były widoczne gołym okiem. Rząd chiński podjął wysiłki ustawodawcze w celu wyjaśnienia praw

⁹ P. Ho, *Ownership and Control in Chinese Rangeland Management Since Mao: the case of free-riding in Ningxia*, „Pastoral Development Network” 1996, nr 39. ODI.

¹⁰ Wei Hu, *Household land tenure reform in China: its impact on farming land use and agro-environment*, „Land Use Policy” 1997, nr 14 (3), s. 175–186.

¹¹ Ibidem.

własności i zrewidowania praw dostępu do zasobów naturalnych. Jednak, pomimo widocznych przesłanek, mechanizmy prawne zrównoważonego zarządzania zasobami nie pojawiły się wystarczająco szybko.

2. Problem eksploatacji środowiska naturalnego w ChRL na przykładzie rzeki Jangcy

Postępująca urbanizacja i szybki rozwój przemysłowy doprowadziły do zwiększonej eksploatacji złóż dóbr występujących w naturze. Minerały niemetaliczne, w tym piasek, żwir i glina, są głównym składnikiem wielu produktów, takich jak m.in. szkło, beton i cegły, czyli materiałów niezbędnych do rozbudowy infrastruktury kluczowej dla dalszego rozwoju Chin. Globalne zużycie tych materiałów wzrosło z 9,2 mld ton w 1970 r. do ponad 43,8 mld ton w 2017 r.¹²

Ponad 30% wszystkich materiałów niemetalicznych w 2017 r. zostało wydobytych w Chinach, kolejno 7,6% w Indiach i 7,1% w Stanach Zjednoczonych. Znaczące jest, że drugie co do wielkości całkowite wydobycie krajowe Indii jest aż o ponad cztery razy mniejsze niż w ChRL. Statystyka ta pokazuje skalę wydobycia, a jednocześnie skalę obciążenia środowiska naturalnego w Chinach. Bardziej znaną informacją, którą często przytacza się, aby oddać skalę chińskich przemian, jest fakt, iż w latach 2011–2013 Chiny zużyły 6,6 gigaton betonu – to więcej niż wykorzystały Stany Zjednoczone przez cały XX w. (tylko 4,5 gigaton)¹³.

¹² International Resource Panel, *Global Resources Outlook 2019: Natural Resources for the Future We Want*, <http://www.resourcepanel.org/file/1161/download?token=gnbLydMn> [dostęp: 30.04.2021].

¹³ B. Gates, *Have you hugged a concrete pillar today?*, <https://www.gatesnotes.com/Books/Making-the-Modern-World> [dostęp: 30.04.2021].

Wydobycie piasku w Chinach znacznie przyspieszyło w ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci w celu produkcji betonu i cementu potrzebnych do rozwoju infrastruktury i urbanizacji państwa. Skala tej działalności w dorzeczu rzeki Jangcy zniszczyła kluczowe miejsca tarła i żerowania organizmów wodnych, przyczyniając się do wyginięcia endemicznych gatunków, takich jak wymarły delfin *Lipotes vexillifer*¹⁴. Jangcy, najdłuższa rzeka w Azji, była kiedyś jedną z dwóch rzek na świecie, w której żyły dwa różne gatunki delfinów¹⁵.

Wpływ wydobywania piasku na ekosystem rzeki zwiększa ponadto obecność wielu tam w jej górnym biegu, które utrudniają naturalne uzupełnianie piasku. Uważa się, że wydobycie piasku obniżyło dno jeziora Poyang – ujścia powodziowego rzeki Jangcy i jednego z największych na świecie źródeł piasku wykorzystywanego w budownictwie – o co najmniej 20 m¹⁶. Duże części jeziora wysychają teraz w okresie zimowym.

Chociaż chiński rząd określił ścisły plan zarządzania wydobywaniem piasku w dorzeczu Jangcy w 2012 r., badania terenowe prowadzone w ciągu dwóch lat od sierpnia 2015 r. wskazują, że wciąż istnieje tam problem nielegalnej działalności¹⁷. Statki wydobywają piasek poza dozwolonymi obszarami i okresami w głównym biegu Jangcy i jej dopływach oraz

¹⁴ G.R. Van Blaricom, R.L. Brownell Jr., *Lipotes Vexillifer – an overview*, <https://www.sciencedirect.com/topics/agricultural-and-biological-sciences/lipotes-vexillifer> [dostęp: 30.04.2021].

¹⁵ World Wildlife Fund (WWF), *Yangtze Finless Porpoise. Facts*, <https://www.worldwildlife.org/species/yangtze-finless-porpoise> [dostęp: 30.04.2021].

¹⁶ Reuters, *China vows crackdown on sand mining on Yangtze*, <https://www.reuters.com/article/us-china-environment-sand-idUSKB-N2B800N> [dostęp: 30.04.2021].

¹⁷ Yushun Chen, *Construction: limit China's sand mining*, <https://doi.org/10.1038/550457c> [dostęp: 30.04.2021].

w połączonych z nimi jeziorach Poyang i Dongting, dwóch największych słodkowodnych jeziorach w Chinach.

1 marca 2021 r. Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego ChRL poinformowało o działaniach policji, która od początku roku zatrzymała 236 podejrzanych i rozbiła 24 grupy przestępcze związane z nielegalnym wydobywaniem piasku wzdłuż rzeki Jangcy. Jak podaje ministerstwo, do tego czasu policja w ramach całorocznej akcji mającej na celu zatrzymanie nielegalnego wydobywania doprowadziła do rozwiązania 85 spraw karnych, w których przyznano kary wartości ponad 17 mln juanów (około 2,63 mln dolarów amerykańskich). W sumie chińskie służby przejęły 21 statków służących do nielegalnego wydobywania piasku, a także 52 jednostki wykorzystywane do transportu tego surowca. Akcja prowadzona jest w dziesięciu województwach wzdłuż rzeki¹⁸.

Apele do chińskiego rządu o powstrzymanie masowego niszczenia siedlisk organizmów wodnych i promowanie rozwiązań przyjaznych środowisku mogą przynosić skutek, czego przykładem jest wprowadzony przez rząd chiński w 2003 r. sezonowy zakaz połowów (od kwietnia do czerwca, a w 2015 r. przedłużony od marca do czerwca). World Wildlife Fund (WWF) oraz inne grupy aktywistów klimatycznych i eksperci wspólnie wezwali do wprowadzenia 10-letniego zakazu połowów na obszarach Jangcy i jej głównych dopływów, argumentując, że jest to konieczne dla długoterminowego odnowienia zasobów ryb, z uwagi na brak skuteczności sezonowych zakazów. Administracja zgodziła się na wprowadzenie całorocznego zakazu poło-

¹⁸ Xinhua, *Over 230 suspects captured for illegal sand mining in Yangtze*, http://www.xinhuanet.com/english/2021-03/01/c_139775562.html [dostęp: 30.04.2021].

wów rozpoczynającego się w 2021 r. i trwającego dziesięć lat¹⁹. Następny rozdział poświęcony jest próbie ukazania całościowej wizji (nie jedynie doraźnych działań) mających przeciwdziałać negatywnym zmianom w środowisku na przestrzeni wielu lat.

3. Identyfikacja działań i planów ChRL mających na celu ochronę środowiska naturalnego w kontekście przeciwdziałania skutkom kryzysu klimatyczno-ekologicznego

Szybka transformacja gospodarcza z gospodarki planowanej centralnie do systemu gminnego, olbrzymie przywiązanie do tradycji i spory odsetek ludności skrajnie ubogiej i słabo wyedukowanej sprawił, że regulacja zarządzaniem zasobami naturalnymi w Chinach była procesem niezwykle trudnym i długotrwałym. Poniższa tabela prezentuje zestawienie aktów prawnych wprowadzonych w celu zrewidowania praw własności i zarządzania zasobami w Chinach.

Tab. 1. Akty prawne wprowadzone w celu zrewidowania praw własności i zarządzania zasobami w Chinach

Akt prawny	Zakres regulacji
Ustawy, dyrektywy i regulacje dotyczące gospodarowania zasobami leśnymi	
Decyzja Rady Państwa w sprawach ochrony lasów i rozwoju lasów z 1981 r. zwana "trzemą poprawkami"	Zadaniem ustawy było ustalenie: <ul style="list-style-type: none"> – praw majątkowych zbiorowości wiejskiej; – praw użytkowania i zarządzania gospodarstwami domowymi dla rodzinnych gruntów leśnych; – systemu odpowiedzialności kontraktowej w zakresie produkcji leśnej.

¹⁹ World Wildlife Fund (WWF), *Yangtze finless porpoises on the brink. How WWF is working with partners to prevent the extinction of the Yangtze River's last remaining cetacean species*, <https://www.wwf.org.uk/what-we-do/projects/protecting-yangtze-finless-porpoise-over-15-years> [dostęp: 30.04.2021].

Ustawa o leśnictwie uchwalona w 1981 r i zmieniona w 1984 r.	Obejmował ustanowienie: <ul style="list-style-type: none"> – ograniczenia corocznej wycinki drzew do ustalonej ilości; – inicjowanie programów zalesiania; – wprowadzenie zakazu wyrębu lasów naturalnych; – przekształcenie nachylonych gruntów rolnych w lasy; – tworzenie obszarów ochrony lasów, takich jak rezerwaty przyrody i parki narodowe.
Ustawy, dyrektywy i regulacje dotyczące gospodarowania łąkami i pastwiskami	
Ustawa o użytkach zielonych z 1985 r.	Ustawa definiuje dwie formy prawa własności: własność państwową i zbiorową. Zarówno państwowe, jak i zbiorowe użytki zielone można było wydierżawiać indywidualnym gospodarstwom domowym, jednak czas trwania dzierżawy nie został jasno opisany w ustawie.
Ustawa dotycząca umów gruntów wiejskich z 2002 r.	Ustawa określiła okres obowiązywania umowy dzierżawy użytków zielonych od 30 do 50 lat i od 50 do 70 lat dla gruntów leśnych.
Ustawy, dyrektywy i regulacje dotyczące gospodarowania systemami nawadniania	
Ustawa wodna z 1988 r.	Ustawa zdefiniowała użytki wodne oraz wprowadziła restrykcje zapobiegające zmniejszeniu systemów nawadniania w Chinach.
Ustawa wodna z 2002 r.	Ustawa określiła znaczenie mechanizmów ustalania cen wody i wpływu rynku na gospodarkę wodną. Ponadto na mocy ustawy stwierdzono, że cała woda, w tym wody gruntowe i powierzchniowe są własnością państwa.

Źródło: opracowanie własne.

Chiny zdają sobie sprawę ze skali zagrożenia skutkami kryzysu klimatyczno-ekologicznego, co znalazło swoje odzwierciedlenie nie tylko w reakcjach na bieżące problemy, lecz także w długo oczekiwanym 14 planie pięcioletnim (i zawartych w nim długoterminowych celach na 2035 r.), dokumencie opublikowanym i ratyfikowanym przez Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych 11 marca 2021 r. Plan stawia za cel osiągnięcia maksymalnej emisji dwutlenku węgla do 2030 r. i osiągnięcia neutralności węglowej do 2060 r.²⁰, chociaż 148-stronicowy dokument wspomina o celu 2060 tylko raz.

²⁰ Komitet Centralny Komunistycznej Partii Chin, *The 13-th five-year plan for economic and social development of The People's Republic of China*, https://en.ndrc.gov.cn/policyrelease_8233/201612/P020191101482242850325.pdf [dostęp: 30.04.2021].

W dokumencie słowo „energia” wspomniane jest 59 razy w części zatytułowanej „Ustanowienie nowoczesnego systemu energetycznego” (ang. „Establishing a modern energy system”), ale także w kilkunastu innych rozdziałach poświęconych m.in. ekologicznemu planowaniu, zielonej gospodarce, ochronie środowiska i ochronie zasobów, bezpieczeństwie gospodarczym kraju oraz strategii w zakresie energii i bezpieczeństwa zasobów. Dla porównania, termin „klimat” wymieniony jest dziewięć razy, a „emisja dwutlenku węgla” osiem razy²¹.

Plan przewiduje zwiększenie udziału źródeł niekopalnych w miksie energetycznym (w tym energii jądrowej i wodnej) do „około 20%” do 2025 r., z 15,3% w 2020 r. Cel 20% nie tylko nie jest wiążący, ale jest to również raczej niewielkie przyspieszenie istniejących trendów, biorąc pod uwagę, skalę wyzwań kryzysu klimatyczno-ekologicznego. Ze strategicznego punktu widzenia priorytetem kierownictwa ChRL jest bowiem osiągnięcie maksymalnej niezależności energetycznej i zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego w obliczu coraz bardziej skomplikowanej sytuacji międzynarodowej, czego główną przyczyną jest narastający konflikt na linii Pekin–Waszyngton. W związku z powyższym XIV Plan Pięcioletni zawiera wiele odniesień do dalszego wykorzystania węgla, choć podkreśla jego „czyste i efektywne wykorzystanie”. Rząd wydał wiążący próg dla krajowej produkcji energii, starając się utrzymać krajowe dostawy (wszystkich źródeł energii) na poziomie ponad 4,6 mld ton standardowego ekwiwalentu węgla (ang. *standard*

²¹ M. Meidan, P. Andrews-Speed, Yan Qin, *Key issues for China's 14th Five Year Plan*, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2021/03/Key-issues-for-Chinas-14th-Five-Year-Plan.pdf> [dostęp: 30.04.2021].

coal equivalent). W 2019 r. Chiny zużyły energię odpowiadającą 4,86 mld ton węgla, a według prognoz China National Petroleum Corporation (CNPC, chiń. 中国石油天然气集团公司 – Zhōngguó shíyóu tiānránqì jítuán gōngsī) zapotrzebowanie na energię pierwotną wzrośnie do poziomu odpowiadającemu zużyciu 5,6 mld ton węgla do 2035 r.²²

Wg CNPC zużycie węgla, które obecnie stanowi prawie 58% miks energetyczny Chin, ma zacząć spadać od 2025 r. do 2,9 mld ton w 2035 r. i 900 mln ton w 2050 r. „Jeśli Chiny utrzymają obecny model rozwoju, nie będzie problemu z ograniczeniem emisji dwutlenku węgla przed 2030 r., ale osiągnięcie neutralności pod względem emisji dwutlenku węgla przed 2060 r. będzie bardzo trudne” – twierdził Jiang Xuefeng, zastępca dyrektora instytutu badawczego CNPC²³.

W zrównoważeniu miks energetyczny i stopniowej transformacji całego modelu energetycznego w stronę odnawialnych źródeł energii istotną rolę odgrywać ma energia jądrowa. Plan zakłada, że wykorzystanie mocy jądrowej wzrośnie do 70 GW w 2025 r., z 52 GW w 2020 r. Jest to mniejszy wzrost niż w latach 2015–2020, kiedy wykorzystanie energii jądrowej podwoiło się, jednak wg planu w najbliższych latach wciąż będziemy świadkami zatwierdzania nowych projektów elektrowni jądrowych.

Zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych w Chinach jest częścią szerszej strategii państwowej zarysowanej w 2015 r. przez premiera Li Keqiang (chiń. 李克强) w plan „Made in China 2025” (chiń. zhōngguózhìzào èr líng èr wǔ – 中国制造, 2025 MIC 2025). Po

²² Reuters, *China's primary energy use to peak in 2035 – CNPC research*, <https://www.reuters.com/article/us-china-energy-cnpc-forecast-idUSKBN28R0SE> [dostęp: 30.04.2021].

²³ Ibidem.

dziesięcioleciach rozwoju chiński przemysł potrzebuje nowego planu strategicznego, aby na nowo zdefiniować swoją rolę. Plan proponuje strategię przekształcenia Chin w państwo, którego rozwój zorientowany jest na innowację²⁴. Według planu Chiny mają wzmocnić swoją pozycję w dziedzinach, takich jak robotyka, awiacja, ale także właśnie odnawialne źródła energii oraz elektromobilność²⁵.

Istnieje zatem wśród chińskiej elity, a przynajmniej jej części, konsensus co do konieczności podejmowania daleko idących rozwiązań, zarówno z powodu degradacji środowiska naturalnego w Chinach, jak i z powodów wizerunkowych, które również mają istotne znaczenie w budowaniu obrazu ChRL na arenie międzynarodowej.

Zakończenie

Nowa rewolucja technologiczna, której podstawą są akumulacja wielkich ilości danych, Internet rzeczy i sztuczna inteligencja zmieniła obraz transformacji energetycznej i przyniosła nowe możliwości zmian, także dla Chin. Po szybkim rozwoju w ciągu ostatnich czterech dekad Chiny poczyniły znaczący postęp technologiczny w dziedzinie energii i są światowym liderem w wielu aspektach, w tym w produkcji energii odnawialnej, sieciach ultra wysokiego napięcia (UHV) i technologiach magazynowania energii²⁶.

²⁴ E.B. Kania, *Made in China 2025, Explained*, <https://thedi diplomat.com/2019/02/made-in-china-2025-explained/> [dostęp: 30.04.2021].

²⁵ Institute for Security & Development Policy, *Made in China 2025 – Backgrounder – June 2018*, <https://isdpeu/content/uploads/2018/06/Made-in-China-Backgrounder.pdf> [dostęp: 30.04.2021].

²⁶ N. Stern, Chunping Xie, *China's new growth story: Linking the 14th Five-Year Plan with the 2060 carbon neutrality pledge*, <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2021/03/Chinas-new->

Chiny powinny zwiększyć wsparcie polityczne dla rozwoju tych nowych technologii energetycznych, w tym niektórych technologii nowej generacji, takich jak wykorzystanie wodoru. Oparta na innowacjach transformacja energetyczna nie tylko utoruje drogę do neutralności węglowej, ale także otworzy ogromne możliwości i nowe źródła wzrostu gospodarczego. Jeśli ambitne zamierzenia ostatniego Planu Pięcioletniego mają wejść w życie, ChRL nie powinna budować żadnych nowych elektrowni węglowych i stopniowo przechodzić od węgla do odnawialnych źródeł energii z wykorzystaniem energii jądrowej.

Chińska wizja „ekocywilizacji” lub „pięknych Chin” (jak nazywany jest chiński program w ostatnim Planie Pięcioletnim) oraz cele rozwojowe do 2035 r. obejmują innowacyjne, zrównoważone i niskoemisyjne podejście do rozwoju kraju oraz dostarczają dodatkowych wytycznych dotyczących strategii osiągnięcia neutralności węglowej do 2060 r. To czy uda się wprowadzić w życie ambitne plany, pozostaje jednak otwartym pytaniem. Na przeszkodzie mogą stać niepokonwana chęć zysku jednostek prowadząca m.in. do nielegalnej działalności, ale nawet większym zagrożeniem wydaje się być dalsze parcie kierownictwa ChRL (także na poziomie prowincji i regionów) w stronę nieprzerwanego wzrostu ekonomicznego, tak jak miało to miejsce w ostatnich dekadach.

Bibliografia

Banks T., *Property Rights Reform in Rangeland China: Dilemmas On the Road to the Household Ranch*, „World Development” 2003, nr 31 (12).

growth-story_Linking-the-14th-Five-Year-Plan-with-the-2060-carbon-neutrality-pledge.pdf [dostęp: 30.04.2021].

- Coo S., Mallee H., *Local governance in rural China: Insights from forest management and poverty alleviation*. Paper presented to the Seventh European Conference on Agriculture and Rural Development in China, 8–10 września 2004, Greenwich.
- Fostering Effective Energy Transition Raport 2021*, World Economic Forum.
- Gacek Ł., *Zielona energia w Chinach: zrównoważony rozwój, ochrona środowiska, gospodarka niskoemisyjna*, Kraków 2015.
- Ho P., *Ownership and Control in Chinese Rangeland Management Since Mao: the case of free-riding in Ningxia*, „Pastoral Development Network” 1996, nr 39.
- Ho P., *Institutions in Transition: Land Ownership, Property Rights and Social Conflict in China*, New York 2005.
- Hu, Wei, *Household land tenure reform in China: its impact on farming land use and agro-environment*, „Land Use Policy” 1997, nr 14 (3).
- Jiang Hong, *Grassland management and views of nature in China since 1949: regional policies and local changes in Uxin Ju, inner Mongolia*, „Geoforum” 2005, nr 36.
- Lin Justin. Yifu. (1992). *Rural Reforms and Agricultural Growth in China*, „The American Economic Review” 2005, 82.
- The “Circular Transformation of Industrial Parks (CTIP)” Programme in the People’s Republic of China – Bing Zhu, Dingjiang Chen, Bomin Liu.
- Zhang Yang, Kant Shashi, *Collective forests and forestland: physical asset rights versus economic rights*, [w:] *Development Dilemmas: Land Reform, and Institutional Change in China*, red. P. Ho, London–New York 2005.

Netografia

Gates B., *Have you hugged a concrete pillar today?*, <https://www.gatesnotes.com/Books/Making-the-Modern-World>.

Institute for Security & Development Policy, *Made in China 2025 – Backgrounder – June 2018*, <https://isd.dp.eu/content/uploads/2018/06/Made-in-China-Backgrounder.pdf>.

International Resource Panel, *Global Resources Outlook 2019: Natural Resources for the Future We Want*, <http://www.resourcepanel.org/file/1161/download?token=gnbLydMn>.

Kania E.B., *Made in China 2025, Explained*, <https://thediplomat.com/2019/02/made-in-china-2025-explained/>.

Komitet Centralny Komunistycznej Partii Chin, *The 13-th five-year plan for economic and social development of The People's Republic of China*, https://en.ndrc.gov.cn/policyrelease_8233/201612/P020191101482242850325.pdf.

Meidan M., Andrews-Speed P., Qin Yan, *Key issues for China's 14th Five Year Plan*, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2021/03/Key-issues-for-Chinas-14th-Five-Year-Plan.pdf>.

Nowe Prawo wodne Chińskiej Republiki Ludowej (zmienione w lipcu 2016 r.), <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/chn40205C.pdf>.

O'Meara S., *China's plan to cut coal and boost green growth*, 2020, https://www.nature.com/articles/d41586-020-02464-5?fbclid=IwAR0FwLWG4buANgS_R9C9Q5yl875JA_FpOsd7tnvbnwSdPgiCVo0EEhEQWis.

Prawo leśne Chińskiej Republiki Ludowej, http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Law/2007-12/13/content_1383970.htm.

- Prawo wodne Chińskiej Republiki Ludowej, <http://english.mofcom.gov.cn/article/lawsdata/chineselaw/200211/20021100053796.shtml>.
- Reuters, *China's primary energy use to peak in 2035 – CNPC research*, <https://www.reuters.com/article/us-china-energy-cnpc-forecast-idUSKBN28R0SE>.
- Stern N., Xie Chunping, *China's new growth story: Linking the 14th Five-Year Plan with the 2060 carbon neutrality pledge*, https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/wp-content/uploads/2021/03/Chinas-new-growth-story_Linking-the-14th-Five-Year-Plan-with-the-2060-carbon-neutrality-pledge.pdf.
- Ustawa Chińskiej Republiki Ludowej o umowach gruntowych na obszarach wiejskich, http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Law/2007-12/06/content_1382125.htm.
- Ustawa o użytkach zielonych Chińskiej Republiki Ludowej, oficjalna strona china.org http://www.china.org.cn/environment/2007-08/20/content_1034338.htm.
- Van Blaricom G.R., Brownell Jr. R.L., *Lipotes Vexillifer – an overview*, <https://www.sciencedirect.com/topics/agricultural-and-biological-sciences/lipotes-vexillifer>.
- World Wildlife Fund (WWF), *Yangtze finless porpoises on the brink. How WWF is working with partners to prevent the extinction of the Yangtze River's last remaining cetacean species*, <https://www.wwf.org.uk/what-we-do/projects/protecting-yangtze-finless-porpoise-over-15-years>.
- Xinhua, *Over 230 suspects captured for illegal sand mining in Yangtze*, http://www.xinhuanet.com/english/2021-03/01/c_139775562.html.

Abstrakt

Chiny to jeden z najszybciej rozwijających się krajów na świecie i największy konsument energii na świecie. Przez wiele lat rozwój gospodarczy i przemysłowy odbywał się w Chinach kosztem środowiska naturalnego. Jednak w ciągu ostatnich kilku lat władze CHRL zaostrzyły przepisy i egzekwowanie prawa w zakresie ochrony środowiska, czego przykładem jest szereg przepisów ustawowych i wykonawczych, które zapewniają prawną gwarancję ograniczenia zanieczyszczenia środowiska i poprawy jego jakości, a także liczne inwestycje w odnawialne źródła energii.

Od kilku lat w Chinach wdrażana jest polityka zrównoważonego rozwoju. Historyczne uwarunkowania chińskiej transformacji gospodarczej oraz problemy i wyzwania związane z eksploatacją zasobów naturalnych stawiają przed rządzącymi niezwykle trudne wyzwanie. Zrównoważone wykorzystanie zasobów naturalnych w Chinach stało się częścią strategii państwowej „Made in China 2025”, który proponuje strategię przekształcenia Chin w państwo, którego rozwój zorientowany jest na innowację. Artykuł w sposób przekrojowy bada sytuację środowiska naturalnego w Chinach, identyfikuje działania ChRL podjęte na rzecz ochrony środowiska naturalnego oraz przedstawia plany chińskiego rządu na przeciwdziałanie skutkom kryzysu klimatyczno-ekologicznego. Praca porusza tematykę stosunkowo nieznaną dla polskiego czytelnika.

Słowa kluczowe: Chiny, ochrona środowiska, ekologia, zrównoważony rozwój, zielona gospodarka, odnawialne źródła energii

Abstract

China is one of the fastest growing countries in the world and the largest energy consumer. For many years, China's economic and industrial development has been at the expense of the environment, but over the past few years, the PRC authorities have stepped up environmental legislation and enforced it as exemplified by a number of laws and regulations that provide legal guarantees to reduce environmental pollution and improve its quality, as well as numerous investments in renewable energy sources.

A sustainable development policy has been implemented in China for several years. The historical conditions of the Chinese eco-

conomic transformation as well as the problems and challenges related to the exploitation of natural resources pose an extremely difficult challenge to the rulers. Sustainable use of natural resources in China has become part of the state's "Made in China 2025" strategy, which proposes a strategy to transform China into an innovation-oriented state. The article examines the environmental situation in China in a cross-sectional way, identifies the actions taken by the PRC to protect the natural environment and presents the plans of the Chinese government to counteract the effects of the climate and ecological crisis. The work deals with topics relatively unknown to the Polish reader.

Keywords: China, environmental protection, ecology, sustainable development, green economy, renewable energy

Magdalena Jursza

Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-3405>

Triada informacja – sieć – cyberprzestrzeń. Etymologiczny wymiar bezpieczeństwa informacyjnego

Wstęp

Wraz z rozwojem nowych technologii, wynalazków, a także migracja ludności spowodowały utworzenie nowych gałęzi przemysłu opartych o sposoby przetwarzania, modyfikowania i przechowywania informacji, która zaczęła stanowić zasób materialny (np. zdjęcie obiektu umieszczonego na mapie), przestrzenny (np. budowa serwerowni przechowujących dane), jak i ludzki (np. wykwalifikowana osoba mająca dostęp do wejścia do danej strefy). Dlatego już w latach 50. XX w. wiele społeczeństw industrialnych, w których gospodarka oparta jest na przemyśle metalowym, zaczęło przeobrażać się w tzw. **społeczeństwo informacyjne**.

Geneza i rola społeczeństwa informacyjnego w tworzeniu triady informacyjnej

Jednym z pierwszych państw, które po II wojnie światowej przekształciło swoją gospodarkę, dzięki wykorzystaniu informacji i oparciu na niej wszelkich usług, była Japonia. W 1963 r.

japoński socjolog Tadao Umesao w swoim artykule określił społeczeństwo japońskie terminem *johoka shakai* (pol. społeczeństwo informacyjne), oznaczające „społeczeństwo zbudowane na podstawie przemysłu informacji”¹. Również główne założenia nowo powstałego w latach 70. XX w. planu urbanizacji japońskich miast (plan Yoneji Masudy) doprowadziły do przekształcenia obszarów Japonii w potęgę branży informacyjnej i telekomunikacyjnej.

Społeczeństwo informacyjne to według polskiego teoretyka Tomasza Goban-Klasa „społeczeństwo, które nie tylko posiada rozwinięte środki przetwarzania informacji i komunikowania, lecz przetwarzanie informacji jest podstawą tworzenia dochodu narodowego i dostarcza źródła utrzymania większości społeczeństwa”².

W ujęciu systemowym społeczeństwo informacyjne to „taki system społeczny, ukształtowany w procesie modernizacji, w którym systemy informacyjne i zasoby informacyjne determinują społeczną strukturę zatrudnienia, wzrost zamożności społeczeństwa”³. Takie społeczeństwo wyróżnia się następującymi atrybutami:

- centralnym znaczeniem wiedzy teoretycznej, która jest źródłem polityki i innowacji;
- dominacją w strukturze specjalistów i naukowców;
- dominacją sektora usług w gospodarce;
- rozwojem sektora czwartego (finanse, ubezpieczenia) i sektora piątego (edukacja, zdrowie);

¹ H. Dryzek, *Społeczeństwo informacyjne*, http://www.mini.pw.edu.pl/~dryzek/www/?S%B3ownik:Spo%B3ecze%F1stwo_informacyjne [dostęp: 19.09.2020].

² T. Goban-Klasa, P. Sienkiewicz, *Społeczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Kraków 1999, s. 53.

³ K. Liedel, *Sieciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terrorizm w epoce informacji*, Warszawa 2014, s. 15–16.

- orientacją na społeczną kontrolę rozwoju techniki;
- podejmowaniem decyzji politycznych i społecznych poprzez tworzenie technologii opartych na wiedzy⁴.

Całokształt społeczeństwa, jak i całego środowiska informacyjnego został oparty o tzw. **triadę informacyjną**, utworzoną w oparciu o trzy wymiary:

- informację,
- sieć,
- cyberprzestrzeń.

Triada informacyjna – charakterystyka i aspekt etymologiczny wymiarów

Podstawowym wymiarem środowiska informacyjnego jest **informacja**. Termin informacja pochodzi od łacińskiego słowa *informatio*, oznaczającego „wyobrażenie, zawiadomienie”⁵. Ze względu na interdyscyplinarny charakter pojęcia, termin może być określony zarówno w ujęciu cybernetyczno – matematycznym, jak i społecznym.

Informacją, według Claude Shannona, twórcy tzw. **ilościowej teorii informacji**, „jest wszystko to, co nie jest ani energią, ani masą, czyli jest zasilaniem – każdym rozpoznany stan układu, odróżnialnym od innego stanu układu”⁶. W swojej teorii C. Shannon wyróżnił jednostkę zwaną *entropią*, która stanowiła miarę informacji w ujęciu matematycznym.

⁴ T. Goban-Klas, P. Sienkiewicz, *Spółczesność informacyjna...*, op.cit., s. 290.

⁵ *Informacja*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/informacja;3914686.html> [dostęp: 19.09.2020].

⁶ Z. Modrzejewski, *Współczesna walka informacyjna*, Warszawa 2016, s. 14.

Z kolei przeciwwagę dla ilościowej (matematycznej) teorii informacji stanowi tzw. **jakościowa teoria informacji**, uwzględniająca czynnik psychiczny i społeczny. Jednym z twórców jakościowej teorii informacji był polski autor i współtwórca Polskiej Szkoły Cybernetycznej, prof. Marian Mazur. W swoich opracowaniach *Cybernetyka i charakter* oraz *Jakościowa teoria informacji*, przedstawił założenia dotyczące sterowania informacją, czyli „zachowania systemu prowadzącego do określonych zmian w innym systemie”⁷. Na podstawie opracowanych założeń można stwierdzić, że określone przekształcenie informacji może doprowadzić do zmiany decyzji po otrzymaniu spreparowanej informacji. Spośród wielu rodzajów sterowania informacją można wyróżnić:

- **transinformowanie**: informowanie zgodne (wierne), czyli informacje w zbiorze obrazów są takie same jak informacje w oryginałach, np. przeniesienie trasy wybieżki rowerowej i odległości na mapę,
- **parainformowanie**: wywołanie informacji z pamięci odbiorcy pod wpływem odpowiedniego komunikatu (np. skojarzenia, nastroju odbiorcy), np. symbol kolorowej i ładnej tęczy, jako symbol ruchu LGBT,
- **dezinformowanie**: zniekształcanie informacji, np. tworzenie fałszywej pieczętki, dopisywanie głosów na karcie wyborczej, ale także symulacja lotu⁸.

Informacja utworzona na podstawie zebranych danych i występujących w trakcie jej przetwarzania zniekształceń stanowi końcowy produkt, dzięki któremu można podjąć dobrą bądź mającą negatywne skutki decyzję, jak również

⁷ M. Mazur, *Cybernetyka i charakter*, Warszawa 1999, s. 98.

⁸ Ibidem, s. 128.

stanowi zasób odpowiedniej wiedzy dla jej odbiorcy. W łańcuchu poznawczym dane, informacje i wiedza możemy wyszczególnić te atrybuty, a także przedstawić główne zależności między nimi:

- *data* (dane), czyli indywidualne obserwacje, pomiary, zapytania elektroniczne;
- *information* (informacja) – zorganizowane zbiory danych i procesy obejmujące sortowanie, klasyfikowanie, indeksowanie i łączenie danych, a także umieszczanie ich w kontekście relacyjnym dla późniejszego wyszukiwania i analizy;
- *knowledge* (wiedza), czyli przeanalizowana i raz zrozumiana informacja mająca zdolność do modelowania struktury i zachowań w przeszłości oraz przyszłości obiektów⁹.

Z kolei drugim charakterystycznym wymiarem triady informacyjnej jest **sieć** i **sieciowość** społeczeństwa. Pojęcie sieciowości ma największe zastosowanie w deskrypcji ruchów społecznych i ekonomicznych. Według włoskiej socjolog Donatelli delli Porta, model sieciowej organizacji polega na „łączeniu elementów charakterystycznych dla struktury formalnej z elementami typowymi dla mniej sformalizowanej struktury sieciowej. Klasyczne organizacje miały formę integracji pionowej, podczas gdy sieciowość pozwala na zachowanie autonomiczności podmiotów, a integracja pomiędzy poszczególnymi elementami przebiega na płaszczyźnie horyzontalnej, gdzie cele i strategie są elastyczne. Model organizacji sieciowej ułatwia koordynację działań w trakcie poszczególnych kampanii, w której interes ma wielu dzia-

⁹ E. Waltz, *Information warfare. Principles and operations*, Boston 1998, s. 115.

łączy i wiele organizacji”¹⁰. Innymi słowy sieciowość społeczeństwa oparta jest na wzajemnych powiązaniach i przepływach informacji między nimi. **Sieć**, to według Tomasza Aleksandrowicza, polskiego teoretyka z zakresu bezpieczeństwa informacyjnego, „zbiór wzajemnie powiązanych węzłów”¹¹.

Do głównych charakterystycznych cech struktury sieciowej, jaką może być schemat transportu kolejowego narodowego i regionalnego w Polsce, należy zaliczyć:

- działania i koordynację elementów systemu zmieniających się w zależności od konkretnego zadania, np. zmiana walut narodowych na jedną, międzynarodową, np. zamiana włoskiej liry na euro;
- sieci, posiadające dynamicznie tworzone obustronne połączenia, dzięki czemu mogą przekraczać granice innych państw, np. sieć dystrybucji odzieży damskiej i męskiej;
- węzły, które są wynikiem powiązań normatywnych, religijnych, ideologicznych, np. świat europejski, chrześcijański w opozycji do świata wschodniego, muzułmańskiego¹².

Połączenie między odpowiednimi węzłami (np. miasta) tworzącymi sieć powiązań (np. transport lotniczy), dzięki którym informacje w sposób szybki i bez zakłóceń mogą przepłynąć, musi być znajdować się we właściwie ustrukturyzowanej przestrzeni, co z kolei stanowi trzeci wymiar triady.

¹⁰ W. Ziętara, *Struktury sieciowe europejskiego ruchu politycznego Zielonych*, Lublin 2017, s. 119–120.

¹¹ T. Aleksandrowicz, *Podstawy walki informacyjnej*, Warszawa 2016, s. 27.

¹² Ibidem, s. 31.

Termin **cyberprzestrzeń** spopularyzował amerykański pisarz William Gibson, który w powieści *Neuromancer* określił cyberprzestrzeń jako „konsensualną halucynację, doświadczaną każdego dnia przez miliardy uprawnionych użytkowników we wszystkich krajach, przez dzieci nauczone pojęć matematycznych. Graficzne odwzorowanie danych z banków wszystkich komputerów świata. Niewyobrażalna złożoność”¹³.

Przedrostek *cyber* – pochodzi od greckiego terminu *kybernan* określającego zarządzanie lub sterowanie.

Według amerykańskiego Departamentu Obrony USA, cyberprzestrzeń to „globalna domena środowiska informacyjnego składająca się z współzależnych sieci tworzonych przez infrastrukturę technologii informacyjnej (IT) oraz zawartych w nich danych, włączając sieć Internet, sieci telekomunikacyjne, systemy komputerowe, a także osadzone w nich procesory i kontrolery”¹⁴.

Również w polskim dokumencie normatywnym *Doktryna Cyberbezpieczeństwa RP*, można wyróżnić termin *cyberprzestrzeń* oznaczający „przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji tworzona przez systemy teleinformatyczne (zespoły współpracujących ze sobą urządzeń informatycznych i oprogramowania zapewniające przetwarzanie, przechowywanie, a także wysyłanie i odbieranie danych przez sieci telekomunikacyjne za pomocą właściwego dla danego rodzaju sieci telekomunikacyjnego urządzenia końcowego przeznaczonego do podłączenia bezpośrednio lub pośrednio do zakończeń sieci) wraz z powiązaniem między nimi

¹³ K. Liedel, *Sieciocentryczne bezpieczeństwo...*, op.cit., s. 23.

¹⁴ *Zarys definicyjny cyberprzestrzeni*, <https://www.abw.gov.pl/download/1/1284/Segregator13.pdf> [dostęp: 19.09.2020].

oraz relacjami z użytkownikami”¹⁵, jak i cyberprzestrzeń RP, czyli „cyberprzestrzeń w obrębie terytorium państwa polskiego oraz w miejscach, gdzie funkcjonują przedstawicielstwa RP (placówki dyplomatyczne, kontyngenty wojskowe, jednostki pływające oraz statki powietrzne poza przestrzenią RP, podlegające polskiej jurysdykcji)”¹⁶.

Cyberprzestrzeń służy jako środowisko wymiany informacji przy pomocy systemów informatycznych. Jest kolejnym, po lądowym, morskim, powietrznym i kosmicznym, środowiskiem, w którym można prowadzić działania o charakterze politycznym czy militarnym. W odróżnieniu od pozostałych środowisk, cyberprzestrzeń została całkowicie stworzona przez człowieka, jak i jej wymiar przestrzenny ma charakter *aterytoryalny*. Cyberprzestrzeń składa się z trzech głównych cech:

- anonimowość – czyli możliwość anonimowości użytkowników cyberprzestrzeni, wynikającej ze słabości sieci Internet;
- aterytorialność – gdzie wszelka aktywność użytkowników cyberprzestrzeni nie ma ograniczeń terytorialnych czy politycznych;
- multimedialność – gdzie proces wymiany i przepływu informacji może nastąpić poprzez wysłanie zdjęcia czy filmu¹⁷.

To właśnie działania w cyberprzestrzeni sprawiają, że można mieć do czynienia zarówno ze zjawiskami pozytywnymi, jak i negatywnymi. Z jednej strony działania w cyber-

¹⁵ *Doktryna Cyberbezpieczeństwa RP*, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/DCB.pdf> [dostęp: 19.09.2020].

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ M. Marczyk, *Cyberprzestrzeń jako nowy wymiar aktywności człowieka – analiza pojęciowa obszaru*, Warszawa 2018, s. 59–60.

przestrzeni pozwalają na swobodny przepływ i wymianę informacji między poszczególnymi węzłami, np. utworzenie krajowej bazy danych pacjentów szpitali, dzięki czemu lekarz szybciej dowie się o historii choroby swojego nowego pacjenta. Z drugiej powoduje nagły wzrost przestępstw dokonanych w cyberprzestrzeni, zarówno na podmiotach prywatnych, jak i państwowych, międzynarodowych (ataki typu *phishing* na konta bankowe użytkowników).

Tworzenie nowych rodzajów struktur, jak i charakterystyki nowego rodzaju społeczeństwa i umieszczenia go w nowo utworzonym środowisku spowodowało dodanie kolejnych terminów do różnych dyscyplin naukowych. Również w naukach społecznych, zwłaszcza w naukach o bezpieczeństwie, pojawiły się nowe rodzaje bezpieczeństwa podmiotowego, wśród których można wymienić bezpieczeństwo informacyjne.

Bezpieczeństwo informacyjne, które „składa się na szereg czynności, które mają wpływ na coraz większe sfery życia podmiotów uczestniczących (społeczeństwa, instytucji, władzy). Są to najczęściej działania zabezpieczające przed atakami cybernetycznymi, aby ochronić zasoby informacyjne, jak również poczynania atakujących, aby pozyskać te zasoby”¹⁸.

Podsumowanie

Dzisiejszy rozwój społeczeństw wynika z oparcia swoich gospodarek i sektora usług na informacji, możliwości jej przetwarzania, przechowywania i wykorzystywania jej do wzro-

¹⁸ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe wobec wyzwań współczesnego świata*, Warszawa 1998, s. 68.

stu i osłabienia innych podmiotów. Działania społeczeństw informacyjnych mogą mieć aspekt zarówno pozytywny, jak i negatywny. Środowisko, na którym zostało utworzone społeczeństwo informacyjne składa się z trzech filarów: informacji, sieci i cyberprzestrzeni. Każdy z elementów, tzw. triady informacyjnej, wzajemnie się przenika i wykorzystuje charakterystyczne cechy dla danego wymiaru.

Całokształt współczesnego środowiska społeczeństwa informacyjnego opiera się na procesach, przesyle i działaniach użytkowników, wykorzystujących informacje jako produkt, które zostały podparte strukturą sieciową, co ułatwia przepływ i wymianę informacji między poszczególnymi użytkownikami. Swoista triada informacyjna pozwala na zrozumienie działania dzisiejszych usług wykorzystujących technologie IT. To od nas samych zależy czy będziemy coraz lepiej umieli poruszać się w cyberprzestrzeni.

Bibliografia

- Aleksandrowicz T., *Podstawy walki informacyjnej*, Warszawa 2016.
- Aleksandrowicz T., *Świat w sieci. Państwa, społeczeństwa, ludzie. W poszukiwaniu nowego paradygmatu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2014.
- Campen A., *Cyberwar: security, strategy and conflict in Information Age*, Fairfax 1996.
- Denning D., *Wojna informacyjna i bezpieczeństwo informacji*, Warszawa 2002.
- Goban-Klas T., Sienkiewicz P., *Spółeczeństwo informacyjne: Szanse, zagrożenia, wyzwania*, Kraków 1999.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe katego-*

- rie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.
- Liedel K., *Sieciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, Warszawa 2012.
- Mazur M., *Cybernetyka i charakter*, Warszawa 1999.
- Mazur M., *Jakościowa teoria informacji*, Warszawa 1970.
- Modrzejewski Z., *Współczesna walka informacyjna*, Warszawa 2016.
- Nowacki G., *Współczesne poglądy na prowadzenie walki informacyjnej: studium teoretyczne*, Warszawa 2001.
- Waltz E., *Information warfare. Principles and operations*, Boston 1998.

Abstrakt

Głównym celem autorki artykułu jest omówienie i wyróżnienie trzech wyznaczników tworzących, tzw. triadę, której wymiary tworzą całokształt środowiska informacyjnego. Jest to próba deskrypcji kluczowych obszarów, czyli informacji, sieci i cyberprzestrzeni, a także ich najważniejszych właściwości. Poruszony został również aspekt etymologiczny wymiaru bezpieczeństwa, w szczególności bezpieczeństwa informacyjnego, którego znaczenie wzrosło wraz z rozwojem społeczeństwa opartego na informacji i usługach.

Słowa kluczowe: triada, informacja, sieć, cyberprzestrzeń, bezpieczeństwo, środowisko informacyjne

Abstract

The primary aim of this article is report and honourable mention of three determinants of the triad whose dimensions make up the entire information environment. This is attempt at describing key areas, for instance the information, the network and the cyberspace, as well as their most important properties. In this article was also raised the etymological aspect of the security dimension, in particular the in-

formation security, which the importance has increased with the development of the information and service – based society.

Keywords: triage, information, network, cyberspace, security, the information environment

Lobbing sektora wydobywania ropy i gazu a bezpieczeństwo energetyczne Stanów Zjednoczonych

Zagadnienia związane z relacjami pomiędzy biznesem a polityką są szeroko dyskutowane w literaturze nauk ekonomicznych i politycznych. Potencjalne zyski dla podmiotów gospodarczych z możliwości wpływania na decyzje polityczne i regulacyjne są często bardzo duże, nie jest zatem zaskoczeniem, że firmy dążą do wywierania wpływu, zazwyczaj poprzez bezpośredni wkład w kampanie wyborcze kandydatów lub pośrednio poprzez lobbing¹. Działalność lobbingowa nie jest w żadnym razie nowym zjawiskiem w polityce amerykańskiej. Metody wywierania wpływu na ustawodawstwo zmieniały się z dekady na dekadę ze względu na prawne regulacje dotyczące tego typu działań, niemniej cel, jakim jest zapewnienie przychylnego działania prawodawców, pozostał ten sam. W swojej pracy pragnę przedstawić, jak wygląda działalność lobbingowa w sektorze wydobywania ropy naftowej i gazu ziemnego w Stanach Zjednoczonych w XXI w. Wybór przedmiotu rozważań nie jest przypadkowy. Po pierwsze, to właśnie w Stanach Zjednoczonych mamy do czynienia z w pełni uregulowaną prawnie działalnością lobbingową, dzięki czemu legalna aktywność lobbystów jest raportowana i transparentna, a więc może służyć formułowaniu uza-

¹ E.B. Logan, S.N. Patten, *Lobbying*, „The Annals of the American Academy of Political Social Science” 1929, vol. 14, s. 1.

sadnionych empirycznie wniosków². Po drugie, sektor ropy i gazu stanowi istotny element bezpieczeństwa energetycznego kraju, a ze względu na dynamiczny wzrost wydobycia tych surowców na przestrzeni ostatniej dekady, przyczynił się również do wzmocnienia potencjału gospodarczego USA. Zwiększenie krajowego wydobycia ropy i gazu doprowadziło do zbilansowania zapotrzebowania na surowce energetyczne przez rodzime źródła, a tym samym uniezależnienia od ich importu z innych państw istotnie zwiększając poziom bezpieczeństwa energetycznego USA. Polityka energetyczna jest jednym z elementów wpływających na stosunki międzynarodowe³. Transformacja Stanów Zjednoczonych z roli importera strategicznych surowców energetycznych do lidera w ich eksporcie umożliwiła przyjęcie przez Waszyngton asertywnej postawy względem państw, które opierają swoją politykę na produkcji ropy, jak Rosja czy państwa OPEC (głównie państw Bliskiego Wschodu), a tym samym reorientacji części założeń swojej polityki międzynarodowej. W związku z tym formułując tezę, że lobbing firm amerykańskich sektora ropy i gazu, mający na celu wzrost krajowego wydobycia surowców w miejsce importu, wpływa na zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego i służy realizacji gospodarczych interesów Stanów Zjednoczonych.

Artykuł podzielony jest na cztery części. W części pierwszej i drugiej prezentuję teoretyczne aspekty lobbingu i bezpieczeństwa energetycznego. Jest to niezbędne do zrozumienia obu pojęć i ich związku na gruncie polityki prowadzonej

² Popularnym jest przekonanie, że lobbing jest negatywnym zjawiskiem zniekształcającym system demokratyczny poprzez nadmierny wpływ interesów biznesowych na politykę, jak również, że posiada w sobie elementy natury korupcyjnej. Celem niniejszej pracy nie jest wartościowanie zjawiska lobbingu.

³ Zob. D. Scholten (red.), *The Geopolitics of Renewables*, Cham 2018.

przez Stany Zjednoczone. Część trzecia poświęcona jest wybranym aspektom historii rozwoju sektora ropy i gazu w Stanach Zjednoczonych do dnia dzisiejszego. Na podstawie oficjalnych statystyk zaprezentuję jak kształtował się w tym kraju import oraz eksport surowców od początku XX w. do drugiej dekady XXI w., a także wyjaśnię jaki import surowców energetycznych ma wpływ na poziom bezpieczeństwa energetycznego Amerykanów. Przede wszystkim jednak rozdział ten pokaże, że dostęp do zasobów ropy i gazu jest nierozłączny z polityką międzynarodową prowadzoną przez Waszyngton już od końca pierwszej połowy XX w. W ostatniej, czwartej części przybliżę niektóre z kluczowych działań lobbingowych sektora wydobywania ropy i gazu w historii Stanów Zjednoczonych, które przyczyniły się do uzyskania przez ten kraj pozycji lidera na światowym rynku energii, co będzie potwierdzeniem postawionej przeze mnie tezy. Na koniec dokonam podsumowania pracy i powtórzę najważniejsze wnioski.

Teoretyczne aspekty lobbingu i jego praktyka na gruncie prawa amerykańskiego

Mianem lobbingu określa się wszelkie próby wywierania wpływu przez osoby prywatne lub zorganizowane grupy interesu na decyzje polityków w ramach sprawowanych przez nich funkcji rządowych. Klasyczna definicja lobbingu Lestera Milbratha podkreśla istotną rolę komunikacji, przez którą ktoś inny niż obywatel działający we własnym imieniu kieruje się do rządowego decydenta z nadzieją wpłynięcia na jego decyzję⁴. Milbrath utrzymuje ponadto, że urzędnicy

⁴ L.W. Milbrath, *The Washington Lobbyists*, Chicago 1963, s. 8.

podejmują decyzje w oparciu o swoje wyobrażenia rzeczywistości, dlatego też postrzega lobbying jako pozytywne zjawisko, dzięki któremu politycy mają możliwość zrozumienia problemów obywateli⁵. Laumann i Knoke w swojej książce *The Organizational State* postrzegają proces polityczny jako arenę konfliktu pomiędzy różnymi organizacjami formalnymi, jak związki zawodowe, korporacje, grupy interesu publicznego, biura rządowe i komitety kongresowe⁶. Relacje pomiędzy tymi organizacjami a innymi podmiotami definiują i kontrolują kształtowanie polityki poprzez wywieranie presji na decydentów⁷. Opracowana na tej podstawie przez Matta Grossmana idea sieci rządzącej zakłada, że w większości przypadków decyzje dotyczące polityki publicznej są podejmowane przez niewielką grupę organizacji o ustalonej pozycji i opierają się na wynikach konkurencji i kompromisu pomiędzy koalicjami, a jednym z kluczowych działań w zakresie budowy i utrzymania sieci rządzących jest lobbying⁸. Analiza sieci wykazała, że więzi społeczne w postaci komunikacji i powtarzających się interakcji mogą wywierać silny wpływ zarówno na postrzeganie, jak i zachowania aktorów. Poprzez zwiększenie przepływu informacji, lobbying pomaga stworzyć sieć społecznościową opartą na wspólnym postrzeganiu, a tym samym promuje wspólną orientację kulturową⁹. Zdolność kontrolowania przepływu informacji do

⁵ Ibidem, s. 164.

⁶ E.O. Laumann, D. Knoke, *The Organizational State: Social Choice in National Policy Domains*, Madison 1987, s. 9.

⁷ Zob. F.R. Baumgartner, B.L. Leech, *Basic Interests: The Importance of Groups in Politics and in Political Science*, Princeton 1998.

⁸ M. Grossmann, *Artist of the Possible. Governing Networks and American Policy since 1945*, New York 2014, s. 183.

⁹ D. Knoke, S. Yang, *Social network analysis*, Thousand Oaks 2008, s. 6.

decydentów¹⁰, jak również poziom zaufania¹¹ są kluczowymi elementami wpływu poszczególnych organizacji w ramach sieci rządzącej. Zadaniem lobbystów jest właśnie budowanie i utrzymanie wpływu organizacji w sieci rządzącej. Wiąże się to z angażowaniem lobbystów w szereg zadań, w tym dostarczanie informacji lub materiałów pomocniczych politykom, monitorowanie bieżących działań na arenie politycznej oraz dostarczanie specjalistycznej wiedzy w celu wpływania na postrzeganie kwestii politycznych przez media i decydentów. Wpływanie na konkretne decyzje polityczne obejmuje bezpośrednie kontakty z politykami, monitorowanie działań Kongresu i przesłuchań kongresowych, budowanie koalicji interesów wśród członków Kongresu, czy pozyskiwanie funduszy kampanijnych dla preferowanych polityków. Nowoczesne działania lobbingowe są częścią szerokiej gamy wyrafinowanych technik obejmujących bezpośredni lobbing, finansowanie ośrodków analitycznych, mobilizację obywateli i kampanie *public relations*, a więc działalność lobbystów stała się w znacznej mierze sprofesjonalizowana i objęła praktycznie wszystkie aspekty działalności politycznej.

W Stanach Zjednoczonych działalność lobbingowa jest obecnie prawnie uregulowana m.in. w ramach ustawy o ujawnianiu informacji o lobbingu¹². Akt ten definiuje lobbing jako:

- (...) wszelką ustną lub pisemną komunikację (w tym komunikację elektroniczną) do objętych nimi urzędni-

¹⁰ K.S. Cook, J.M. Whitmeyer, *Two approaches to social structure: exchange theory and network analysis*, „Annual Review of Sociology” 1992, vol. 18, s. 114.

¹¹ L. Drutman, *The business of America is lobbying*, New York 2015, s. 23.

¹² Lobbying Disclosure Act of 1995 (2 U.S.C. § 1601).

ków organów władzy wykonawczej lub objętych nimi urzędników organów władzy ustawodawczej, które są przekazywane w imieniu klienta w odniesieniu do (I) sformułowania, zmiany lub przyjęcia ustawodawstwa federalnego (w tym wniosków ustawodawczych); (II) sformułowania, modyfikacji lub przyjęcia przepisu federalnego, rozporządzenia, rozporządzenia wykonawczego lub jakiegokolwiek innego programu, polityki lub stanowiska rządu Stanów Zjednoczonych; (III) administrowanie lub realizacja programu federalnego lub polityki federalnej (w tym negocjacje, przyznanie lub administrowanie kontraktem federalnym, dotacją, pożyczką, zezwoleniem lub licencją); lub (IV) nominacja lub potwierdzenie osoby na stanowisko podlegające zatwierdzeniu przez Senat¹³.

Natomiast lobbystą określa się:

- każdy podmiot, któremu płaci się za to, aby utrzymywał kontakty o charakterze lobbingsowym i który poświęca co najmniej 20% z czasu przeznaczonego dla danego klienta, w rozliczeniowym półrocznym okresie, na właśnie taką działalność. Podmiot taki angażuje się w próby wywierania wpływu na legislację, proces decyzyjny oraz implementację prawa w imieniu właśnie tego klienta¹⁴.

Regulacje prawne obowiązujące w Stanach Zjednoczonych wymagają również obowiązkowego umieszczenia danych osoby i podmiotu lobbującego w specjalnym rejestrze wraz z informacjami o charakterze i obszarze działań¹⁵.

¹³ Tekst Lobbying Disclosure Act of 1995 (Public Law 104-65-DEC.19,1995 109 Stat.691), <http://lobbyingdisclosure.house.gov/lda.html>.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ W niniejszej pracy omawiam regulacje prawne na szczeblu fede-

Innym obowiązkiem jest zdawanie przez zarejestrowanych lobbystów raz na pół roku raportów ze swojej działalności, w których zawarte są szczegółowe informacje dotyczące wydatków przeznaczonych na swoją aktywność i wykaz legislacji, na które próbowano wpłynąć. Wymogi dotyczące przejrzystości i jawności działalności lobbingsowej umożliwiają prowadzenie statystycznych badań w tym obszarze na szczeblu federalnym. Według danych zgromadzonych przez Center for Responsive Politics coroczne wydatki lobbystów wahają się od 1,5 do blisko 4 mld dolarów¹⁶. Najwięcej wydatków na lobbing w latach 1998–2019¹⁷ przeznaczyły kolejno branża farmaceutyczna i ubezpieczeniowa, sektor ropy i gazu uplasował się na szóstej pozycji.

Tabela 1. Całkowite wydatki poszczególnych branż na lobbing w latach 1998–2019

	Branża	Całkowita kwota w USD
1	Farmaceutyczna	4,222,052,092
2	Ubezpieczeniowa	2,857,223,698
3	Przedsiębiorstwa energetyczne	2,476,802,899
4	Elektronika (produkcja)	2,381,455,947
5	Stowarzyszenia biznesowe	2,351,863,077
6	Ropa i gaz	2,222,220,083

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Center for Responsive Politics.

Koncerny, takie jak ExxonMobil, Royal Dutch Shell, BP, Total S.A., Chevron Corporation i ConocoPhillips należą do największych korporacji związanych z lobby paliw kopalnych (ang. *fossil fuels lobby*). Choć zaprezentowane dane nie

ralnym, należy jednak zaznaczyć, że poszczególne stany posiadają indywidualne regulacje dotyczące działalności lobbingsowej.

¹⁶ Center for Responsive Politics, *Total Lobbying Spending*, <https://www.opensecrets.org/lobby/> [dostęp: 20.08.2019].

¹⁷ Dane na dzień 24 lipca 2019 r.

dają tym firmom pozycji lidera w zakresie środków przeznaczanych na działalność lobbingową w amerykańskim Kongresie, to należy podkreślić, że firmy, takie jak ExxonMobil czy Chevron Corporation zatrudniają kilkadziesiąt tysięcy osób i systematycznie umieszczane są w rankingach przedsiębiorstw o największej wartości rynkowej na świecie¹⁸. Ich działalność jest przedmiotem uwagi nie tylko w sektorze naftowo-gazowym, ale także na rynku finansowym, co przekłada się na kondycję amerykańskiej gospodarki i szerzej – globalnej sfery handlu surowcami. Interesującym wydaje się zatem przedstawienie roli, jaką odgrywają lobbyści tych firm w kreowaniu polityki energetycznej Stanów Zjednoczonych.

Czym jest bezpieczeństwo energetyczne?

Przedstawienie problematyki bezpieczeństwa energetycznego w Stanach Zjednoczonych wymaga pokrótce zaprezentowania jej teoretycznych aspektów. Jednym z głównych problemów przy omawianiu koncepcji bezpieczeństwa energetycznego jest to, że jest to zarówno koncepcja analityczna, jak i polityczna¹⁹. Nie tylko służy ona do analizy i oceny poziomu bezpieczeństwa energetycznego, ale od kryzysu naftowego z lat 70. ubiegłego wieku jest często przywoływana przez polityków dla uzasadnienia polityki międzynarodowej i wewnętrznej. Z tego też względu większość debaty publicznej na temat tego pojęcia zawdzięczamy praktyce politycznej, a nie debacie akademickiej. W konsekwencji nie ma wyznaczonych

¹⁸ Lista spółek publicznych według kapitalizacji rynkowej (online), <https://fortune.com/global500/2019/search/> [dostęp: 15.09.2019].

¹⁹ P. Dolata, *Energy Security*, [w:] *The Palgrave Handbook of Security, Risk and Intelligence*, red. R. Dover, H. Dylan, M.S. Goodman, London 2017, s. 48.

obiektywnych metodologicznych ram, na podstawie których można ocenić wartość i poziom bezpieczeństwa energetycznego, ani konsensusu co do jego teoretycznej wartości²⁰. Międzynarodowa Agencja Energii definiuje bezpieczeństwo energetyczne jako „nieprzerwaną dostępność źródeł energii po przystępnej cenie”²¹. Jednak ta definicja zdaje się nie wyczerpywać wszystkich aspektów pojęcia. Należy zauważyć, że energia jest ważnym przedmiotem badań w dziedzinie inżynierii i nauk przyrodniczych oraz że istnieją próby multidyscyplinarnego podejścia podkreślającego kompleksowość bezpieczeństwa energetycznego w dziedzinie nauk społecznych²². W tym zakresie bezpieczeństwo energetyczne omawiane jest na gruncie rzeczywistości politycznej, historycznej i gospodarczej, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu, jaki sektor energii posiada na politykę i rynki międzynarodowe²³. Zasoby surowcowe, zwłaszcza paliwa kopalne są nierównomiernie rozlokowane na świecie i stanowią przedmiot handlu międzynarodowego. W rezultacie surowce, takie jak ropa naftowa, gaz ziemny czy węgiel odgrywają rolę w planowaniu polityki zagranicznej i podejmowaniu politycznych decyzji. Posiadanie lub nieposiadanie tych zasobów zdefiniowało siłę państw w systemie międzynarodowym poprzez podkreślenie wzajemnych powiązań, ujawnienie słabości i zależności regionów związanych z relacją pomiędzy niedoborem energii a brakiem bezpieczeństwa, a także presją rządów do opra-

²⁰ Ibidem.

²¹ International Energy Agency, *What is energy security?*, <https://www.iea.org/topics/energysecurity/whatisenergysecurity/> [dostęp: 23.08.2019].

²² L. Hughes, *A Generic Framework for the Description and Analysis of Energy Security in an Energy System*, „Energy Policy” 2012, vol. 42, s. 223.

²³ Zob.: Ch. Winzer, *Conceptualizing Energy Security*, „Energy Policy” 2012, vol. 46, s. 36–48.

cowania strategii promujących niezależność energetyczną polegającą na ograniczeniu lub całkowitym wyeliminowaniu importu źródeł energii²⁴. Niezależnie od działań na rzecz zwiększania efektywności energetycznej gospodarek, a tym samym zmniejszania ich energochłonności jednostkowej, wzrost gospodarczy wiąże się z rosnącym zapotrzebowaniem na energię, a co za tym idzie może stać się źródłem międzynarodowego konfliktu w ramach konkurencji o dostęp do zasobów. Państwa postrzegane jako znajdujące się w sytuacji kryzysowej mogą być bardziej skłonne do podjęcia działań militarnych²⁵. Energia jest również często wykorzystywana do podtrzymywania sojuszy i budowania poparcia dla pewnych ideologii i stanowisk w zakresie bezpieczeństwa narodowego²⁶. Teoretyczną podstawą dla niniejszej pracy są zatem te aspekty nauk społecznych łączące perspektywę geopolityczną²⁷ i geoeconomiczną²⁸.

Stany Zjednoczone są obecnie liderem w wydobywaniu ropy naftowej i gazu ziemnego na świecie²⁹, co pozwala nie tyl-

²⁴ P. Dolata, *Energy Security...*, op.cit., s. 54.

²⁵ Zob.: M.T. Klare, *Resource Wars: The Changing Landscape of Global Conflict*, New York 2001.

²⁶ C. Miriello, *Energy Security and Geopolitics in the Trans-Europe Space*, [w:] *The EU in a Trans-European Space*, red. S. Giusti, I. Mirkina, Cham 2019, s. 225.

²⁷ Rozumianych jako studia nad bezpieczeństwem (ang. *securities studies*) i stosunki międzynarodowe. Zob. D. Moran, J. Russell (red.), *Energy Security and Global Politics: The Militarization of Resource Management*, London 2009.

²⁸ Rozumianych jako ekonomia polityczna (ang. *political economy*); zob.: D. Lesage, T. Van de Graaf, K. Westphal, *Global Energy Governance in a Multipolar World*, London 2010.

²⁹ Zob.: BP, *BP Statistical Review of World Energy 2019*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> [dostęp: 20.06.2019].

ko na zaspokojenie części potrzeb na rodzimym rynku, ale również na aktywny udział Waszyngtonu w międzynarodowym handlu surowcami. W związku z tym na znaczeniu zyskuje również pojęcie bezpieczeństwa energetycznego. Departament Energii Stanów Zjednoczonych w 2017 r. opublikował na potrzeby Kongresu raport *Valuation of Energy Security for the United States*, w którym stwierdzono, że skuteczne zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego uwzględnia szereg czynników zarówno z perspektywy krajowej, jak i międzynarodowej, w tym: zapewnienie krajowego dostępu do energii poprzez m.in. poszukiwanie nowych krajowych złóż surowcowych i udoskonalanie strategicznej infrastruktury do przesyłu i magazynowania energii; wspieranie rozwoju rynków światowych poprzez promowanie liberalizacji handlu surowcami, a tym samym konkurencji cenowej oraz wspieranie sojuszy i partnerstw wzmacniających bezpieczeństwo energetyczne, a także wspólne przeciwdziałanie aktywnościom państw, które wykorzystują surowce do destabilizacji sytuacji międzynarodowej³⁰. Podobny zakres działań związanych z bezpieczeństwem energetycznym został ujęty w Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych w 2017 r. w punkcie *Osiągnięcie dominacji energetycznej*³¹. Administracja amerykańska wyjaśnia, że zasoby surowcowe, w szczególności ropa i gaz ziemny, wykorzystywane w energetyce są ściśle związane ze zwiększeniem potencjału gospodarczego Waszyngtonu poprzez ich eksport, a także bezpieczeństwem narodowym z racji

³⁰ Zob. United States Department of Energy, *Valuation of Energy Security for the United States*, Waszyngton 2017.

³¹ National Security Strategy of the United States of America 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> [dostęp: 15.06.2019].

zapewnienia obywatelom dostępu do taniej energii, uniezależnienia się od dostaw i dyktatu cenowego innych państw, a także wzmocnienia pozycji Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej.

Podsumowując, bezpieczeństwo energetyczne jest pojęciem złożonym, w ramach którego możemy odczytywać np. potrzebę zapewnienia dostępu do energii obywatelom państw, import i eksport surowców energetycznych oraz dystrybucję energii i związane z tym ryzyka, potrzeby infrastrukturalne, a także relacje między państwami. Zdolność państw do kontrolowania zasobów energetycznych bezpośrednio wpływa na ich zdolność do przekształcania ich w czynniki dominacji ekonomicznej i politycznej³². Biorąc pod uwagę tę tezę oraz analizując założenia polityki bezpieczeństwa energetycznego Stanów Zjednoczonych należy jednoznacznie stwierdzić, że dążenie do energetycznego uniezależnienia się od importu surowców przy jednoczesnym zwiększeniu krajowego ich wydobycia i eksportu leżą zatem u podstaw interesu narodowego Stanów Zjednoczonych.

Znaczenie sektora ropy i gazu w polityce energetycznej USA

W latach 70. XX w. dyskusje na temat bezpieczeństwa energetycznego zdominowały amerykańskie debaty polityczne w związku z kryzysami naftowymi, które wpłynęły na dostępność i przystępność cenową ropy naftowej na Zachodzie oraz wzbudziły obawy o zależność gospodarczą od producentów z Bliskiego Wschodu. Stany Zjednoczone

³² B.K. Behera, A. Varma, *Bioenergy for Sustainability and Security*, Cham 2019, s. 21.

jeszcze w 1945 r. były eksporterem netto ropy naftowej, ale od 1950 r. importują prawie milion baryłek ropy dziennie, a w ciągu dwóch dekad import wzrósł do ponad sześciu milionów baryłek dziennie, co stanowiło jedną trzecią amerykańskiego popytu³³. Sytuacja ta była wynikiem gwałtownie rosnącego zapotrzebowania na surowiec w związku z rozwojem motoryzacji i wykorzystaniem go w dynamicznie rozwijającej się powojennej gospodarce³⁴. Sztucznie zawyżone ceny krajowe spowodowały gwałtowny wzrost importu od zagranicznych producentów, głównie z Bliskiego Wschodu, oferujących znacznie niższe ceny, a szczyt wydobycia ropy naftowej (ang. *peak oil*) przyczynił się również do spadku produkcji ropy w samych Stanach Zjednoczonych do 16,5% światowej produkcji w 1973 r.³⁵ W październiku 1973 r. państwa zrzeszone w Organizacji Arabskich Krajów Eksportujących Ropę Naftową (ang. *Organization of Arab Petroleum Exporting Countries* – OPEC) nałożyły trwające do marca 1974 r. embargo na import ropy m.in. do Stanów Zjednoczonych za wsparcie udzielone Izraelowi w wojnie Jom Kippur. W rezultacie embargo dostawy ropy naftowej zmniejszają się o 14% i prowadzą do znaczącego wzrostu cen benzyny w Stanach Zjednoczonych³⁶. W następstwie tych wydarzeń prezydent Richard Nixon ogłosił

³³ J.P. Bialos, *Oil Imports and National Security: the Legal and Policy Framework for Ensuring United States Access to Strategic Resources*, „Journal of International Law” 1989, vol. 11, s. 241.

³⁴ Zob. R.O. Kellam, *Regulation of Oil Imports*, „Duke Law Journal” 1961, vol. 12, s. 175–215.

³⁵ Dla porównania na początku lat 40. XX w. udział USA w światowej produkcji ropy wynosił 60%. Zob. D.S. Painter, *Oil and Geopolitics: The Oil Crises of the 1970s and the Cold War*, „Historical Social Research” 2014, vol. 39, s. 186–208.

³⁶ Cena ropy wzrosła w 1974 r. z 3\$ do prawie 12\$ za baryłkę. Zob. ibidem, s. 189.

szereg regulacji w polityce energetycznej, poprzez narodowy cel w zakresie oszczędzania energii, rozwój alternatywnych źródeł jej pozyskiwania, ustanowienie strategicznych rezerw ropy naftowej i normy efektywności paliwowej dla nowych samochodów³⁷. Taka strategia miała doprowadzić kraj do uniezależnienia od importowanej ropy i stanowić podwalinę pod niezależność energetyczną. Przyjęta w 1975 r. ustawa *Energy Policy and Conservation Act* (EPCA) wprowadziła również zakaz eksportu ropy naftowej wydobywanej na terytorium Stanów Zjednoczonych³⁸. Z nielicznymi wyjątkami, jak w przypadku umożliwienia eksportu ropy do Izraela i Kanady, zakaz ten obowiązywał do 2015 r. Energia stała się integralną częścią rozważań dotyczących bezpieczeństwa narodowego, których punktem kulminacyjnym była doktryna Cartera z 1980 r. Prezydent Carter w orędziu o stanie państwa stwierdził, że „jakakolwiek próba przejęcia kontroli nad regionem Zatoki Perskiej przez siłę zewnętrzną będzie traktowana jako atak na żywotne interesy Stanów Zjednoczonych i taki atak będzie odparty wszelkimi niezbędnymi środkami, w tym siłą militarną”³⁹. Doktryna ta była traktowana jako ostrzeżenie w stronę Związku Sowieckiego, który zaatakował Afganistan, co było postrzegane przez Amerykanów jako próba zajęcia surowców energetycznych i destabilizacji sytuacji w regionie Bliskiego Wschodu⁴⁰. Od tego momentu pojęcie bezpieczeństwa energetycznego stanowi

³⁷ Council on Foreign Relations, *Nixons speech on energy policy; Project Independence*, <https://www.cfr.org/energy/nixons-speech-energy-policy-project-independence-1973/p24131> [dostęp: 12.06.2019].

³⁸ Pub.L. 94–163, 89 Stat. 871.

³⁹ A.T. Price-Smith, *Oil, Illiberalism, and War: An Analysis of Energy and US Foreign Policy*, Cambridge 2015, s. 82.

⁴⁰ Ibidem.

trwały element amerykańskiej polityki zagranicznej, czego wyrazem było również późniejsze zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w wojnę w Zatoce Perskiej.

Pomimo licznych inicjatyw rządu ukierunkowanych na zmniejszenie wzrostu amerykańskiego zużycia ropy w latach 70. i 80. XX w., zapotrzebowanie na paliwa stale rosło, wydobywanie ropy z konwencjonalnych złóż krajowych utrzymywało się na niskim poziomie, a zależność od zagranicznych dostawców wciąż się pogłębiała. Sytuacja ta uległa przeobrażeniu począwszy od pierwszej dekady XXI w. w związku ze zwiększeniem amerykańskiej produkcji ropy naftowej i gazu pozyskanych ze złóż niekonwencjonalnych. „Rewolucja łupkowa” była rezultatem rozwoju technologii, która pozwoliła amerykańskim producentom eksploatować formacje ropy naftowej i gazu w skałach łupkowych. Wcześniej nie istniały technologie pozwalające na ekonomicznie nieopłacalne z tych formacji⁴¹. Nowe technologie rozwijane od kilku dziesięcioleci przy znaczącym wsparciu finansowym rządu dla badań i rozwoju oraz sprzyjającym rozwiązaniom prawnym⁴² bezpośrednio przyczyniły się do wzrostu wydobywania surowców zwiększając dostępność surowca oraz przystępność cenową produktów. Zmianie ulega amerykańska pozycja na światowym rynku ropy naftowej i gazu ziemnego z dużego importera w kierunku osiągnięcia równowagi. Stany Zjednoczone od 2009 roku są największym producentem gazu ziemnego na świecie, kiedy produkcja

⁴¹ C. Miriello, *Energy Security and Geopolitics...*, op.cit., s. 250.

⁴² Niekonwencjonalne zagospodarowanie złóż ropy naftowej i gazu ziemnego korzysta również z określonych polityk publicznych, takich jak zwolnienia od określonych przepisów ochrony środowiska oraz dostępu do zasobów na gruntach publicznych. Zob. P.D. Saundry, *Review of the United States Energy system in transition*, „Energy, Sustainability and Society” 2019, vol. 9, s. 1–32.

gazu ziemnego w Stanach Zjednoczonych przekroczyła poziom produkcji w Federacji Rosyjskiej, a od 2013 r. największym producentem węglowodorów ropopochodnych. Między 2008 a 2017 r. wydobycie ropy naftowej i gazu ziemnego w USA wzrosło o prawie 60%⁴³.

Wykres 1. Szacunkowa produkcja ropy naftowej i gazu ziemnego w wybranych państwach. Kwadrylion Btu baryłek ropy dziennie w milionach

Źródło: U.S. Energy Information Administration⁴⁴.

Szybka ekspansja wydobycia gazu z formacji łupkowych doprowadziła do niskich cen gazu ziemnego w Stanach Zjednoczonych, czego efektem jest zwiększenie mocy produkcyjnych w gospodarce amerykańskiej, zwłaszcza w sektorze elektroenergetycznym i petrochemicznym⁴⁵. Według badań przeprowadzonych przez American Petroleum In-

⁴³ U.S. Energy Information Administration, *United States remains the world's top producer of petroleum and natural gas hydrocarbons* (online), <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=36292> [dostęp: 12.06.2019].

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ R.F. Aguilera, M. Radetzki, *Rewolucja łupkowa: światowe rynki gazu i ropy naftowej w warunkach transformacji*, „Mineral Resources Management” 2015, vol. 31, s. 15.

stitute przemysł naftowy i gazowy daje (bezpośrednio i pośrednio) pracę ponad 10 mln ludzi, a w samym tylko 2015 r. sektor ten dodał 1,3 bln dolarów do amerykańskiej gospodarki (ok. 7% PKB)⁴⁶. Krajowa produkcja energii pierwotnej była równa około 95% zużycia energii w USA w 2018 r.⁴⁷ Według raportu *BP Energy Outlook 2018* udział krajowej produkcji energii w konsumpcji/zużyciu energii ma wzrosnąć z 89% w 2017 r. do 119% do 2040 r.⁴⁸ Eksperci przewidują, że Stany Zjednoczone staną się samowystarczalne energetycznie na początku 2020 r. i utrzymają swoją pozycję największego na świecie producenta paliw płynnych i gazu ziemnego⁴⁹.

Kluczowym momentem dla sektora gazu i ropy w Stanach Zjednoczonych było zniesienie wspomnianego wcześniej zakazu eksportu ropy naftowej przy jednoczesnym rozluźnieniu systemu regulacyjnego eksportu gazu ziemnego. To umożliwiło amerykańskim korporacjom wejście na rynki międzynarodowe stymulując większą produkcję i zwiększając podaż, co z kolei bezpośrednio przełożyło się na obniżenie cen surowców na światowych rynkach. W 2018 r. Stany Zjednoczone były ósmym największym eks-

⁴⁶ M. Tadeo, *New study: 10,3 million U.S. jobs supported by natural gas & oil in 2015*, API, <https://www.api.org/news-policy-and-issues/news/2017/08/01/10-3-million-us-jobs-supported-by-natural-gas-oil> [dostęp: 12.06.2019].

⁴⁷ U.S. Energy Information Administration, *U.S. energy fact explained*, <https://www.eia.gov/energyexplained/us-energy-facts/> [dostęp: 12.06.2019].

⁴⁸ BP, *BP Energy Outlook – 2019. Insights from the Evolving transition scenario – United States*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2019-country-insight-us.pdf> [dostęp: 12.06.2019].

⁴⁹ Zob. U.S. Energy Information Administration, *Annual Energy Outlook 2019 with projections to 2050*, <http://www.eia.gov/ao> [dostęp: 15.06.2019].

porterem ropy naftowej na świecie i czwartym największym eksporterem gazu ziemnego, w tym trzecim największym po Australii i Katarze największym eksporterem ciekłego gazu ziemnego (*Liquified Natural Gas* – LNG)⁵⁰, ale ta sytuacja – wg norweskiej firmy badawczej Rystad Energy – ma ulec zmianie jeszcze pod koniec 2019 r., kiedy amerykański eksport brutto ropy naftowej, w tym paliw i niektórych kondensatów gazu ziemnego zrówna się lub nawet przekroczy poziom eksportu z Arabii Saudyjskiej⁵¹. Wpływ produkcji i eksport surowców wpływa również na polityczny wymiar relacji Stanów Zjednoczonych z państwami, które do tej pory kształtowały swoją politykę w oparciu o zasoby energetyczne, w szczególności z Rosją i państwami Bliskiego Wschodu. Specyfika wyceny kontraktów terminowych na gaz ziemny w Stanach Zjednoczonych, opierająca się na rzeczywistej podaży i popycie w ramach transakcji natychmiastowych (*spot*), przy jednoczesnym braku indeksacji do ceny ropy naftowej, stwarza atrakcyjniejsze i bardziej elastyczne warunki handlu gazem ziemnym niż monopolistyczne i zniekształcające ceny energii działania podejmowane przez producentów należących do OPEC czy Rosji. Załamanie cen na światowych rynkach spowodowane wejściem producentów amerykańskich na globalny rynek, poważnie

⁵⁰ Wszystkie dane dostępne na stronie Międzynarodowej Agencji Energii: <https://webstore.iea.org/statistics-data>.

⁵¹ Przy utrzymującej się dynamice produkcji, pod koniec bieżącego roku Stany Zjednoczone będą produkować ok. 13 mln baryłek ropy dziennie, tym samym zwiększając eksport surowca z obecnego poziomu ponad 8 mln baryłek dziennie do ponad 9 mln. Eksport z Arabii Saudyjskiej utrzyma się na poziomie 9 mln baryłek ropy dziennie. Zob. D. Bizley, *Rystad Energy: US to export more oil and liquids than Saudi Arabia by year-end*, Rystad Energy, <https://www.oilfieldtechnology.com/special-reports/08032019/rystad-energy-us-to-export-more-oil-and-liquids-than-saudi-arabia-by-year-end/> [dostęp: 12.06.2019].

dotknęło niektórych producentów ropy (głównie państwa OPEC) i gazu (głównie Rosję i Katar). Chociaż ci konwencjonalni producenci mają niskie krańcowe koszty produkcji, ich gospodarki i budżety rządowe w dużym stopniu zależą od dochodów z eksportu ropy i gazu, a państwowy charakter przedsiębiorstw (*National Oil Corporation* – NOC) charakteryzuje się mniejszą elastycznością i większym ryzykiem fiskalnym, niż prywatne podmioty na rynku amerykańskim (*International Oil Corporation* – IOC)⁵². Pomimo oczekiwań, że niskie ceny spowodują spadek inwestycji w złoża wymagające większych nakładów i amerykańskie wydobywanie ropy naftowej i gazu z formacji łupkowych nadal rosło przede wszystkim ze względu na niższe koszty związane z bardziej wydajną technologią oraz strategią biznesową, jak fuzje i przejęcia mniejszych przedsiębiorstw⁵³. Realizując swoją politykę bezpieczeństwa energetycznego Stany Zjednoczone dążą zatem do osłabienia regionalnych hegemonów przy jednoczesnym zachowaniu swojej mocarstwowej pozycji w hierarchii międzynarodowej. Istotnym elementem tej strategii jest destabilizacja surowcowego systemu cenowego narzuconego przez kartel OPEC i uczynienie rynku ropy naftowej i gazu ziemnego bardziej konkurencyjnym. W tym też kontekście należy postrzegać niedawne decyzje administracji prezydenta Donalda Trumpa o nałożeniu sankcji na eksport ropy naftowej z Iranu i Wenezueli, co ma umożliwić zwiększoną produkcję i eksport amerykańskiego surowca, jednocześnie podnosząc ceny.

⁵² V.S. Ediger, I. Berk, *Geostrategic Challenges in the Oil and Gas Sectors*, [w:] *Energy Economy, Finance and Geostrategy*, red. A.B. Dorsman, Cham 2018, s. 188.

⁵³ Ibidem, s. 189.

Lobbing sektora wydobycia ropy i gazu

W świetle informacji zawartych w poprzednich rozdziałach, lobbing sektora ropy i gazu wydaje się odgrywać ważną rolę w kształtowaniu polityki energetycznej Stanów Zjednoczonych. Od początku XX w. lobbyści związani z największymi naftowymi firmami dążą w szczególności do tworzenia takich regulacji prawnych, które będą sprzyjać nieskrępowanej działalności wydobywczej i handlowej przedsiębiorstw. Pomimo wielu kontrowersji związanych początkowo z monopolistycznymi praktykami rynkowymi, a obecnie z potencjalną dewastacją środowiska naturalnego, argument bezpieczeństwa narodowego wynikającego z zapewnienia odpowiednich zasobów energetycznych był często wykorzystywany przez lobby na rzecz paliw kopalnych. Już w latach 30. ubiegłego wieku Amerykanie analizowali związek między bezpieczeństwem narodowym a wydobyciem ropy naftowej, w wyniku czego w 1932 r. rząd nałożył ograniczenia importowe, które dotyczyły głównie dostaw z Wenezeli⁵⁴. W tym czasie argument bezpieczeństwa został wykorzystany przez Niezależne Amerykańskie Stowarzyszenie Przemysłu Naftowego (*Independent Petroleum Association of America*) w celu przeciwdziałania sytuacji nadwyżki ropy, która groziła destabilizacją krajowego przemysłu naftowego. Amerykańscy producenci ropy uważali, że zapewnienie produkcji krajowej w dłuższej perspektywie czasowej będzie wymagało ochrony przemysłu przed tanim importem⁵⁵. Powracający argument o związku ropy i bezpieczeństwa naro-

⁵⁴ R.O. Kellam, *Regulation of Oil...*, op.cit., s. 177.

⁵⁵ P. Dolata, *Energy Security...*, op.cit., s. 52.

dowego nie zrodził się zatem ze względów geopolitycznych, ale wynikał z polityki grup interesu⁵⁶. Podobna sytuacja miała miejsce w późniejszych latach, kiedy prywatni producenci podnosili argument bezpieczeństwa, domagając się wprowadzenia kwot importowych na ropę bliskowschodnią, która stała się zbyt konkurencyjna i zagrażała przetrwaniu produkcji krajowej w Stanach Zjednoczonych. Przeciwnicy takich ograniczeń, w tym przede wszystkim międzynarodowe koncerny i Departament Stanu, obawiali się negatywnych skutków dla relacji Waszyngtonu z partnerami z Bliskiego Wschodu. Twierdzili oni, że bezpieczeństwo naftowe najlepiej osiągnąć poprzez import taniej ropy, co było ekonomicznie opłacalne przede wszystkim dla obywateli, a nieeksploatowane zasoby rodzime miały stanowić zabezpieczenie w przypadku drastycznej podwyżki cen sprowadzanego surowca⁵⁷. Administracja prezydenta Eisenhowera została skutecznie przekonana przez dobrze zorganizowanych producentów ropy naftowej i w 1957 r. wprowadzono dobrowolny kontyngent importowy, który stał się obowiązkowy dwa lata później i obowiązywał do lat 70.⁵⁸

Tak zwana „rewolucja łupkowa” przyczyniła się na początku drugiej dekady XXI w. do wzmożonych działań lobbingowych sektora ropy i gazu na rzecz zniesienia zakazu eksportu surowców, które nastąpiło ostatecznie w grudniu 2015 r. Według Center for Responsive Politics cały przemysł naftowo-gazowy wydał w roku poprzedzającym zniesienie zakazu blisko 141,3 mln dolarów na lobbing, czyli ponad

⁵⁶ B.I. Kaufman, *The Oil Cartel Case: A Documentary Study of Antitrust Activity in the Cold War Era*, Westport 1978, s. 41.

⁵⁷ Ibidem, s. 43.

⁵⁸ Ibidem, s. 66.

387 tys. dolarów dziennie⁵⁹. Zatrudniał on 819 lobbystów, po prawie dwóch na każdego członka Izby Reprezentantów. Ponad 60% tych lobbystów stanowili byli członkowie Kongresu i pracownicy Kongresu⁶⁰. Od początku 2013 r. branża wydała dodatkowe 61 mln dolarów na wsparcie kampanii politycznych. Wydatki przemysłu na działalność lobbingsową rosły każdego roku między 2004 r. a 2014 r. średnio o 8,9 mln dolarów, co jest tempem nieporównywalnym z żadną inną branżą. Również w 2014 r. prezesi szesnastu amerykańskich spółek naftowych utworzyli koalicję lobbingsową PACE (*Producers for American Crude Oil Exports*) na rzecz zniesienia zakazu eksportu. Aby osiągnąć ten cel, PACE zobowiązała się do dzielenia się z decydentami politycznymi i opinią publiczną informacjami na temat znaczących korzyści dla konsumentów, zatrudnienia, bezpieczeństwa narodowego i gospodarki związanych z umożliwieniem amerykańskim producentom sprzedaży ropy naftowej sojusznikom i partnerom handlowym⁶¹. Przede wszystkim skupiono się na publicznym promowaniu analiz rządowych, przemysłowych i akademickich, które mówiły o stworzeniu większej liczby miejsc pracy w sektorze energii i dochodach podatkowych w każdym stanie i okręgu kongresowym oraz wzroście gospodarczym kraju, jeśli zakaz zostanie zniesiony. Istotnym dla PACE i innych lobbystów była kwestia zniesienia przez administrację Obamy w lipcu 2014 r. sankcji wobec Iranu, co doprowadziło do dynamicznego wzrostu

⁵⁹ Center for Responsive Politics, <https://www.opensecrets.org/lobby/indusclient.php?id=E01&year=2014> [dostęp: 10.08.2019].

⁶⁰ Ibidem; tzw. zjawisko drzwi obrotowych (ang. *revolving door*).

⁶¹ Producers for American Crude Oil Exports, *Crude Oil Exports Would Enhance National Security, Trade Relations with Allies*, <https://oilexports.com/wp-content/uploads/2015/06/Factsheet-National-Security.pdf> [dostęp: 13.08.2019].

eksportu ropy naftowej z tego kraju. Argumentowali oni, że zniesienie zakazu na rodzimy eksport przyczyni się do zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego Ameryki i ich sojuszników przez zwiększenie konkurencji na rynku międzynarodowym, a tym samym ograniczenie rynku zbytu dla państw o wątpliwej reputacji politycznej, jak Iran czy Rosja⁶². Bardzo dobrym przykładem ilustrującym racje lobbystów jest obecnie dostarczanie skroplonego gazu LNG do Polski i państw bałtyckich. Umożliwia to zmniejszenie zależności energetycznej Europy Środkowo-Wschodniej od dostaw rosyjskich i tym samym zniwelowania potencjalnych sytuacji, w których gaz lub ropa wykorzystywane są do szantażu politycznego. Jednocześnie jest to korzystne dla bezpieczeństwa Stanów Zjednoczonych, które chcą ograniczyć geopolityczną strefę wpływów Kremla.

Interesującym przykładem jest również prowadzenie działań lobbingowych największych amerykańskich korporacji naftowych przeciwko wprowadzeniu ustawy NOPEC (*No Oil Producing and Exporting Cartels Act*). Projekt ustawy zaproponowany przez Izbę Reprezentantów na początku 2019 r. w swoim założeniu rozszerza wprowadzoną w 1890 r. ustawę antymonopolową Shermana (*Sherman Antitrust Act*) o podmioty zagraniczne, co zasadniczo uniemożliwiłoby współpracę firm z różnych państw na rzecz ograniczenia dostaw paliw kopalnych i ustalania cen. Upoważniłaby ona amerykański Departament Sprawiedliwości do pozwania zagranicznych producentów ropy naftowej za naruszenia prawa ochrony konkurencji. Państwa OPEC, które mogłyby

⁶² S. Goldenberg, *House votes to lift crude oil export ban despite opposition from White House*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/business/2015/oct/09/us-crude-oil-exports-house-of-representatives-vote-obama> [dostęp: 13.08.2019].

być najbardziej narażone na ewentualne regulacje, obawiają się, że ustawa zapewni Stanom Zjednoczonym duży wpływ na kształtowanie wielkości produkcji przez członków kartelu lub nawet doprowadzi do rozpadu tego podmiotu. Wtedy z kolei producenci ropy, którzy obecnie ograniczają produkcję w celu utrzymania względnie wysokich cen, zaczęliby zwiększać wolumen wydobywania, powodując załamanie cen surowca na światowych rynkach. Dodatkowe groźby ze strony państw OPEC dotyczące odejścia w przypadku przyjęcia ustawy od rozliczeń w dolarach dochodów z tytułu eksportu ropy naftowej, skłoniły największe amerykańskie firmy naftowe do lobbowania przeciwko wprowadzeniu ustawy. Od stycznia do maja 2019 r. Exxon Mobil wydał na tę działalność blisko 3 mln dolarów, a American Petroleum Institute 1,5 mln dolarów⁶³. Firmy te uważają, że ustawa nie jest korzystna dla amerykańskiego bezpieczeństwa, ponieważ zagraża stabilności rynków energetycznych i finansowych, a dodatkowo podważa strategiczny sojusz amerykańsko-saudyjski w kwestii polityki wobec Iranu⁶⁴. Do tej pory lobbying jest skuteczny, projekt ustawy utknął w senackiej komisji ds. sądownictwa⁶⁵.

Lobbying sektora ropy i gazu w Stanach Zjednoczonych jest procesem niezwykle złożonym w zakresie podejmowanych działań i tematów, które go dotyczą. Nie sposób więc przedstawić wszystkie jego aspekty, niemniej przywołane powyżej przykłady pozwalają zobrazować, w jaki sposób firmy nafto-

⁶³ Center for Responsive Politics, <https://www.opensecrets.org/lobby/billsum.php?id=s370-116> [dostęp: 13.08.2019].

⁶⁴ AFP News Agency, *US bill targeting OPEC could be double-edged sword*, <https://www.businesstimes.com.sg/energy-commodities/us-bill-targeting-opec-could-be-double-edged-sword> [dostęp: 14.08.2019].

⁶⁵ Congress.gov, <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/senate-bill/370/all-info> [dostęp: 13.08.2019].

wo-gazowe przyczyniają się do bezpieczeństwa i promowania amerykańskich interesów narodowych na arenie międzynarodowej. Obserwatorom rynku energetycznego może się wydawać, że firmy te dążą jedynie do maksymalizacji swoich zysków poprzez zwiększenie eksportu i nawiązywanie relacji handlowych z zagranicznymi podmiotami, a kwestia bezpieczeństwa kraju jest tylko nośnym, nieznaczącym argumentem sprzyjającym dalszej ich ekspansji. Aktywa, takie jak ropa i gaz uważane są za strategiczne zasoby państwowe, w związku z czym podlegają silniejszej kontroli politycznej niż ma to miejsce w przypadku większości innych gałęzi przemysłu⁶⁶. Z tego też względu nie można oddzielić polityki państwowej od rynku ropy i gazu. Lobbing jest zatem pewną platformą, na której spotykają się rząd i owe podmioty, aby wypracować politykę, która będzie wspólnie służyła interesom firm i bezpieczeństwu kraju.

Zakończenie

„Rewolucja łupkowa” podważyła wiele tez, które były powszechnie aprobowane w świecie energetycznym i wywołała dyskusję na temat tego, w jaki sposób Stany Zjednoczone zmieniają swoją rolę na światowych rynkach energetycznych oraz jak zareagują na to inni znaczący producenci ropy i gazu. Obecne wydarzenia, jak przykładowo sprzedaż LNG do państw Europy Środkowo-Wschodniej, czy sankcje nałożone na eksport ropy irańskiej lub rozważana interwencja militarna w Wenezueli wskazują, że Waszyngton nie wycofa się selektywnie z interwencji w bezpieczeństwo globalne ze względu na zmniejszone zapotrzebowanie na importowane surowce

⁶⁶ C. Miriello, *Energy Security and Geopolitics...*, op.cit., s. 240.

energetyczne. Przeciwnie – będzie wykorzystywać zasoby energetyczne w celu obrony swoich interesów zmieniając przy tym paradygmaty geopolityczne. Dzięki rosnącemu wydobyciu z ropy i gazu łupków Stany Zjednoczone konsekwentnie zmierzają w kierunku samowystarczalności energetycznej. Choć nie jest to równoznaczne z autarkią i nie izoluje kraju od wahań na rynku międzynarodowym, przynosi jednak korzyści zarówno gospodarcze, jak i strategiczne. Krajowa rewolucja energetyczna przyczyniła się do zmniejszenia deficytu handlowego z powodu zmniejszonego zapotrzebowania na import węglowodorów⁶⁷. W oparciu o wydobycie i handel surowcami Amerykanie tworzą strategię, która pozwala im wpływać na państwa dotychczas kształtujące swoją politykę w oparciu o monopolistyczne praktyki eksportowe. Ten element przynosi przynajmniej dwie korzyści. Po pierwsze, umożliwia tworzenie bardziej stabilnych i zintegrowanych rynków energii, które służą osłabieniu lokalnych hegemonów wykorzystujących niejednokrotnie swoje bogactwo surowcowe i manipulacje cenowe jako narzędzie nacisku wobec państw importujących. Po drugie, wiąże się to z tworzeniem lub zacieśnianiem sojuszy przez Stany Zjednoczone z państwami, które do tej pory zmuszone były do importu gazu i ropy z państw, z którymi w wielu obszarach nie podzielały wartości czy celów politycznych. Dzięki temu kwestionowana przez ostatnie kilka lat pozycja i znaczenie Stanów Zjednoczonych w globalnym porządku geopolitycznym znacznie wzrasta, przyczyniając się nie tylko do bezpieczeństwa energetycznego, ale bezpieczeństwa kraju w najszerszym znaczeniu.

Lobbying rodzimego sektora ropy i gazu stanowi istotny element wpływający na rozwój bezpieczeństwa Stanów

⁶⁷ D. Scholten (red.), *The Geopolitics of...*, op.cit., s. 78.

Zjednoczonych. Analizując zabiegi firm wydobywczych na rzecz zniesienia eksportu surowców można stwierdzić, że ich właściciele są świadomi znaczenia i konsekwencji politycznych, jakie przynosi rozwój tej branży. Miliony dolarów wydawane każdego roku na lobbing przez przedsiębiorstwa mają służyć tworzeniu legislacji ułatwiających ich funkcjonowanie, ale także zabezpieczeniu strategicznych interesów amerykańskich na świecie. Dynamice rozwoju sektora ropy i gazu w Stanach Zjednoczonych podpartej działaniami lobbystów możemy przypisać obecnie inwestycje w infrastrukturę do skraplania i przesyłu gazu⁶⁸, poszukiwanie złóż i uruchamianie odwiertów w nowych lokalizacjach w USA, jak również w innych państwach, rozbudowanie międzynarodowej sieci handlowej poprzez dostarczanie surowca z wybrzeża amerykańskiego do państw takich jak np. Polska, Indie, Korea Południowa, Japonia czy Chiny. Dyrektor wykonawczy Międzynarodowej Agencji Energetycznej Fatih Birol w marcu 2019 r. wymienił niektóre z korzyści wynikające z amerykańskiej rewolucji łupkowej. Swoją wypowiedź zakończył stwierdzeniem: „Świat nie widział jeszcze pełnego wpływu rewolucji łupkowej – [ona] dopiero się zaczyna”⁶⁹. Z całą pewnością efekty tej rewolucji będą przedmiotem rozważań wielu naukowców, analityków i publicystów przez kilka następnych lat. Z dużym prawdopodobieństwem należy stwierdzić, że w tych rozważaniach lobbing sektora ropy i gazu będzie istotnym wątkiem.

⁶⁸ Thomson Reuters, *U.S. FERC approves two new LNG export terminals in Texas and Louisiana*, <https://www.reuters.com/article/us-usa-lng-tellurian-sempra/u-s-ferc-approves-two-new-lng-export-terminals-in-texas-and-louisiana-idUSKCN1RU1SG> [dostęp: 17.08.2019].

⁶⁹ N. Jacobs, *IEA: Benefits of shale revolution are only just beginning*, Energy in Depth, <https://www.energyindepth.org/iea-benefits-of-shale-revolution-are-only-just-beginning/> [dostęp: 17.08.2019].

Bibliografia

- AFP News Agency, *US bill targeting OPEC could be double-edged sword*, <https://www.businesstimes.com.sg/energy-commodities/us-bill-targeting-opec-could-be-double-edged-sword>.
- Aguilera R.F., Radetzki M., *Rewolucja ropy: światowe rynki gazu i ropy naftowej w warunkach transformacji*, „Mineral Resources Management” 2015, vol. 31.
- Baumgartner F.R., Leech B.L., *Basic Interests: The Importance of Groups in Politics and in Political Science*, Princeton 1998.
- Behera B.K., Varma A., *Bioenergy for Sustainability and Security*, Cham 2019.
- Bialos J.P., *Oil Imports and National Security: the Legal and Policy Framework for Ensuring United States Access to Strategic Resources*, „Journal of International Law” 1989, vol. 11.
- Bizley D., *Rystad Energy: US to export more oil and liquids than Saudi Arabia by year-end*, <https://www.oilfieldtechnology.com/special-reports/08032019/rystad-energy-us-to-export-more-oil-and-liquids-than-saudi-arabia-by-year-end/>.
- BP, *BP Energy Outlook – 2019. Insights from the Evolving transition scenario – United States* (online), <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/energy-outlook/bp-energy-outlook-2019-country-insight-us.pdf>.
- BP, *BP Statistical Review of World Energy 2019*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>.

- Center for Responsive Politics, <https://www.opensecrets.org/>.
- Cook K.S., Whitmeyer J.M., *Two approaches to social structure: exchange theory and network analysis*, „Annual Review of Sociology” 1992, vol. 18.
- Council on Foreign Relations, *Nixons speech on energy policy; Project Independence*, <https://www.cfr.org/energy/nixons-speech-energy-policy-project-independence-1973/p24131>.
- Dolata P., *Energy Security*, [w:] *The Palgrave Handbook of Security, Risk and Intelligence*, red. R. Dover, H. Dylan, M.S. Goodman, Londyn 2017.
- Drutman L., *The business of America is lobbying*, New York 2015.
- Ediger V.S., Berk I., *Geostrategic Challenges in the Oil and Gas Sectors*, [w:] *Energy Economy, Finance and Geostrategy*, red. A.B. Dorsman, Cham 2018.
- Goldenberg S., *House votes to lift crude oil export ban despite opposition from White House*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/business/2015/oct/09/us-crude-oil-exports-house-of-representatives-vote-obama>.
- Grossmann M., *Artist of the Possible. Governing Networks and American Policy since 1945*, New York 2014.
- Hughes L., *A Generic Framework for the Description and Analysis of Energy Security in an Energy System*, „Energy Policy” 2012, vol. 42.
- International Energy Agency, *What is energy security?*, <https://www.iea.org/topics/energysecurity/whatisenergysecurity/>.
- Jacobs N., *IEA: Benefits of shale revolution are only just beginning*, *Energy in Depth*, <https://www.energyindepth.org/iea-benefits-of-shale-revolution-are-only-just-beginning/>.

- Kaufman B.I., *The Oil Cartel Case: A Documentary Study of Antitrust Activity in the Cold War Era*, Westport 1978.
- Kellam R.O., *Regulation of Oil Imports*, „Duke Law Journal” 1961, vol. 12.
- Klare M.T., *Resource Wars: The Changing Landscape of Global Conflict*, New York 2001.
- Knoke D., Yang S., *Social network analysis*, Thousand Oaks 2008.
- Laumann E.O., Knoke D., *The Organizational State: Social Choice in National Policy Domains*, Madison 1987.
- Lesage D., Van de Graaf T., Westphal K., *Global Energy Governance in a Multipolar World*, Londyn 2010.
- Logan E.B., Patten S.N., *Lobbying*, „The Annals of the American Academy of Political Social Science” 1929, vol. 14.
- Milbrath L.W., *The Washington Lobbyists*, Chicago 1963.
- Miriello C., *Energy Security and Geopolitics in the Trans-Europe Space*, [w:] *The EU in a Trans-European Space*, red. S. Giusti, I. Mirkina, Cham 2019.
- Moran D., Russell J. (red.), *Energy Security and Global Politics: The Militarization of Resource Management*, London 2009.
- National Security Strategy of the United States of America 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
- Painter D.S., *Oil and Geopolitics: The Oil Crises of the 1970s and the Cold War*, „Historical Social Research” 2014, vol. 39.
- Price-Smith A.T., *Oil, Illiberalism, and War: An Analysis of Energy and US Foreign Policy*, Cambridge 2015.
- Producers for American Crude Oil Exports, *Crude Oil Exports Would Enhance National Security, Trade Re-*

- lations with Allies*, <https://oilexports.com/wp-content/uploads/2015/06/Factsheet-National-Security.pdf>.
- Saundry P.D., *Review of the United States Energy system in transition*, „Energy, Sustainability and Society” 2019, vol. 9.
- Scholten D. (red.), *The Geopolitics of Renewables*, Cham 2018.
- Tadeo M., *New study: 10,3 million U.S. jobs supported by natural gas & oil in 2015*, API, <https://www.api.org/new-s-policy-and-issues/news/2017/08/01/10-3-million-us-jobs-supported-by-natura>.
- Thomson Reuters, *U.S. FERC approves two new LNG export terminals in Texas and Louisiana*, <https://www.reuters.com/article/us-usa-lng-tellurian-sempira/u-s-ferc-approves-two-new-lng-export-terminals-in-texas-and-louisiana-idUSKCN1RU1SG>.
- United States Department of Energy, *Valuation of Energy Security for the United States*, Waszyngton 2017.
- U.S. Energy Information Administration, *United States remains the world's top producer of petroleum and natural gas hydrocarbons*, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=36292>.
- U.S. Energy Information Administration, *U.S. energy fact explained*, <https://www.eia.gov/energyexplained/us-energy-facts/>.
- U.S. Energy Information Administration, *Annual Energy Outlook 2019 with projections to 2050*, <http://www.eia.gov/aeo>.
- Winzer Ch., *Conceptualizing Energy Security*, „Energy Policy” 2012, vol. 46.

Abstrakt

Niniejsza praca ma na celu przedstawienie działań podejmowanych przez lobbystów w strategicznym dla amerykańskiego bezpieczeństwa energetycznego sektorze wydobywania ropy i gazu oraz wpływu tych działań na politykę międzynarodową prowadzoną przez Stany Zjednoczone. Korzystając z danych statystycznych zaprezentuję zmiany jakie od lat 70. XX w. nastąpiły w poziomie importu i eksportu surowców energetycznych w Stanach Zjednoczonych, m.in. w związku z rewolucją technologiczną umożliwiającą eksplorowanie złóż ropy oraz gazu z niekonwencjonalnych źródeł. Zwiększenie krajowego wydobywania ropy i gazu prowadzi do zbilansowania zapotrzebowania na surowce energetyczne przez rodzime źródła, a tym samym uniezależnienia od importu surowców z innych krajów, skutkiem czego jest wzmocnienie gospodarczej pozycji Stanów Zjednoczonych i zauważalna reorientacja amerykańskiej polityki zagranicznej wobec państw Bliskiego Wschodu. W związku z tym formułuję tezę, że lobbing firm amerykańskich sektora ropy i gazu mający na celu wzrost krajowego wydobywania surowców w miejsce importu, wpływa na zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego i służy realizacji gospodarczych interesów Stanów Zjednoczonych.

Słowa kluczowe: lobbying, ropa, gaz, Stany Zjednoczone, bezpieczeństwo energetyczne

Abstract

This paper aims to present the activities undertaken by lobbyists in the oil & gas sector, which is strategic for the U.S. energy security, and its impact on the international policy pursued by the United States. Using statistical data, I will present the changes that have occurred since the 1970s in imports and exports level of energy resources in the United States, i.e., in connection with the technological revolution enabling exploration of oil & gas from unconventional sources. Increasing domestic oil & gas production leads to balancing the demand for energy resources and thus lowering dependence from imports, which results in strengthening the economic position of the United States and a noticeable reorientation of the American foreign policy towards the Middle East. Therefore, I formulate

a thesis that American companies lobbying in the oil & gas sector aimed at increasing domestic extraction and production instead of imports has an impact on increasing energy security and serves the U.S. economic interests.

Keywords: lobbying, oil & gas, United States, energy security

Współczesne cyberbezpieczeństwo w dobie nowych zagrożeń

Wstęp

Współczesne zagrożenia dla państw ewaluują równolegle do postępu technologicznego. Przenoszą się one ze sfery geograficznej, mającej swoje ramy miejscowe, do cyberprzestrzeni – bez granic ani pojęcia czasu. Determinanty bezpieczeństwa w tym wymiarze są bardzo niestabilne. Jednym z największych i najbardziej godzących w państwo jest cyberterroryzm. Różnicą od jego klasycznej odmiany jest miejsce oraz skala podejmowanych działań. Ponadto wykorzystywanie przez terrorystów narzędzia potęguje zarówno strach, jak i skutki cyberataków. Dlatego też w dobie nowych zagrożeń polityka cyberbezpieczeństwa odgrywa główną rolę w budowaniu systemu i prewencji przeciwko zagrożeniom w środowisku cybernetycznym.

Sklania to do przyjęcia hipotezy, iż szybkość postępu technologicznego uniemożliwia w pełni skuteczną ochronę przed atakami w cyberprzestrzeni. Bezdyskusyjnym faktem jest, iż instytucje rządowe, ponadnarodowe i prywatne dążą do spełnienia potrzeb bezpieczeństwa, wszelaka mierzalność oraz zapobieganie zjawiskom są wciąż nieadekwatne do społecznych wymagań.

1. Pojęcie cyberterroryzmu

Współczesny porządek międzynarodowy wynika z transformacji mających miejsce na przełomie XX i XXI w. Kluczowym wydarzeniem w tym czasie było zakończenie zimnej wojny pod koniec lat 80. Spowodowało one zmianę dotychczasowej klasyfikacji zagrożeń, wyzwań dla bezpieczeństwa – zarówno narodowego, jak i międzynarodowego. Dotychczas zagrożenia te zamykano w sferze stricte geograficznej, mającej miejsce na czterech podstawowych poziomach: lądzie, wodzie, w powietrzu i w przestrzeni kosmicznej. Jednakże wraz z nastaniem ery informacyjnej, przyjęciem nowych technologii, nowoczesnych udogodnień, zmienił się również obszar bezpieczeństwa państwa. Doszło piąte pole walki – cyberprzestrzeń –przestrzeń, która nie ma granic ani pojęcia czasu. Gdzie kontakty interpersonalne odbywają się na płaszczyźnie różnych kultur, są nieprzerwane, nieokiełznane i bardzo rozległe¹. Obszar ten jest szczególnym wyzwaniem dla państw, ponieważ przestępstwa tam popełniane są ciężkie do wykrycia, a sami przestępcy często nieuchwytni.

Rozpatrując współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego państwa, należy wskazać zjawisko cyberterroryzmu. Termin ten pojawił się już w latach 80. XX w. Jego autorem był Barry Collin z Institute for Security and Intelligence z Kalifornii, łącząc ze sobą słowa „cyberprzestrzeń” i „terroryzm”². Warto zauważyć, że obecnie nie ma jednej

¹ Zob. A. Bógdań-Brzezińska, M.F. Gawrycki, *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Warszawa 2003, s. 37.

² A. Podraza, *Cyberterroryzm jako wzrastające zagrożenie dla bez-*

definicji, właściwej dla wszystkich form zjawiska. Celem wyjaśnienia najczęściej przytacza się definicję autorstwa J. Lewis'a, który zaznacza, że ideą cyberterroryzmu nie jest tylko wywarcie określonych działań, ale także osłabienie lub uniemożliwienie funkcjonowania energetyki, transportu i innych gałęzi narodowych z wykorzystaniem sieci komputerowych³. Zgodnie z tym poglądem, cyberterroryzm może być również utożsamiany z działaniem blokującym, zniekształcającym lub niszczącym przechowywane informacje. Z kolei M. Pollitt, który jako jeden z pierwszych osób zdefiniował te pojęcie w 1997 r., wyjaśnia je jako nieprzypadkowy, politycznie umotywowany atak, ukierunkowany na informacje, programy, bazy danych i systemy komputerowe, mający za zadanie zniszczenie celów niewojskowych, który jest dokonany przez grupy obce narodowościowo, przykładowo przez ruchy narodowowyzwoleńcze, ruchy powstańcze; lub przez tajnych agentów⁴. Inną bardziej szczegółową definicję cyberterroryzmu przedstawiają Valery Vasenin i Oleg Kazarin z Uniwersytetu Łomonosowa w Moskwie. Ich zdaniem akt ten nie ogranicza się tylko do ewentualnego lub bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia ludzi bądź też do spowodowania poważnych szkód materialnych, w wyniku zaplanowanego działania za pomocą komputerów lub innych środków komunikacji, ale w końcu do wywołania niebezpiecznych skutków dla społeczeństwa lub zasygnalizowa-

pieczeństwa międzynarodowego w XXI wieku, [w:] *Cyberterroryzm zagrożeniem XXI wieku. Perspektywa politologiczna i prawna*, red. A. Podraza, P. Potakowski, K. Wiak, Warszawa 2013, s. 27.

³ Zob. K. Węderska, *Cybernetyczny Pearl Harbor – mit czy rzeczywistość*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI wieku*, red. M. Górka, Warszawa 2014, s. 65.

⁴ Zob. *ibidem*.

nia politycznych żądań terrorystów⁵. Wskazują oni wagę na niematerialne i nieosobowe skutki cyberterroryzmu. Zatem według nich nie ma on tylko na celu wyrządzenia strat, ale także spowodowanie strachu wśród ludności i ujawnienia motywacji politycznych stojących za tym rodzajem aktu terrorystycznego.

Podsumowując, cyberterroryzm ma takie same cechy, jakimi charakteryzuje się klasyczny terroryzm. Zatem jest to politycznie umotywowany bezprawny atak lub jego groźba, mający na celu zastraszenie lub wymuszenie na podmiotach lub instytucjach określonych zachowań, działań lub zaniechania ich, a jego skutki powodują poczucie strachu i zagrożenia. Jednak różnica polega na tym, że atak ten odbywa się w niematerialnej cyberprzestrzeni i zamiast zamachów bombowych, brania zakładników lub porywania ludzi, odbywa się to za pomocą określonego rodzaju sprzętu. Jego bezpośrednim celem są zgromadzone dane lub system informatyczny, a nadrzędnym dążenie do dezinformacji i prowadzenie walki psychologicznej⁶. Ponadto ma on miejsce na pograniczu kilku obszarów: informatyki, bezpieczeństwa teleinformatycznego i teleinformacyjnego, technologii teleinformatycznej i teleinformacyjnej, ochrony danych osobowych, bezpieczeństwa osobowego, fizycznego, narodowego i międzynarodowego, regulacji prawnych itd. Natomiast sprawców ataków nie należy jedynie zawężyć do państw lub organizacji terrorystycznych korzystających z nowo-

⁵ Zob. O.V. Kazarin, V.A. Vasenin, *Terms for the glossary on counter cyberterrorism*, [w:] *A process for developing a common vocabulary in the information security area*, red. J. von Knop, A.A. Salnikov, V.V. Yaschenko, Amsterdam 2007, s. 95.

⁶ Zob. Z. Ciekankowski, S. Wojciechowska-Filipek, *Bezpieczeństwo funkcjonowania w cyberprzestrzeni jednostki – organizacji – państwa*, Warszawa 2017, s. 206.

czesnych narzędzi presji, ale trzeba również uwzględnić pojedyncze jednostki, na przykład hakerów czy crakerów⁷, których działania w żaden sposób nie są motywowane politycznie, a chcą jedynie pokazać swoje umiejętności w sytuacjach, w których pozostają anonimowym sprawcą. Dlatego też cyberterroryzm należy ująć jako metodę działania, która prowadzi do zdobycia określonych skutków.

Ta nowa forma terroryzmu według wielu polityków, wojskowych i naukowców jest szczególnym zagrożeniem XXI w. Gleen Baughan wskazał sześć powodów, dla których terroryści mogą przenieść ataki do cyberprzestrzeni:

- 1) niskie koszty przeprowadzanego działania. Nie są potrzebne duże nakłady pieniężne, takie jak w przypadku walki zbrojeniowej. Wystarczy jedynie komputer, dostęp do sieci i nieco specjalistycznej wiedzy. W tym wypadku rośnie znaczenie małych państw, które w cyberkonflikcie niedobory kadry żołnierskiej i sprzętu zbrojeniowego mogą zastąpić nowoczesnymi technologiami i działaniami o charakterze cybernetycznym;
- 2) działania ponad granicami państwa. W tym momencie państwa tracą część swojej autonomii. Nie występują tu ani granice polityczne, doraźne, przestrzenne czy geograficzne. Nie ma powodu, by dzielić cyberterroryzm na narodowy i międzynarodowy. Ataki w cy-

⁷ Haker – człowiek, który dzięki swoim zdolnościom informatycznym, ale i nie tylko, potrafi włamać się do innych komputerów. Jednakże włamanie te nie jest jednoznaczne z niszczeniem lub kradzieżą danych osobowych w nich się znajdujących, tylko ze sprawdzeniem swoich umiejętności. Początkowo termin ten był tylko używany do najwybitniejszych informatyków, którzy tworzyli specjalne „programy skróty” (hacki), które miały usprawnić pracę komputerów, zob. A. Bógdał-Brzezińska, M. Gwarycki, *op.cit.*, s. 329. Cracker – osoba zajmująca się nielegalnym rozprowadzaniem programów lub włamywaniem się do systemów, lecz w przeciwieństwie do hakera, niszcząca i kradnąca te dane, zob. *ibidem*, s. 352.

berprzestrzeni mogą być przeprowadzane z każdego miejsca na świecie, w którym jest dostęp do Internetu. Rozmywają się granice między tym, co państwowe a prywatne, cywilne a wojskowe itd. Znikanie tych linii podziału powoduje, że zaatakowane państwo może nawet nie zdawać sobie sprawy z tego, że zostało ofiarą cyberataku;

- 3) trudności z przewidywaniem zagrożenia. Ataki te mogą być przeprowadzone z każdego miejsca, w każdej chwili. Ciężko przewidzieć zamach mający odbyć się w cyberprzestrzeni, a jego ofiary są zupełnie nieświadome i nieprzygotowane do odparcia ewentualnego ataku;
- 4) całkowita anonimowość. Namierzenie i zidentyfikowanie sprawcy cyberataku jest raczej niemożliwe. Nieznane są jego umiejętności i intencje. Ponadto może on operować informacją, utrudniając państwu obronę i stworzenie jakichkolwiek koalicji;
- 5) nieznany cel ataku. Powoduje to nikłe szanse wykrycia przygotowywanego działania ani to, w jaki sposób będzie one przeprowadzone;
- 6) budowa koalicji. Nie wiadomo, kto jest sojusznikiem, a kto przeciwnikiem. Zamiast celować w niewinnych ludzi można zakłócić system wrogiego państwa⁸.

Inne powody, które mogą skłonić cyberterrorystów do działań w cyberprzestrzeni podaje Barry Collin, który zwraca uwagę na aspekt bezpieczeństwa tychże sprawców. W przypadku klasycznych metod narażają oni swoje życie i zdrowie. Natomiast cyberataki nie stwarzają żadnego niebezpieczeństwa dla nich samych. Po drugie, nie muszą

⁸ Ibidem, s. 88–89.

oni posiadać specjalistycznej wiedzy ani większych umiejętności. Mogą po prostu wynająć choćby crackera, który za opłatą – bawiąc się, łamiąc zabezpieczenia – może dokonać ataku terrorystycznego. Po trzecie, zmienia się percepcja zagrożenia. Praktycznie rzecz biorąc ciężko jest rozróżnić groźbę realną od potencjalnej w świecie wirtualnym. Po czwarte, walka z cyberterroryzmem jest o wiele trudniejsza, wymaga większej koordynacji od walki z jego klasyczną odmianą. Ochrona przed tego typu atakami jest bardzo kosztowna, a w związku z aktywnością cyberataków wręcz niemożliwe jest wystosowanie uniwersalnych, szybkich i skutecznych rozwiązań zabezpieczających. Natomiast powstawanie coraz to nowszych technologii i nowych sposobów szyfrowania danych, skutkuje wygodą bezpiecznego działania sprawców. Po piąte, gdy dojdzie do ataku, państwa nie są w stanie wystosować żadnych sankcji – wynika to z faktu, iż ciężko namierzyć jest cyberterrorystę. O wiele łatwiej jest bronić się przed zagrożeniami fizycznymi, jak czołgi, samoloty, samochody-pułapki, niż przed zdematerializowanym wrogiem. Ostatnim powodem jest coraz prostsza obsługa komputerów. Obecnie nie potrzeba już do tego żadnych specjalnych umiejętności. Wystarczy jego włączenie, a sam opis dokonania cyberataku można znaleźć w Internecie. Znajduje się tam wiele programów pozwalających na odszyfrowanie kodu dostępu do komputera, baz danych czy na włamanie się do systemu⁹.

Wszystko to powoduje, że cyberterroryzm jest zagrożeniem realnym, szczególnie dla państw. Zasadnicze niebezpieczeństwo, na które są one narażone, jest związane z tak zwaną infrastrukturą krytyczną. Każde państwo, aby pra-

⁹ Ibidem, s. 89–90.

widłowo funkcjonować potrzebuje zintegrowanego, sprawnie działającego systemu komunikacyjnego, finansowego, ratowniczego, wojskowego, zaopatrzenia (między innymi w wodę), administracyjnego, transportowego i wielu innych. Wszelka ingerencja w sposób ich działania przynosi istotne trudności. Ponadto zarządzanie większością z tych systemów uzależnione jest od technologii komputerowych i sieciowych. Jeśli tylko stałyby się one celem ataków cyberterrorystycznych będących poza kontrolą państwa, spowodowałyby niepodważalny niepokój społeczny i ograniczenie zdolności skutecznego zarządzania państwem przez konstytucyjne organy. Przykładowo, gdyby cyberterrorysty opanowali centralę telefoniczną lub stację telewizyjną posiadającą duże możliwości oddziaływania, trudno wyobrazić sobie konsekwencje tego ataku. Fikcyjne bądź celowo zmienione wiadomości podane do społeczeństwa mogłyby doprowadzić do niekontrolowanych zachowań ludzkich. Jeszcze gorszy w skutkach byłby cyberatak na systemy bankowe. Wiązałyby się on z chaosem spowodowanym brakiem możliwości zarządzania swoimi pieniędzmi, wypłacania ich z bankomatów lub korzystania ze swojego konta bankowego. Podobnie wyglądałaby sytuacja związana z systemami ratowniczymi, które związane są również z systemami komunikacyjnymi. Zakłócenie i nieprawidłowa praca jednego z tych elementów mogłaby doprowadzić nawet do ofiar śmiertelnych. Natomiast nielegalne opanowanie przez cyberterrorystów dostaw wody bądź jej skażenie, a następnie przekazanie do indywidualnych lub przemysłowych odbiorców również byłoby tragiczne w skutkach. Analogicznie jest z systemami administracyjnymi, gdzie skutki ataku byłyby odczuwalne zarazem w instytucjach samorządowych, jak i centralnych. Natomiast gdyby wspomniany wcześniej system wojsko-

wy stał się celem działania cybernetycznego wywołałby najdalej idące i najbardziej niebezpieczne skutki. Mogłoby to doprowadzić do opanowania lub do nieprawidłowego funkcjonowania potencjałów militarnych, w rezultacie do wojny konwencjonalnej lub cybernetycznej, w szczególności z udziałem systemów atomowych, której następstwa byłyby wręcz niemożliwe do opanowania.

Aby zapobiec wyżej wymienionym zagrożeniom związanym z atakami cyberterrorystów, priorytetowym zadaniem państw jest wypracowanie indywidualnych metod przeciwdziałania temu zjawisku.

2. Środowisko przeciwdziałania cyberterroryzmowi w Polsce

Wcześniej wspomniane systemy teleinformatyczne są niezbędnym elementem prawidłowego funkcjonowania państwa. Polska w tym obszarze staje się krajem coraz bardziej od nich zależnym. W dzisiejszej dobie powstaje wiele rozwiązań e-administracyjnych ułatwiających dotychczasowe papierowe formalności. Wdrażane są coraz to nowsze programy komputerowe, e-usługi mające na celu ułatwienie komunikacji między społeczeństwem a państwem. Praca w sektorze administracji opiera się między innymi na bazach danych, ich przepływie, a także udostępnianiu wielu istotnych informacji. Aspekt bezpieczeństwa i obronności kraju determinuje również informatyzacja.

Aby w pełni chronić te dane niezbędne są specjalne zabezpieczenia komputerów, systemów i sieci teleinformatycznych, zarówno podmiotów państwowych, jak i indywidualnych jednostek. Rozwój Internetu sprawia, że ataki

przeprowadzane za pomocą sieci wzmagają się. Dlatego kluczowym elementem jest również świadomość niebezpieczeństw wynikających ze zbyt słabego zabezpieczenia teleinformatycznych sieci bezprzewodowych i niewystarczające wykształcenie oraz wyszkolenie administratorów i użytkowników.

W Polsce najważniejsze instytucje rządowe odpowiedzialne za bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni to: Rządowe Centrum Bezpieczeństwa (RCB), Ministerstwo Cyfryzacji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA), Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW), Rządowy Zespół Reagowania na Incydenty Komputerowe CERT.GOV.PL oraz Ministerstwo Obrony Narodowej (MON).

Rządowe Centrum Bezpieczeństwa rozpoczęło swoją działalność od 2008 r., a od 2012 r. systematycznie organizuje seminaria eksperckie odnoszące się do szeroko pojmowanego bezpieczeństwa narodowego, nowych determinantów ryzyka i dynamiki warunków bezpieczeństwa, a także prekursorskich elementów składających się na system zarządzania kryzysowego. Tematy spotkań oraz wypowiedzi ekspertów udostępniane są na stronie internetowej Rządowego Centrum Bezpieczeństwa w formie biuletynów analitycznych.

W 2017 r. RCB wydało Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego 2017, który powstał w oparciu o art. 5 ustawy traktującej o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 r.¹⁰ Składa się on z dwóch części: A – w której znajdują się fazy zapobiegania i przygotowania realizowane przez administrację publiczną oraz B – w której znajdują się fazy

¹⁰ Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego 2017. Część A, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 2017, s. 2.

reagowania i odbudowy realizowane przez administrację publiczną.

Departament Cyberbezpieczeństwa w Ministerstwie Cyfryzacji w odniesieniu do bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni realizuje między innymi następujące działania:

- określa priorytety jakościowe dla cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej;
- współtworzy politykę bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni Rzeczypospolitej Polskiej wraz z naczelnymi i centralnymi organami administracji rządowej oraz organami samorządu terytorialnego;
- kooperuje z organami państwowymi oraz właściwymi zespołami reagowania na incydenty bezpieczeństwa teleinformatycznego, a także wykonuje zadania wynikające ze współpracy CSIRT/CERT¹¹ na poziomie europejskim;
- sprawuje kontrolę nad sprawami dotyczącymi przygotowywania i aktualizacji krajowej strategii odnoszącej się do cyberbezpieczeństwa;
- opracowuje, implikuje i kieruje przeglądem dokumentów strategicznych w sferze bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, a także opracowuje akty prawne w tym zakresie;
- pełni funkcję reprezentatywną Polski w gremiach międzynarodowych¹².

¹¹ CSIRT/CERT – pierwszy w Polsce zespół powołany do reagowania na incydenty naruszające bezpieczeństwo w sieci. Składa się z analityków bezpieczeństwa, a celem jej jest wykrywanie, udaremnianie i eliminowanie skutków spowodowanych z incydentów. Zob. Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2017, s. 29.

¹² Zob. Cyberbezpieczeństwo, <https://www.gov.pl/cyfryzacja/cyberbezpieczenstwo> [dostęp: 16.05.2018].

Ministerstwo to ma również możliwość inicjowania projektów¹³ oraz spotkań eksperckich.

Zakres działań ministra właściwego do spraw informatyki w obszarze bezpieczeństwa teleinformatycznego określa szczegółowo ustawa o prawie telekomunikacyjnym.

Ponadto Ministerstwo Cyfryzacji wydało w 2017 r. Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022¹⁴, w których między innymi wskazane są cele w sferze bezpieczeństwa teleinformatycznego, a także wiodące podmioty zaangażowane w implementację tychże krajowych ram polityki, takie jak: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Obrony Narodowej, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Dokument ten występuje również pod nazwą Strategii Cyberbezpieczeństwa na lata 2017–2022. Ponadto MC jest również honorowym patronatem Europejskiego Forum Cyberbezpieczeństwa – CYBERSEC 2017¹⁵.

¹³ Najnowszy projekt „Forum Cyberbezpieczeństwa” nawiązuje do szerokiej współpracy publiczno-prywatnej w obszarze cyberbezpieczeństwa. Forum te ma pełnić funkcję doradczą zarówno dla Ministerstwa Cyfryzacji, jak i dla całej administracji publicznej. Zob. J. Marczak-Redecka, *Razem na rzecz bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni – Forum Cyberbezpieczeństwa*, <https://www.gov.pl/cyfryzacja/razem-na-rzecz-bezpieczenstwa-w-cyberprzestrzeni-forum-cyberbezpieczenstwa> [dostęp: 18.05.2018].

¹⁴ Celem głównym Krajowych Ram Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022 jest zagwarantowanie wysokiego poziomu bezpieczeństwa w segmencie publicznym, prywatnym oraz zapewnienie obywatelom niezagrożonego świadczenia lub posługiwania się usługami kluczowymi i cyfrowymi. Do pobocznych celów należą przede wszystkim: zintensyfikowanie zdolności do zapobiegania cyberzagrożeniom, zwiększenie potencjału narodowego i uprawnień w zakresie cyberbezpieczeństwa, a także utworzenie znaczącego stowiska w sferze cyberbezpieczeństwa. Zob. Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022, Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa 2017, s. 8.

¹⁵ Pierwsze w Polsce i jedno z niewielu w Europie regularnych wydarzeń o charakterze konferencji dotyczącej polityki publicznej, która

Pracę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w obszarze cyberbezpieczeństwa regulują następujące akty prawne: ustawa o zarządzaniu kryzysowym, ustawa o stanie wojennym i ustawa o stanie wyjątkowym.

W obszarze tego ministerstwa decydującą rolę odgrywają między innymi:

- Komendant Główny Policji,
- Pełnomocnik Komendanta Głównego Policji do spraw Bezpieczeństwa Cyberprzestrzeni,
- Komendant Główny Państwowej Straży Pożarnej,
- Komendant Główny Straży Granicznej.

Dodatkowo MSWiA postanowiło utworzyć wysokospecjalistyczne Biuro do Walki z Cyberprzestępczością działające w ramach Policji. Do jego głównych zadań należy przede wszystkim rozpoznawanie, przeciwdziałanie i zwalczanie przestępczości w cyberprzestrzeni oraz wykrywanie i ujawnianie sprawców¹⁶.

Departament Bezpieczeństwa Teleinformatycznego ABW w celu bezpieczeństwa systemów teleinformatycznych zajmuje się przede wszystkim certyfikacją wszelkich urządzeń, narzędzi, środków ochrony elektromagnetycznej przeznaczonych do ochrony informacji niejawnych. Dokonuje również ocenę bezpieczeństwa systemu teleinformatycznego na podstawie przesyłanych dokumentów szczególnych wymagań bezpieczeństwa i dokumentów procedur bezpiecznej eks-

przeznaczona jest kluczowym zagadnieniom cyberbezpieczeństwa. Zob. D. Waligórska, *Europejskie Forum Cyberbezpieczeństwa – CYBERSEC 2017*, <https://www.gov.pl/cyfryzacja/europejskie-forum-cyberbezpieczenstwa-cybersec-2017> [dostęp: 21.05.2018].

¹⁶ Por. Biuro do Walki z Cyberprzestępczością realizuje zadania związane z tworzeniem warunków do efektywnego wykrywania sprawców przestępstw popełnionych przy użyciu nowoczesnych technologii teleinformatycznych, <http://www.policja.pl/pol/kgp/bwc/33358,Biuro-do-Walki-z-Cyberprzestepczoscia.html> [dostęp: 21.05.2018].

platacji¹⁷. Oprócz tego ABW odpowiedzialna jest za zwiększanie świadomości pracowników administracji publicznej dotyczącej zagrożeń w przestrzeni cybernetycznej oraz za systematyczne podnoszenie ich kwalifikacji w zakresie zwalczania zagrożeń w cyberprzestrzeni.

We wspomnianym wyżej departamencie prace swoje sprawuje Rządowy Zespół Reagowania na Incydenty Komputerowe CERT. Do jego statutowych zadań należy przede wszystkim: rozpoznawanie, przeciwdziałanie i wykrywanie zagrożeń naruszających prawidłowe funkcjonowanie infrastruktury krytycznej państwa, systemów teleinformatycznych właścicieli i posiadaczy obiektów¹⁸. Ścisłe współpracuje on z instytucjami rządowymi i pozarządowymi, takimi jak: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Wojskowym Biurem Bezpieczeństwa Łączności i Informatyki, NASK CERT PL oraz z Policją w obszarze cyberprzestępczości.

Natomiast w Ministerstwie Obrony Narodowej funkcjonuje Resortowe Centrum Zarządzania Bezpieczeństwem Sieci i Usług Teleinformatycznych. Zadania MON-u w obszarze ochrony cyberprzestrzeni reguluje ustawa o zarządzaniu kryzysowym, ustawa o stanie wojennym i ustawa o stanie wyjątkowym.

W ramach tego ministerstwa można wskazać wiele podmiotów poświęconych zadaniami statutowymi do walki z cyberprzestępczością. Są nimi między innymi:

- 1) Narodowe Centrum Kryptologii (NCK) – powstało w 2013 r. na pomocy zarządzenia nr 10/MON Mini-

¹⁷ Zob. *Bezpieczeństwo Teleinformatyczne*, <https://bip.abw.gov.pl/bip/informacje-niejawne-1/bezpieczenstwo-teleinf/154,BEZPIECZENSTWO-TELEINFORMATYCZNE.html> [dostęp: 21.05.2018].

¹⁸ Zob. <https://www.cert.gov.pl/cer/o-nas/15,O-nas.html> [dostęp: 21.05.2018].

stra Obrony Narodowej. W zarządzeniu tym wymienione szczegółowe zadania NCK, których celem jest „konsolidacja kompetencji i zasobów resortu obrony narodowej w obszarze kryptologii”¹⁹. Realizowanie tychże zadań odbywa się w czterech obszarach działalności: naukowo-edukacyjnym, badawczo-rozwojowym, wdrożeniowym oraz opiniotwórczym.

- 2) Centrum Bezpieczeństwa Cybernetycznego (CBC) – powstało w 2010 r. w Białobrzegach, gdzie umiejscowiony jest 9. Batalion Łączności. Informacje dotyczące tej jednostki nie są udostępniane, można by wręcz powiedzieć, że są ściśle chronione i owiane tajemnicą. Natomiast w celu przybliżenia zakresu działań CBC można powołać się na odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej na postawione pytanie odnośnie wirusa komputerowego, blokującego pracę MON przez dwa dni. Jego słowa: „Centrum Bezpieczeństwa Cybernetycznego w Białobrzegach posiada inny charakter, zadania i nie jest organizacją dedykowaną do prowadzenia aktywnych, bezpośrednich działań obronnych w sieciach komputerowych resortu obrony narodowej. Jest ono uczestnikiem realizowanego przez Sztab Generalny Wojska Polskiego procesu osiągnięcia zdolności w zakresie dowodzenia i kierowania w cyberprzestrzeni, zgodnie z przyjętymi celami sił zbrojnych NATO”²⁰.

¹⁹ Załącznik do zarządzenia nr 10/MON z dnia 29 kwietnia 2013 r. w sprawie utworzenia i nadania statutu państwowej jednostce budżetowej – Narodowe Centrum Kryptologii (Dz.Urz. Min. Obr. Nar., 2013, poz. 121, załącznik do zarz. nr 10, paragraf 3).

²⁰ M. Idzik, *Odpowiedź podsekretarza stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej – z upoważnienia ministra – na zapytanie nr 8332 w sprawie wirusa komputerowego, który paraliżował pracę MON przez 2 dni*, [http://orka2.sejm.gov.pl/IZ6.nsf/main/3FC5DD29 [dostęp: 21.05.2018]].

- 3) System Reagowania na Incydynty Komputerowe (SR-NIK) – powstał on na mocy decyzji nr 275/MON z dnia 13 lipca 2015 r. „w sprawie organizacji i funkcjonowania systemu reagowania na incydynty komputerowe w resorcie obrony narodowej”. Jest to tak zwany wojskowy CERT, funkcjonujący w Departamencie Informatyki i Telekomunikacji, nad którym nadzór sprawuje Pełnomocnik Ministra Obrony Narodowej do spraw Bezpieczeństwa w Cyberprzestrzeni. System ten jest zorganizowany w trzypoziomową strukturę/konstelację zgodnie z założeniami Sojuszu Północnoatlantyckiego:
- a) Centrum Koordynacyjne SRNiK – jego funkcję pełni właściwa komórka wewnętrzna Służby Kontroli Wywiadu Wojskowego;
 - b) Centrum Wsparcia Technicznego SRNiK – jego funkcję pełni właściwa komórka wewnętrzna Resortowego Centrum Zarządzania Bezpieczeństwem Sieci i Usług Teleinformatycznych;
 - c) Administratorzy systemów i sieci teleinformatycznych²¹.

Głównymi zadaniami SRNiK są: koordynacja procesów przeciwdziałania, ujawniania i reagowania na incydynty komputerowe w systemach i sieciach teleinformatycznych pionu obrony narodowej²².

4) Szef Służby Wywiadu Wojskowego

Do zakresu jego obowiązków należy między innymi przeprowadzanie wywiadu elektronicznego na rzecz Sił Zbroj-

²¹ Zob. decyzja nr 275/MON z dnia 13 lipca 2015 r. w sprawie organizacji i funkcjonowania systemu reagowania na incydynty komputerowe i resorcie obrony narodowej (Dz.Urz. Min. Obr. Nar. 2015, poz. 208 dec. nr 275, ust. 1, pkt 13).

²² Zob. SRNIK, <http://srnik.wp.mil.pl/pl/index.html> [dostęp: 21.05.2018].

nych Rzeczypospolitej Polskiej oraz czynności z zakresu kryptoanalizy i kryptografii²³

5) Szef Służby Kontrwywiadu Wojskowego

Wśród jego zadań można wyróżnić: określanie ogólnych zasad bezpieczeństwa teleinformatycznego, zwalczanie cyberprzestępczości, prowadzenie kontrwywiadu radioelektrycznego oraz działań z zakresu ochrony kryptograficznej i kryptoanalizy²⁴.

6) Komendant Główny Żandarmerii Wojskowej

Wykonuje on przede wszystkim działania operacyjno-rozpoznawcze i dochodzeniowo-śledcze w celu weryfikowania, przeciwdziałania i wykrywania przestępczości w cyberprzestrzeni²⁵.

Należy również wspomnieć o pierwszym zespole reagującym na incydenty naruszające bezpieczeństwo w sieci – CERT Polska. Obecnie działa on w strukturach Naukowej i Akademickiej Sieci Komputerowej (NASK). Przy współpracy CERT Polska, a także ABW powołano system wczesnego ostrzegania o zagrożeniach mających miejsce w Internecie ARAKIS-GOV, którego kluczowym zadaniem jest wsparcie ochrony zasobów informatycznych administracji państwowej²⁶.

Zwalczaniem przestępczości w cyberprzestrzeni nie zajmują się wyłącznie instytucje rządowe. Prezydent wraz z Biurem Bezpieczeństwa Narodowego, które jest jego organem doradczym, również ma prawo do tworzenia dokumentów

²³ Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego 2017. Część A, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 2017, s. 164.

²⁴ Ibidem, s. 163.

²⁵ Ibidem, s. 164.

²⁶ M. Jakubowska, *Informacja i jej bezpieczeństwo – wybrane zagadnienia*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego i państwa i społeczeństwa XXI wieku*, op.cit., s. 25.

w tym zakresie. Przykładem jednego z wielu jest Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej zatwierdzona przez głowę państwa w 2014 r. Strategia ta jest pierwszorzędym dokumentem dotyczącym bezpieczeństwa i obronności państwa. Porusza ona również zagadnienia związane z cyberbezpieczeństwem naszego kraju, podkreślając jego istotę dla prawidłowego funkcjonowania państwa.

Dokumentem uzupełniającym Strategię Bezpieczeństwa Narodowego z 2014 r. w sposób koncepcyjny i wykonawczy jest Doktryna Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej z 2015 r., również wydana przez BBN. Wskazane są w niej główne cele w sferze cyberbezpieczeństwa, a także środki zmierzające do przeciwdziałania zagrożeniom cybernetycznym, ich ryzykom oraz szansom. Podkreśla również zadania, które pozwoliłyby na zbudowanie sprawnego systemu bezpieczeństwa państwa w cyberprzestrzeni.

Równie istotna jest Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej wydana w 2013 r. przez Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. Powstała ona w celu uświadomienia pogłębionej wiedzy na temat bezpieczeństwa obywateli i naszego kraju. Została ona przygotowana w odniesieniu do Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego (SPBN), w głównej mierze do Raportu Komisji SPBN, obejmującego bazowe wnioski i dyrektywy odnośnie polityki bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej. Bezpieczeństwo jest w niej ujęte w sposób całościowy, co pozwala na wyróżnienie czterech dziedzin bezpieczeństwa: obronnej, ochronnej, społecznej i gospodarczej. Do poziomów tych zostały przydzielone odpowiednie sektory i podmioty wywiązujące się ze strategicznych zadań w tym obszarze²⁷.

²⁷ Zob. Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013, s. 19.

3. Case study – środowisko globalne

Cyberterroryzm jest zjawiskiem coraz bardziej spotykanym. Jednym z najgłośniejszych przykładów jest Estonia, która w 2007 r. została ofiarą rozległej w czasie i uporczywej akcji w cyberprzestrzeni państwa. Przez ponad dwadzieścia dni była ona celem ciągłych, fachowo przygotowanych ataków cybernetycznych typu DDoS²⁸. W efekcie przyczynił się on do sparaliżowania serwerów, oficjalnych stron internetowych kluczowych instytucji państwowych, takich jak: policja, partie polityczne, szkoły; poczty elektronicznej, stron banków, co również spowodowało zawieszenie wielu transakcji online. W tym przypadku można mówić o cyberterroryzmie, ponieważ akcja ta spełniała jego elementy, między innymi: wywołała znaczny strach wśród społeczeństwa, sparaliżowała instytucje państwowe, było doskonale zorganizowana i przeprowadzona za pomocą narzędzi technologicznych, które perfekcyjnie ukazały brak wystarczających zabezpieczeń systemów. Można również stwierdzić, że była politycznie umotywowana, ponieważ zapoczątkowały ją protesty odnośnie przeniesienia pomnika tak zwanego Brązowego Żołnierza, który utrwał radzieckich żołnierzy poległych w bitwie o przejęcie Tallinna²⁹. Odpowiedzią Es-

²⁸ DDoS (*Distributed Denial of Service*) – jest to cyberatak przy użyciu wielu komputerów, którego celem jest przerwanie działania sieci komputerowej i tym samym korzystania z jej usług, przez przeciążenie, a następnie zablokowanie aplikacji serwującej. Zob. Z. Ciekankowski, S. Wojciechowska-Filipek, op.cit., s. 208.

²⁹ Por. P. Piasecka, *Armie przyszłości – wojna sieciocentryczna*, [w:] *Sieciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz, Warszawa 2014, s. 102.

tonii na tenże cyberatak było powołanie specjalnej jednostki CERT-EE³⁰. Gdyby zaistniała sytuacja miała miejsce w polskiej cyberprzestrzeni wszelkie działania wynikałyby z ustawy o zarządzaniu kryzysowym z 2007 r., z ustawy o stanie wyjątkowym z 2002 r., opcjonalnie ustawy o stanie wojennym z 2002 r. i byłyby opierane na Krajowym Planie Zarządzanie Kryzysowego z 2017 r. Wizualizującym dokumentem byłaby Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2016–2020 oraz Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022. Do działania zostałyby wezwane między innymi CERT Polska, CERT.

Innym przykładem cyberataku na państwo jest Gruzja, która została zaatakowana w 2008 r. Zamach ten towarzyszył zbrojnemu konfliktowi rosyjsko-gruzińskiemu. Podobnie jak w przypadku Estonii, Gruzja została zaatakowana techniką DDoS. Opanowane zostały strony rządowe, w tym prezydenta, Ministerstwa Nauki i Edukacji, Autonomicznej Republiki Abchazji. Oprócz tego rosyjscy hakerzy włamali się na gruzińskie strony internetowe, między innymi na stronę prezydenta, Narodowego Banku, Ministerstwa Spraw Zagranicznych i sfałszowali oraz podmienili zawartości tam się znajdujące. Skutkiem tych działań było uniemożliwienie prawidłowego funkcjonowania routerów w United Telecom of Georgia³¹. Utrudniona była także komunikacja państwa

³⁰ CERT-EE – organizacja powołana w 2006 r. w celu zarządzania bezpieczeństwem w sieciach komputerowych. Reaguje ona na incydenty mające miejsce w estońskich sieciach, które zostały zauważone przez obywateli lub instytucje, zarówno w Estonii, jak i zagranicą. Zob. About CERT Estonia, <https://www.ria.ee/en/cert-estonia.html> [dostęp: 24.05.2018], tłum. własne.

³¹ United Telecom of Georgia jest wiodącym dostawcą usług telekomunikacyjnych dla operatorów, a także abonentów telekomunikacyjnych w Gruzji.

z obywatelami, chociażby w celu przekazania informacji dotyczących faktycznego przebiegu konfliktu zbrojnego. Również usługi finansowe były niedostępne, ponieważ Narodowy Bank Gruzji zarządził wyłączenie usług elektronicznych wszystkim komercyjnym bankom³². Jednakże cyberatak na Gruzję w porównaniu do cyberataku na Estonię był na tyle poważny, że kraj zaatakowany musiał skorzystać z pomocy zewnętrznej, w znacznym stopniu od Stanów Zjednoczonych i od Polski, by przywrócić normalne funkcjonowanie sieci i oficjalnych stron internetowych. Gdyby to właśnie Polska była na miejscu Gruzji, wszelkie działania byłyby podejmowane tak samo, jak w przypadku ataku na Estonię.

Zakończenie

Szybkość postępu technologicznego ma niepodważalny wpływ na dynamikę zagrożeń cyberbezpieczeństwa państwa. Szczególnie narażoną sferą każdego kraju jest jego infrastruktura krytyczna. Dlatego priorytetową rolę, zarówno dla instytucji państwowych, jak i prywatnych, jest próba stworzenia odpowiednich zabezpieczeń i strategii przeciwdziałania cyberzagrożeniom.

Po przeanalizowaniu literatury podmiotu w tym zakresie, potwierdzam moją hipotezę, iż dynamika postępu technologicznego uniemożliwia wypracowanie uniwersalnej i w pełni skutecznej ochrony przed cyberatakami. Jest to spowodowane coraz to nowszymi sposobami działań cyberterrorystów, a także lukami w systemie, które nie są obejmowane

³² Zob. P. Marczak, *Cyberataki – narzędzia konfliktu w cyberprzestrzeni*, [w:] *Sieciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, op.cit., s. 159.

ochroną. Ponadto sam fakt problemów związanych z trudnościami z wprowadzeniem sankcji dla sprawców tychże działań powoduje, że mogą oni dalej bezkarnie podejmować się ataków w cyberprzestrzeni. Zatem by minimalizować skutki ataków oraz aktywnie im przeciwdziałać jest niezbędnym wielopłaszczyznowa współpraca podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo kraju.

Bibliografia

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2013.

Bógdał-Brzezińska A., Gawrycki M.F., *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, Warszawa 2003.

Ciekankowski Z., Wojciechowska-Filipek S., *Bezpieczeństwo funkcjonowania w cyberprzestrzeni jednostki – organizacji – państwa*, Warszawa 2017.

Decyzja nr 275/MON z dnia 13 lipca 2015 r. w sprawie organizacji i funkcjonowania systemu reagowania na incydenty komputerowe i resorcie obrony narodowej (Dz.Urz. Min. Obr. Nar. 2015, poz. 208, dec. nr 275).

<https://bip.abw.gov.pl/>.

<http://orka2.sejm.gov.pl/>.

<http://srnik.wp.mil.pl/>.

<https://www.cert.gov.pl/>.

<https://www.gov.pl/>.

<http://www.policja.pl/>.

<https://www.ria.ee/>.

Jakubowska M., *Informacja i jej bezpieczeństwo – wybrane zagadnienia*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa*

- bezpiecznego i państwa i społeczeństwa XXI wieku*, red. M. Górka, Warszawa 2014
- Kazarin O.V., Vasenin V.A., *Terms for the glossary on counter cyberterrorism*, [w:] *A process for developing a common vocabulary in the information security area*, red. J. von Knop, A.A. Salnikov, V.V. Yaschenko, Amsterdam 2007.
- Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego 2017. Część A, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, 2017..
- Krajowe Ramy Polityki Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022, Warszawa 2017.
- Marczak P., *Cyberataki – narzędzia konfliktu w cyberprzestrzeni*, [w:] *Sięciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksadrowicz, Warszawa 2014.
- Piasecka P., *Armie przyszłości – wojna sięciocentryczna*, [w:] *Sięciocentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksadrowicz, Warszawa 2014.
- Podraza A., *Cyberterroryzm jako wzrastające zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego w XXI wieku*, [w:] *Cyberterroryzm zagrożeniem XXI wieku. Perspektywa politologiczna i prawna*, red. A. Podraza, P. Potakowski, K. Wiak, Warszawa 2013.
- Strategia Cyberbezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej na lata 2017–2022, Warszawa 2017.
- Węderska K., *Cybernetyczny Pearl Harbor – mit czy rzeczywistość*, [w:] *Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI wieku*, red. M. Górka, Warszawa 2014.
- Załącznik do zarządzenia nr 10/MON z dnia 29 kwietnia 2013 roku w sprawie utworzenia i nadania statutu państwowej jednostce budżetowej – Narodowe Centrum

Kryptologii (Dz.Urz. Min. Obr. Nar. 2013, poz. 121, załącznik do zarz. nr 10).

Abstrakt

Współczesne zagrożenia dla państw ewoluują równolegle do postępu technologicznego. Jednym z najgroźniejszych, jak dotychczas, ze względu na używane narzędzia, stanowi kluczowy determinant – cyberterrorizm. Jego szczególną różnicą od klasycznych form terroryzmu jest miejsce i skala podejmowanych działań. Polem walki jest świat wirtualny, który oddziałuje ponad granice i umowne podziały. Ponadto wykorzystywanie przez terrorystów nowoczesnych technologii potęguje strach i wysoki poziom poczucia zagrożenia ludzi, instytucji czy firm prywatnych.

Sklania to do przyjęcia hipotezy, że szybkość postępu technologicznego uniemożliwia w pełni skuteczną ochronę przed atakami w cyberprzestrzeni. Oczywistym jest, iż instytucje rządowe, ponadnarodowe i prywatne dążą do zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa, jednakże mierzalność oraz profilaktyka zjawiska są wciąż niekompatybilne ze społecznymi oczekiwaniami.

Słowa kluczowe: cyberbezpieczeństwo, bezpieczeństwo państwa, zagrożenia, prawodawstwo, jednostka odpowiedzialna za bezpieczeństwo, zagrożenia, cyberzagrożenia

Abstract

Contemporary threats for countries are evolving simultaneously with technological progress. One of the biggest, to date, is cyberterrorism. Its main difference between its classics form of terrorism is the place and the range of action taken. The place where you fight is virtual world which is interacting over broads and contractual divisions. Furthermore, modern technologies used by terrorists exacerbate fear and high level sense of danger in public, institutions or private firms.

All of this induce to accept a hypothesis that the rate of technological progress makes impossible to prevent from cyberattacks. An obvious fact is that all of government, transnational and private institutions endeavour to fulfill peoples' necessities of safe, however

measurability and preventive treatments are still incompatible with social expectations.

Keywords: cyber security, state security, threats, legislation, entities responsible for security, threats In cyberspace